

آپہنتم جیندیں مکے

(لمعات فریدی)

سفر نامہ حج حضرت خواجہ غلام فریدؒ

تحریر: مولوی محمد عمر
مترجم: مجاہد جتوئی

سرائیکی ادبی مجلس (رجسٹرڈ) بہاولپور

آہرِ ششم جیند میں مکہ (لمعاتِ فریدی)

سفر نامہ حج حضرت خواجہ غلام فریدؒ

تحریر: مولوی محمد عمر

ترجمہ: مجاہد جنوئی

سرائیکی ادبی مجلس (رجسٹرڈ) بہاولپور

(جملہ حقوق سرائیکی ادبی مجلس دے نانویں محفوظ ان)

ضابطہ :

آہٹھم جیندیں سکے (لمعات فریدی)	:	کتاب
مولانا محمد عمر (مترجم: مجاہد جتوئی)	:	لکھاری
جون 2003ء	:	پہلا چھاپہ
سرائیکی ادبی مجلس (رجسٹرڈ) بہاولپور	:	چھاپن والے
بہا ہتمام محمد حیات چغتائی	:	
برائٹ بکس اردو بازار لاہور	:	چھاپ گھر
500	:	گیٹ
50 روپے	:	مئل

(اے کتاب محکمہ ثقافت حکومت پنجاب دی سانجھ نال چھاپی گئی)

پو کھوں

میں آ پٹی این کاوش کوں مرحوم بشیر احمد ظامی بہاؤ پوری سیں
دے ناٹویں کرینداں جنہیں سنویں سنجھ کنوں
دھمی تیں فریدیات داڈیو اپالی رکھیا۔

مجاہد جتوئی

تندیر

- ۱ پہلی گالھ
- ۲ متاں یار ملہم کہیں سانگ سبب
- ۳ دل دا حال نہ تھیوم پورا
- ۴ مولانا محمد عمر

پہلا حصہ

- ۵ آ پہنتم جیندیں مکے
- ۶ مارواڑ راہیں اجمیر دا بیاپندھ
- ۷ مولانا محمد عمر تے خواجہ فرید دیاں مجلساں
- ۸ میاں لعل دین کشمیری دا تعارف
- ۹ ڈوکافیاں ترے منظر
- ۱۰ خواجہ صاحب دا حج تے ورنج تے ولٹ

ڈوجھا حصہ

- ۱۱ عمر خان شاہد دے ڈوہڑے

پہلی گالھ

سرائیکی ادبی مجلس داکم چھڑا سرائیکی ادب تے ثقافت تے تاریخ بارے کتاباں چھاپٹ ای نہیں پر اے ادارہ سابق ریاست بہاولپور وچ ادبی تے ثقافتی سرگرمیاں داکم مرکز رہ گئے سرائیکی زبان تے ثقافت دے حوالے نال کارآمد مواد کٹھا کرٹ کنیں سوا ایں ادارے ترے ماہی میگزین 'سرائیکی' دے حوالے نال نویں ادیب، شاعر، افسانہ نگار تے نقاد متعارف کرائے۔ ثقافتی پروگرامیں وچوں مجلس اتھوں دی لوک موسیقی تے فنکاریں دے ودھارے کیتے راہ بٹی مشاعرے سرائیکی ادبی مجلس دی مستقل روایت داحصہ ہن۔ جنہیں نویں سرائیکی شاعری کون ودھارا ڈتا اتے سیمینار اتھوں دی سنجیدہ علمی روایت کون اگوں تے ودھیندے ریہے۔

چالہ ورہیں (۲۰۰۳-۱۹۶۳ء) دی عمر وچ مجلس دیاں ادبی تے ثقافتی سرگرمیاں کون پھل پھل لگن۔ نویں سرائیکی ادبی تے ثقافتی دنیا دی تعمیر وچ سرائیکی ادبی مجلس دا وی اہم کردار اے۔ کتابیں دے حوالے نال وی مجلس دیاں کتابیں دی گھٹری سوتیں پچ گئی اے۔ انہیں وچوں کجھ کتابیں دے ڈوجھے ایڈیشن وی چھپن، کجھ کتابیں کون اکادمی ادبیات پاکستان دی طرفوں 'خواجہ فرید ایوارڈ' ملین۔ ایں سارے پندھ وچ کوئی ڈوں ترے پیڑھیاں نشا برتھن۔ بریگیڈیر نذیر علی شاہ تے سیٹھ عبید الرحمن صاحب کنیں گھن کراہیں سید دین محمد شاہ صاحب تائیں اتے معین الدین حسن قریشی تے پروفیسر دلشاد کلا نچوی صاحب ہوریں کنیں گھن کراہیں ڈاکٹر نصر

اللہ خان ناصر صاحب تائیں اس ادارے کوں ودھاوٹن پھلاوٹن والے رنگارنگ لوک
ہن۔ جنہیں اپنی اپنی سوچ مطابق اس ادارے وچ رنگ بھرے۔

۱۹۹۸ء وچ شعبہ سرائیکی تے خواجہ فرید چیر دی سانجھ نال اسلامیہ
یونیورسٹی بہاولپور وچ خواجہ فرید دے وصال دے حوالے نال سوسالہ تقریبات تھیاں
اتھاؤں مجلس تے شعبہ سرائیکی دے درمیان خواجہ فرید دے حوالے نال تحقیقی کم کرن
تے اونکوں چھاپن کیتے صلاح مشورہ تھیا۔ مجلس تے شعبہ سرائیکی دے درمیان تحقیقی
سانجھ دا منڈھ دیوان فرید: جاوید چانڈیو (۱۹۹۸ء) دا چھپن ہئی۔ جیندے بعد
فریدیات دے حوالے نال بنیادی تے اہم کتاباں چھپن دا پندھ شروع تھیا۔ ۱۹۹۸ء
کنیں پہلے ۱۹۶۳ء تائیں دیں ۳۴ سالیں وچ مجلس دے ریکارڈ تے فریدیات
دے حوالے نال تقریباً ترے کتاباں نذیر علی شاہ: FARID (۱۹۶۳ء) ڈاکٹر مہر
عبدالحق: لغات فریدی (۱۹۸۳ء) تے رحیم طلب: سخن فرید دا (۱۹۹۱ء) ہن۔

شعبہ سرائیکی دی مشاورت نال ۱۹۹۸ء تے ایندے بعد دیں ترے سالیں
وچ جنہیں کتابیں کنیں سوا فریدیات دے موضوع تے مجلس دیں کتابیں دی گھنتری
اٹھ تھی گئی۔ اے فریدیات دے نویں عہد دیاں اہم کتاباں ہن۔ جنہیں تحقیق دے
نویں درکھولے تے اس سال انشاء اللہ اے ڈاھ تھی ویسن۔

یونیورسٹی وچ فریدیات پڑھاوٹن نال جاوید چانڈیو صاحب دی دلچسپی
دے نتیجے وچ سرائیکی ڈیپارٹمنٹ دے تعاون نال خواجہ فرید چیر تے سرائیکی ادبی
مجلس جہیں اداریں وچ وی خواجہ فرید کو کجھن دا عمل اپگیتے ودھیا۔

اے ہک صدی بعد فریدیات دے نویں دور دا منڈھ ہئی۔ فریدیات دے
ودھارے کیتے مجلس دے کم بارے سیں محمد حیات چغتائی ہوریں دا ہک تحقیقی مقالہ
ترے ماہی سرائیکی (اکتوبر۔ دسمبر ۲۰۰۱ء) وچ ترے ماہی سرائیکی بہاولپور تے
فریدیات دے ناں نال چھپے۔ جیندے وچ فریدیات تے تحقیق کرن والے

آلیں کہتے بہوں کم دے حوالے موجود ہن۔ سیں محمد حیات چغتائی فریدیات دے نویں عہد دی تحریک وچ اہم کردار ادا کہتے۔ سرائیکی ادبی مجلس دی چون وچ انہیں دا صدر بنن میڈے کہتے حوصلے دی گالھ ہئی۔

شعبہ سرائیکی، خواجہ فرید چیئر تے سرائیکی ادبی مجلس دے نال نال فریدیات دے حوالے نال اہم ترین کم خواجہ معین الدین محبوب سیں تے مجاہد جنوکی صاحب کوٹ مٹھن وچ خواجہ فرید میوزیم تے لائبریری قائم کرتے کہتے۔ ایں عظیم الشان فرید لائبریری وچوں ہک سوکھڑی عمر خان شاہد دا فارسی سفر نامہ 'لمعات فریدی' قلمی اے جیندا سرائیکی ترجمہ مجاہد جنوکی صاحب 'آہنتم جیندیں مکے' دے نال نال کہتے اساکوں امید ہے جو سرائیکی پڑھن آلیں کہتے اے ہک کار آمد تے دلچسپ سوکھڑی ہوسی۔ اس اڈی اگلی سوکھڑی 'اردو دیوان فرید' دا تحقیقی تے تقابلی ایڈیشن ہوسی۔

چانڈیو صاحب تے سیں محمد حیات چغتائی دے نال نال مجلس دینیں ثقافتی سرگرمییں وچ ملک حفیظ الرحمن، حاجی محمد مشتاق علی تے انہیں دوستیں دے تعاون دا وی تھورانت آں۔ سید دین محمد شاہ ہوریں دا خاص شکریہ ادا کریاں جو او مجلس دینیں پروگرامیں کہتے ویلھا کھننیدن تے صلاحیں ڈیندن۔ رب سائیں انہیں کوں امن تے سکھ وچ رکھے۔ سرائیکی ادبی مجلس دی انتظامیہ دی طرفوں اے کتاب دی سوکھڑی 'فریدیات' دے ماہرین کہتے حاضر اے۔

ریاض سندھڑ

جنرل سیکریٹری

سرائیکی ادبی مجلس بہاولپور

۴۶
 فرنگی این بیت در تلامذہ شعر خود گفته است نہ کہ در حق محبوب کہ مردمان از نسیخ نبات
 را منگری را مقرر میدارند این امر بصراحت نیست اما اگر آن شرک شیرازی بیت کرد
 دل نارا در شان محبوب حقیقی میگوید کہ مطابقت میدارد و باز ازین بیت عرض ختم
 بیت بدہ ساقی می باقی کہ در جنت نخواستی نیت چکنار آب رکن آباد گلگشت
 مصلا را رکن آباد حقیقت یا شہریت فرمودند رکن آباد جوئیت زمین شہر از
 کہ روان است و مصلا جائی نماز عید است بیرون شیراز کہ در آن سر زمین گلزار گوانون
 و گلزار ولله زار و سبزه زار میباشند کہ ہر روز مردمان شیراز از زن و مرد و گلگشت
 میروند از آن مکان خبر میدهند ہم فرمودند کہ تاریخ وفات خواجہ موصوف شاگردش
 از خاک مصلا گفته رضی اللہ تعالیٰ عنہ - روز چہار شنبہ ہفتم ماہ شوال ۱۳۱۳
 حضرت شیخ عمر بن خضری بآواز قلیولہ بیدار گردیدند و بر کبک مبارک قدم دراز فرمودہ
 کہ این رباعیات را بر لفظ زانند ^{میکرد} رباعی صوفی چہ فعالیت من الاین الی اللاین بال
 چون رباعی صدر را چند گرت خواندہ باز این رباعی را خواندن آغاز نمودند رباعی عارف ہمہ
 وقت جلوہ گرد خویش است ہا اورا از ہمہ جہتہ گذرد خویش است ہا ہر جا کہ رود خویش بیرون
 نرود ہا دریا محیط را سفر خویش است ہا روز پنج شنبہ ہفتم ماہ شوال ۱۳۱۳
 ذکر افتاد در مقامات حضرت خواجہ عبید اللہ اترار کہ چون مادرولنا سعد الدین کاشغری
 در خدمت خواجہ علاء الدین عطار رضی اللہ عنہ صحبت میکردیم و مراقبہ می بستیم جبہ امتحان
 توقیر مراقبہ درجا کہ بپہلوانان گشتی میکردند و یکدہ مراقبہ می بستیم کہ کم زور گرد بر زور آور می آمد

لمعات فریدی دے صفحہ نمبر ۸۷ داکس

مناں یارِ ملہم کہیں سا ننگ سبب

گالھہ شاہد تے کروں بھانویں مجاہد تے ایں کتاب دے چھپن دے
بعد فریدیات تے تحقیق دی دنیا وچ اے ڈوہیں ناں کٹھے رہ ویسن۔ میں فارسی دا
عالم نہیں ایں گالھوں عمر خان شاہد دی پنہدھ وہانی کوں مجاہد جتوئی دے ترجمے
وچوں ڈٹھم تے میکوں گے جو خواجہ فریدی حیاتی تے شاعری نال پیلا کرن
آلیں کیجے اے ہک سوکھڑی اے حیرتھی مجاہد جتوئی دے ہتھوں اسا کوں ملی اے
اصل کتاب 'لمعات فریدی' وی میں ڈٹھی اے۔ ہاں دے سو جھلے تے
کتھائیں کتھائیں اندازے نال فارسی کجھن دی ترن مریندا بیٹھا ہم تاں میڈے
اگوں عمر خان شاہد دا اے جملہ آیا جو: 'حضرت شیخ عمرش خضریٰ باداز قیلولہ
بیدار گردیدند برکھٹ مبارک قد دراز فرمودہ... ' تاں میکوں فارسی نثر وچ عمر
خان شاہد دی سرائیکی دھریا اسلوب دی اونویں ای چس آئی جیویں خواجہ فریدی
اردو شاعری دی سرائیکی دھرو چوں امدی اے۔ سرائیکی وسیب دا فارسی تے اردو
ادبی سمل وی سرائیکی دھرو چوں اپنے امیجز بٹیندے۔ شاہد دی فارسی نثر
مجاہد دے سرائیکی ترجمے وچ کتلی آئی اے ایندا تقابلی مطالعہ تاں کوئی فارسی دان
ہی کریسی۔ ہاترجمے وچوں عمر خان شاہد دے بیان دی سادگی تے وکھرے دا
اندازہ ضرور تھیندے۔

بسمی دی مسور کن سیر وچ عمر خان شاہد اتھوں دینیں بندیں دتے بڑا دیں
 دی پہوں تعریف کریندے پر پوڑی دار پجامے ڈیکھ تے اونکوں جالک تے
 دا جل دا ڈانڈ یاد آویندن۔ سرائیکی وسیب دا اے سند باد جہازی کئی پہلوئیں
 کنیں مرزا احمد اختر دی پندھ وہانی کنیں ڈھیرا گونہاں نکل ویندے۔ ایں پندھ
 وہانی دے بعد اے قیاس یقین دے نیڑے پندھ دے جو مرزا احمد اختر حج دے
 سفر تے نال نہ ہی تے 'سفر نامہ فریدی' اوں لوکیں کنیں کجھ سٹ تے یا کہیں قلمی
 مسودے وچوں نقل کرتے ترتیب ڈتا ہوسی جنہیں وچوں ہک قلمی مسودہ 'لمعات
 فریدی' وی تھی سگھدے۔

'لمعات فریدی' تے سفر نامہ فریدی وچ تاریخیں تے کجھ واقعات دا
 فرق وی ہے مرزا احمد اختر 'سفر نامہ فریدی' کنیں پہلے چھپن والی 'مناقب
 فریدی' تے بعد وچ چھپن والی کتاب 'سوانح عمری فرید ثانی' وچ ۱۲۹۲ھ/
 ۱۸۷۵ء خواجہ فرید دے سفر حج داسن لکھے جینکوں مولانا عزیز الرحمن، مولوی نور
 احمد خان فریدی تے پکتان واحد بخش سیال وی معتبر سمجھ تے نقل کیے جڈاں جو
 'سفر نامہ فریدی' وچ مرزا صاحب ۱۲۹۶ھ/ ۱۸۷۹ء داسال حج دا سفر لکھیے میں
 ۱۹۹۹ء وچ سرائیکی ادبی مجلس دی طرفوں چھپن والے ایندے نویں ایڈیشن وچ
 ایں سن کوں کتابت دی غلطی سمجھ تے اوندے اُتے نوٹ لکھیا۔ عمر خان شاہد دے
 سفر نامے وچ 'چھڑا پنج شوال' لکھیل اے تے سن کینی آیا پر خواجہ فرید دی
 طرفوں حج تے وچن دے ہک دعوتی خط وچ جبرہا خواجہ فرید میوزیم کوٹ مٹھن
 کوں ملیے حج داسال ۱۲۹۶ھ/ ۱۸۷۹ء ہے تے ایہوں مرزا احمد اختر دی تائید
 کریندے پر ایندیاں تاریخاں تے ڈینہہ حالی تحقیق طلب ہن۔

ہک خاص فرق اے ہے جو عمر خان شاہد خواجہ فرید دے لہور کنیں دلی

لمعات فریدی ----- ۱۵

جناب کرده در دفلی دریا فان که ما دای و مسکنم متعین است وارد شدیم
 شب پاش شده صبح از المخانه و از خانمان دیگر طلب خدمت کرده و سرکار را
 تحویل خداوند تعالی کردیم و سبیل ریل گرفتیم بر سر شیشین جویدی رفته از
 ربهوان وادی قاران استدر که نمودند واضح شد که در خانپور بازرگان
 خلدیق آن عروۃ الطوق سوار عالی و حوالی متوقف و تمکن است و از نوم
 ریل جنوب خانپور میرفت کند رفته سوار شدیم روز دیگر در پی ما
 و اتم تیاری خویش کرده با حضرت سید گویید ~~ششین~~ خانپور وارد گشتیم
 و پنج روز بود حضور بر بناره ~~خانپور~~ سید در کمان پیشکاری گشت
 در شش روز خلدیق که در سید همگی به یکجا موجود بود احقر آمده مشرف بقدم سیدی
 شرف نمودند که منتظر بودیم که رسیدی از کجا عرض کردم از خانه و جویدی بنی
 فائز گردیدیم چون رفت سفر و سامان حیل جمده مسیاسیله بند بودیم گام
 عصر روز پنجشنبه ۲۲ ماه شوال بریل سوار شدیم که در زبان هندی گفته
 جدان ماهی جوی گنای به شوال بود به این آسما سنگام نیم شش
 ملتان فروکش شدیم و بر دیره بهی که کوه کمران دیره حضور ~~در~~
 صبح اسر که محک نبودند و بر حضور اورا طلب و در محک میگردند
 احقر که از روز روئی در چابجران شریف موجود نبود کسی نماند
 در آنجا محک کرده بودند اما بنده را طلبیدند و حاکم کن نمودند میان مردم
 نیز محک

لمعات فریدی دے صفحہ نمبر ۴۲ داکس

تے اجیر تائیں دے سفر دا حال نہیں لکھیا جیڑھا مرزا احمد اختر لکھدے۔ کیوں جو عمر خان لہوروں کجھ سماں گم تھیوٹ دی وجہ کنیں اتھائیں رہ گیا ہاتے ول ہک وڈے ایڈ و نچر دے بعد جبل پوروں بمبئی دیندیں ہوئیں خواجہ فرید نال و نچ رلیا۔ خواجہ فرید کنیں انج تھیوٹ دی اے کہانی پہوں دلچسپ انداز و نچ بیان کرتے شاہد اساکوں بمبئی دا ڈاڈا ڈاڈا سو ہٹا حال ڈیندے جیڑھا سفر نامہ فریدی و نچ کینی۔ ایں سفر نامے و نچ خواجہ فرید دے اندر دے شاعر دا اتے اوندے نال و نچ و نچ و انیں لوکیں دا قرین بھریا حال ملدے۔ جنہیں بارے مرزا احمد اختر پہوں سرسری بیان ڈیندے خواجہ فرید دی شاعری دا ذکر تاں مرزا احمد صاحب غالباً کہیں کتاب و نچ نہیں کیتا۔ حجاز و نچ سرانیکسی وسیب دے لوک پہوں پرانے وقتیں کنیں لہو و نچ پیٹھے ہن جنہیں وچوں احمد پوردی مریم حجابی دا حال عمر خان شاہد ڈتے جیڑھی حاجی امداد اللہ مہاجر کی نال خواجہ فرید دی ملاقات دا سوب بندی اے۔ اتجھا حال مرزا احمد اختر 'سفر نامہ فریدی' و نچ نہیں ڈیندا۔

ترکی دے سلطان دی رویت ہلال کمیٹی ذی الحجہ دا چندر ڈسٹن بارے جیڑھا فیصلہ ڈتا ہئی حج تے آوٹ و الیس کئی لوکیں دا اوندے نال اختلاف ہا۔ عمر خان شاہد اے قصہ وی بیان کریندے تے اوندے نال نال حج دے موقعے تے آیل ترکی دے سلطان دے پڑا دی سیر دے نال بزاریں و نچ تڑی تماشے تے بنہیں ثقافتی سرگرمییں دا حال اینویں ڈیندے جیویں اُنچ یا چنٹ پیر دے میلے دا حال ہووے۔ مجاہد ایں بیان تے پکڑ کریندے تے انہیں دے ذکر کوں 'بدعات' داناں ڈتے کراہیں مذہبی علماء دی بحث کوں اپنے ہتھ و نچ گھن گھندے۔

ایں تنقیدی شعور نال جیکر مقابیس المجالس، فوائد فریدیہ، لمعات فریدی، شرح لوائح جامی اتے دیوان فرید دا مطالعہ کرے تے جی تاں خواجہ فرید دی فکر

تے عقائد نال اختلاف رکھن والے مولوی تاج محمود جہیں شاعر تے عالم وی لہجہ
 پوسن جیڑھے خواجہ فرید دی صوفیانہ فکر کوں شریعت دے خلاف سمجھدے ہن،
 انہیں دے مہمان وی تھیندے ہن اتے انہیں دہیں صوفیانہ کافہیں دی پیروڈی
 وی لکھدے ہن اتے خواجہ فرید کنیں مالی امداد وی گھندے ہن۔ علامہ طالوت
 لکھن جو: مولوی تاج محمود خواجہ فرید دے ہم درس تے اہل حدیث فرقے
 وچوں ہن۔

ایں کنیں سوا کجھ پئے مذہبی گروہ وی خواجہ فرید کوں گمراہ سمجھدے ہن
 اتے انہیں دہیں مذہبی نظریں تے شدید تنقید کریندے ہن۔ جیندے وچوں
 'بدعتی' آکھن تاں عام گالھ ہی خواجہ فرید دی شخصیت اوں ساری تنقید وچوں نہ
 کڈھ گالھیں نہ ڈے مندڑے۔ واتوں سمجھ آلا، آکھ تے پدھ آ لے ڈیہ نہہ سفر
 نہ کرن دا عقیدہ سانجھی رکھیا تے سفر تے نکلن کنیں پیلھے لوٹن یا پھیرن دا ٹوٹا
 کرن وی نہ چھوڑیا، مسیت وچ موسیقی وی انہاں دے چشتیہ عقائد وچ حرام نہ
 ہی تے سری کرشن تے رام چندر دیاں شخصیتاں وی انہیں دے عقیدے وچ نبی
 ہن تے چارویں مقدس صحیفے ہن۔ مقابیس المجالس، لمعات فریدی یا نہہیں ہم
 عصر کتابیں تے ملفوظات وچوں جیکر بدعتیں دا ذکر کڈھ گھنوں تاں تھی سگھدے
 جو خواجہ فرید دی ذات دا کوئی اہم حصہ ونچا پہوں جیڑھا ویسی عقائد تے علامتیں
 وچوں اپنے رب نال الویندے۔ حضرت ابن عباس دی تفسیر تے مشکوٰۃ
 المصابیح وچوں تخلیق کائنات دے نظریات کنیں گھن کراہیں ابن العربی تائیں
 ہک مربوط تے مستحکم علامتی نظام ہی جیڑھا خواجہ فرید دے کلام تے اوندی حیاتی
 وچوں ہنڈا نظر دے۔ جیندے خلاف مذہبی تنقید دی سختی خواجہ فرید حیاتی وچ وی
 جھلی۔ کافہیں وچ 'ملاں مارن سخت ستاون' دی فریاد وی ظاہر تھیندی اے جیڑھی

اپنے نقادیں کوں بے وس شودے ہن معذور آکھ تے پیلون چٹن وچ رُجھ
ویندی اے۔ جتھاں حسن ازل بے حجاب ہے:

بو علی اندر غبار ناقہ گم
دستِ رومی محملِ لیلیٰ گرفت

مجموعی طور تے 'اطوارِ فرید' تے 'سلکِ فریدی' وچ شامل مضامین تے
اوندے وچوں جنم گھنن والی ایس کتاب مجاہد کوں نہ چھڑا اپنے زمانے وچ
فریدیات دا محقق منواگدھے پراگوں تھیون والی تحقیق کیے وی کئی بنیادی حوالے
ایہے کتاباں راہن بھانویں جو اُپاہل وچ قائم تھیون والے مفروضات دے
نال نال کجھ کتابیں تے مضامین دا حوالہ رہ گئے جنہیں کنیں استفادہ تھئے۔ ایہں
سرسری پن وچوں مجاہد غلطی نال 'لؤلُحِ جاگی' دیاں رباعیات کوں مثنوی لکھی رہ
گئے۔ اتے عثمان مروندی دی غزل گوں عثمان ہرونی وی لکھ گئے 'اطوارِ فرید' وچ
میں مجاہد کوں صلاح ڈتی ہئی جو ہن اوٹکوں اپنے سرسری کم دی اصل تائیں وی
ونچنا چاہیدے تے اپٹیں غلطیوں دی چھنڈک پھوک وی آپ کرنی چاہیدی
اے۔ بھانویں جو محمد اسلم میتلا ہوریں دی 'ذوقِ فرید' خواجہ فرید دے فارسی کلام
کیے بنیادی حوالہ راہسی پر خلخلِ جاناں دی تخلیق داسوب وی بٹی۔

قاضی محمد عارف دے قلمی سرائیکی سفر نامے دے بعد آ پہنٹم جیندے
کے، اتجھی کتاب اے جیرھی عام بندے کیے ہک صدی پہلھے دے وسیب
تے باقی ہندوستان دے نال نال سرزمینِ حجاز بارے اکھیں ڈٹھے حال اتجھی
دھر وچ بیان کریندی اے جو بندہ ایندے بیان دی سادگی نال ہک تھی
ویندے۔ ترہائی صدی پہلھے دییں سرائیکی ادبی تاریخیں وچوں 'سرائیکی شاعری'
تے 'تاریخِ ادبیات' وچ ایندے لکھاری عمر خان شاہد دی حیاتی بارے دستیاب

معلومات دا تجزیہ، اوندی ایس کتاب تے اوندے خاندان دی مدد نال مجاہد جتوئی سوہنے انداز وچ کر سگھدا ہئی جیر دھاواں چھوڑ ڈتے۔ کیفی جا پوری تے میر حسان الحدیری دُپھلی اتے دہلی کبیر خان شاہد دا وطن لکھیے پر 'لمعات فریدی' وچ خود شاہد دُفلی دریا خان تے کچھی سیت پورا ڈاڈس ڈیندے جتھاں او 'سکھائی والا' وچوں لڈتے آیا ہئی تے اے بیان زیادہ معتبر اے۔ اوندے خاندان وچوں ہجرتیں دا حال سن کر اہیں تھی سگھدے کہیں پے علاقے نال وی اوندی وابستگی ظاہر تھی پووے۔

اے کتاب خواجہ فریدی شخصیت دے پکھی واس پہلو تے شاعری کوں سمجھن کیتے بہوں اہم راہسی۔ خواجہ فریدی شاعری دی سک تے وصال دی تا نگھ کیتے کسی دے پندھ خواجہ فریدی اپنی پندھ وہانی وچوں ساہیں دا ادھار چیندن۔ جتھاں 'میراں دی سک' تے 'عشق دی آتش' دا اعلان پندھ وچ ہے بھانویں او چولستان یا راجپوتانے دے صحرا ہوون یا باندر بوز بلائیں تے پر بت جہلیں آ لے جبل پور دے یا ول حجاز دے صحرا دے :

تتی تھی جو گن چودھار پھراں
ہند سندھ پنجاب تے ماڑ پھراں
سنج بر تے شہر بزار پھراں
متاں یار ملہم کہیں سانگ سبب

عمر خان شاہد دا دیوان وی خواجہ فرید لاہیریری کوں لہ پئے۔ ایس کنیں پہلھے کیفی جا پوری تے میر حسان الحدیری دپیں سرا ئیکی ادبی تذکریں وچوں کل ہک کافی تے چار ڈوہڑے ملدے ہن۔ مجاہد ایس قلمی نسخے وچوں شاہد دپیں کچھ ڈوہڑیں دی چون ایس کتاب وچ شامل کیتی اے جیر ہی کتاب نال سوائی

ہے۔ کیفی جاپوری شاہد کوں 'خوش گو شاعر' لکھدن تے میر حسان الحمیدری
اونکوں عمر خیام دا خطاب ڈیندن۔ مجاہد اوندی شاعری دا تعارف نہیں کرایا پر
اوندی شاعری دا ابتدائی مسودہ اساں تائیں پچائے جیندے ذریعے ایس شاعر
نال اساڈی پہلیھی سچاٹ بٹھی۔ عربی فارسی اسلوب دے اثر وچ اتے ہیئت
دے سنگھار نال بھریل اے متصوفانہ ڈوہڑے خواجہ فریدی شخصیت تے شاعری
دی مدح وچوں تخلیق تھکن۔ نوروز دے علاوہ خواجہ فرید دے ہک پئے عاشق
دیوان ولایت شاہ سید دے ڈوہڑے ایس کیفیت کوں ڈھیر کھل نال بیان
کریندن۔ شاہد دے اے ڈوہڑے خواجہ فرید دے چودھاروں تھیون والی
شاعری تے خواجہ دے سماجی روحانی تے ادبی اثرات کوں سمجھن کیتے اہم ہن۔
سرائیکی ادبی سہل دی گول تے اوندی سانجھ کیتے مجاہد جتوئی دا اے کم
سرائیکی ادبی تاریخ وچ زندہ راہسی۔ سرائیکی ادبی مجلس دی طرفوں اے کتاب
چھاپن تے محمد حیات چغتائی تے ریاض سندھڑ کوں مبارکاں تے میڈے کیتے
اے وی خوشی دی گالھ اے جو ایس کتاب دا تعارف لکھن کیتے مجلس میگوں حکم
ڈتا۔

جاوید چانڈیو
انچارج شعبہ سرائیکی
اسلامیہ یونیورسٹی بہاولپور

دل دا حال نہ تھی وم پورا - چتراں سوسو پناں

خواجہ فرید علیہ رحمۃ دی شخصیت ہک اتجھا پُکشش سیارہ ہے جو جیرھاوی ہک واری ایں سیارے دی کشش دے مدار وچ داخل تھی گے او عمر بھراں دائرے کنوں نی نکل سکیا۔ اتجھی ہمہ گیر شخصیت تے سوسال کنوں وی زیادہ عرصے وچ تھیوٹ والا تحقیقی کم وی اوندا صحیح احاطہ نی کر سکیا۔ خواجہ فرید دی شخصیت جتنی ایں ویلھے تیں ظاہر ہے اوں کنوں ڈھیر زیادہ ظاہر تھیوٹ باقی ہے۔

خواجہ فرید فاؤنڈیشن دے قیام دے نال ہر ڈیہ نہہ کتھاؤں کجھ تے کتھاؤں کجھ کتھا تھیندا ویندے کتھاؤں کئی تبرک مثلاً کلاہ مبارک، موء مبارک، پلکے، فریدی رومال، نعلین، کتھاؤں خطوط تے کتھاؤں قلمی مخطوطات۔ سن ۲۰۰۲ء وچ اسا کوں دیوان سید ولایت شاہ صاحب دے گھرانے دے معزز فرد دیوان سید محمد شاہ صاحب جلال پوری دے گھر کنوں جیرھے تبرکات ملے انہاں دے وچ ہک سفر نامہ حج قلمی تحریر مولوی محمد عمر وی ملیا۔ اے ہک اتجھی نعمت ہئی جیرھی عقیدت مندیں سانگے تاں تبرک ہئی پر محققین سانگے تاں تمام وڈی نعمت ہئی۔

ایں توں پہلے وی ہک سفر نامہ حج بنام 'سفر نامہ فریدی' ۱۳۱۲ھ

مرزا احمد اختر دالکھیا ہو یا موجود ہے۔ اے تاں پتہ نی لگدا جو مرزا احمد اختر
 اے سفر نامہ لکھیا کڈاں ہا پر اینداسن اشاعت ۱۳۱۳ ہجری تے مطبع جان
 جہان دہلی ہے اے سفر نامہ جبرھے ویلھے چھپیا تاں اوں ویلھے سرکار خواجہ
 علیہ رحمۃ حال حیات ہن انہاں دی وفات ۱۳۱۹ھ وچ تھئی ہئی۔ یعنی
 وفات کنوں چار سال پہلے اے سفر نامہ چھپ چکیا ہا۔ پر وی بعض
 ماہرین فریدیات دا خیال اے جو مرزا احمد اختر خواجہ صاحب دے نال حج
 تے نہ گیا ہا۔ بہر حال اے موضوع اسماں ماہرین فریدیات تے محققین
 سانگے چھڑیندوں۔ ایں رائے نال جو مولوی محمد عمر یقینی طور تے خواجہ
 صاحب دے سفر حج وچ انہاں دے نال ہن۔ مزید تقابلی جائزے دا
 اسماں انتظار کریوں۔

اے سفر نامہ حاصل کرن سانگے میں وی سجادہ نشین دربار عالیہ
 خواجہ معین الدین محبوب دے نال جلال پور گیا ہم اتھوں اساکوں خواجہ
 فرید علیہ الرحمۃ دی دستار مبارک، مؤء مبارک ہک عملیات دی کتاب
 ۱۲۳۷ ہجری دی تے اے سفر نامہ ملیا۔ ایں سفر نامے وچ بہوں وڈیاں
 خوبیاں موجود ہن۔ پڑھن والے چس چسین۔

مولانا محمد عمر دے بارے تحقیقات تھیون ڈاکم حالی باقی اے۔
 انہیں دا کجھ تعارف تاں انہاں دی تحریر وچ موجود اے۔ مزید کم دی
 انتظار اے۔ ایں سفر نامے وچ جبرھی ڈکھ دی گالھ ملدی اے او اے ہے
 جو اے بدینہ منورہ تک دا سفر نامہ ہے۔

مولوی محمد عمر کتاب دے شروع وچ آہدن جو 'ایں جلد چہارم
 را' لمعات فریدی، میگرداند' ایں فقرے کنوں مولوی محمد عمر دے کم دا پتہ

لگدے جو اوکتنا کم کر چکے ہن - او کم کیڈے گیا محققین دے کیتے اے
 میدان انتظار وچ ہے - ایندا مختصر مطلب اے وی ہے جو جیرھے ویلھے
 مولوی محمد عمر داکم سامنے آوے سے تاں فریدیات دا ہک مرزا احمد اختر تے
 مولوی رکن الدین دے تڑے دامہر فریدیات سامنے آوے سے - خوش قسمتی
 نال اے کتاب بچ گئی اے - ایندے تلف تھیوٹ وچ کئی شک نہ ہا - کتاب
 دے پہلے صفحے دے حاشیے دی اے تحریر پڑھ ڈیکھو:

”ایں کتاب مولوی واحد بخش امام مسجد نے لکھی تھی ان کے
 فرزندوں نے دریا میں ڈبوں کے لئے بندھ پر بیٹھے تھے مگر
 فدوی کو قسمت نے مطلع کیا کہ جا ان کو کہہ اور ان سے کتابیں
 لیں - جس میں اور بھی بہت سی کتابیں تھیں ان کو لے کر جمع کیا اور
 حفاظت کے طور پر جلد کیا وہ اب نئی معلوم ہوتی ہیں - جو اب پڑھنے
 کے قابل ہیں - امید قوی ہے کہ اب وہ نہیں ہوگی۔“

دستخط 'قادر بخش'

اے تحریر قادر بخش دے ہتھ دی لکھی ہوئی ہے ایں تحریر توں پتہ
 لگدے جو اے کتاب تاں مولوی محمد عمر دی ہے پر لکھت مولوی واحد بخش
 دی ہے - ایندا مطلب اے تھیا جو مولوی واحد بخش تے وی تحقیقی کم کرن
 دی لوڑھ ہے -

ایں کتاب دے نال ہکا جلد وچ خواجہ فرید دے اجمیر دے سفر
 نامے تے کئی مقابیس وی موجود ہن جنہاں دا مختصر ترجمہ میں آپی اردو
 کتاب 'اطور فرید' وچ کر چکاں تے ایں کتاب وچ وی شامل ہن پر مزید
 کم دی لوڑھ باقی ہے -

مولوی محمد عمر داکھن دا انداز بالکل سادہ مبالغے کنوں پاک تے
 پُرکشش ہے۔ انہیں دے سفر نامے نال جتھاں خواجہ صاحب دے ڈیہنہ
 رات دے معاملات، سفر دے حالات، شخصیات نال ملاقاتاں، مسافریں
 دیاں کیفیات سامنے آمدین اُتھاں اُنہیں ڈیہنہیں حج دے مقامات تے
 تھیون والیاں بعض بدعات داوی پتہ لگدے۔ حج دے دوران تھیون والی
 شاعری دی وی کجھ تفصیل ملدی اے۔

پر اے نی پتہ لگدا جو مولوی محمد عمر اے سفر نامہ کڈاں مرتب کیتا
 جیویں جو مرزا احمد اختر والا سفر نامہ خواجہ صاحب دے حج دے ۲۲ سال بعد
 چھپیا پر لکھن دا پتہ نہ لگا جو کڈاں لکھیا گیا ہا۔

ایں سفر نامے دی اصل تحریر فارسی وچ ہے جیندا ترجمہ کرن وچ
 میں مولوی عبدالرحمن تونسوی سکنہ دین پور خان پور کنوں مدد گھدی تے
 ایندا اردو اتے سرائیکی ترجمہ مکمل کیتا۔ میں پورے یقین نال آہاں
 جو میڈا ترجمہ فریدیات دا ذوق رکھن والیں دی کجھ نہ کجھ تسکین ضرور
 کریے۔ ایں سفر نامے تے ایندے نال بیاجیرھا مواد موجود ہے اوندے
 اُتے تحقیق کرن دی لوڑ ہے۔ خواجہ فرید فاؤنڈیشن دی کوٹ مٹھن والی
 لائبریری محققین نال ہر ممکن تعاون کرن واسطے تیار ہے جتھاں اے سفر نامہ
 تے خواجہ فرید علیہ الرحمۃ دی زندگی تے سارا مواد یکجا کر ڈتا گے۔

آخر وچ میں شکریہ ادا کرینداں سرائیکی ادبی مجلس تے اوندے
 تمام اراکین دا جنہیں ایں کم کوں چھاپن دا فیصلہ کیتا۔

خیر اندیش

مجاہد جتوئی

مولانا محمد عمر

خواجہ فریدی شخصیت ہک اتجھی پُرکشش سیارہ ہی جنیں چھوٹے
موٹے تاریں کول ای ناں بلکہ وڈے وڈے سیارے کول وی آٹنی کشش
دے مدار وچ چھک گھدا۔ صرف چھک ای نہ گھدا بلکہ جیرھا انسان وی
ہک واری ایں مدار وچ داخل تھئے او زندگی ساری ایں مدار توں باہر نکل
نی سکیا۔

سوچن دی گال اے ہے جو جیرھے زمانے وچ خواجہ فرید دا ہو کا سکھ چلدا پیا
ہا کیا اوں ویلھے پیا کئی پیر، ولی، گدی، خانقاہ، کیناں ہی جیکر اساں ہک
گول دائرہ چا چھکوں تے ادھ وچ 'خواجہ غلام فرید یا کوٹ مٹھن یا چا چڑاں
چا لکھوں تے ڈیکھوں جو ایندے ارد گرد کیرھیاں گدیاں، مزاراں،
خانقاہیں تے سجادے موجود ہن تاں اسا کول جیرانی تھیسے جو ہک پاسوں
مومبارک دی ساڈھے ست سو سال پرانی گدی تے اوندے سجادے،
حاجی پور شریف، تونسہ شریف، ملتان شریف، شیدانی شریف، خانقاہ
شریف تے چشتیاں شریف دیاں خانقاہیں تے انہاں دے وڈے وڈے
جید سجادے موجود ہن انہاں دے کول علم، عمل تے نسبت دا اعزاز وی
موجود ہا تاں ول اتجھی کیا گال ہی جو تیرہاں نواب، سردار، ہتمندار تے

لکھاں عام انسان خواجہ فرید دے مرید تے دیوانے ہن۔

صرف صاحب حیثیت لوک یا عام بندے نہ بلکہ صاحبانِ علم دا ہک
وڈا مجمع اساکوں خواجہ فرید دے چار پھیر وں نظر دے۔ جیرھے علمی مسائل
خواجہ فرید دی مجلس وچ زیر بحث ہوندے ہن او پڑھتے اندازہ تھیندے
جو کیرھی سطح دے لوک انہاں دی مجلس وچ ہوندے ہن۔

فریدیات دا ذوق رکھن والے حلقے انہیں عظیم لوکیں دے نانویں
کنوں چنگی طرحاں واقف ہن پر ہک ناں اتجھا ہا جیرھا ویلھے دی ڈھوڑ وچ
گرد وچ گیا ہا۔ اے ناں ہا مولانا عمر دا۔ جیرھے ویلھے ڈوں سال پہلے
اساکوں انہاں دا لکھیا ہو یا سفر نامہ حج تے پیا کجھ نثری کم لکھیا تیاں اندازہ
تھیا جو مولانا محمد عمر کیڈی وڈی شان رکھدے ہن تے خواجہ غلام فرید دے
نزدیک انہاں دا کیا مقام ہا۔ مولانا محمد عمر دے بارے وچ اساکوں ڈوں
سال تیں تحقیق جاری رکھی۔

الحمد للہ اساکوں ایس کوشش کوں اللہ سیں رنگ لاتا تے اساکوں نہ
صرف مولانا دی ذات ذمات تے اس گس دا پتہ کڈھ گھدا بلکہ انہیں دا
دیوان وئی مکمل تے صحیح حالت وچ دریافت کر گھدا۔

مولانا عمر ذات دے رند بلوچ ہن۔ ضلع راجن پور دے شہر
فاضل پور تے مہرے والادے ادھ وچ ہک قصبے سکھائی والا وچ رہندے
ہن۔ ۱۲۹۵ھ کنوں پہلے کہیں ویلھے دریا سندھ تے چناب پار کرتے ضلع
رحیمیار خان دے شہر خان پیلہ دے پیٹ دے علاقے دفلی دریا خان کچی
سیت پور وچ آباد تھی گے۔ مولانا دی شادی دی اُچ شریف دے ہک ہم
ذات خاندان وچ تھی۔ ابتدائی معلومات دے مطابق انہاں دی صرف

لمعاتِ فریدی ----- 22

ہک دھی ہئی جنیں وچوں ہک پتر چایا جینداناں غلام حسن رکھیا گیا۔ فی الحال
اے پتہ نی لکھیا جو مولانا محمد عمر کڈاں فوت تھئے ہن پر انہاں دے ہتھ دے
لکھئے دیوان وچ انہاں ہک جاہ تے خواجہ غلام فرید دے فرزند خواجہ نازک
کریم کوں 'سجادہ نشین' لکھئے تاں اے گال یقینی تھی گئی جو انہاں دی وفات
خواجہ غلام فرید دے کئی سال بعد تھی ہی۔

مولانا محمد عمر محکمہ مال وچ تحصیلدار یا ایندے برابر دے کہیں
عہدے تے ہن۔ پر انہاں اے ملازمت مرشد دی غلامی تے صحبت توں
قربان کر ڈتی تے ساری زندگی مرشد دی غلامی وچ رہ گے۔

مولانا محمد عمر دے ڈو ترے غلام حسن دا ہک پتر حاجی احمد خان
رند ہاجیندے ترے پتر غلام حسن، فیض احمد تے غلام نازک ہن۔ ہک دھی
ہئی۔ آپنے ڈاڈے دے ناں والے غلام حسن وچوں پنج پتر اللہ وسایا، اللہ
ڈیوایا؟، محمد فاروق، محمد یعقوب، تے محمد اسماعیل تھے۔ ہک دھی عاشو بی بی
ہے اے لوک انج وی اوہیں علاقے وچ آباد ہن۔

ہک روایت اے ہے جو جیرھے ویلھے مولانا محمد عمر رضا تھی گے
تاں انہاں دی قوم دے ہک زوردار شخص صدیق محمد خان رند انہاں دی
بیوہ نال شادی دی خواہش دا اظہار کیتا تے کجھ زور وی ڈکھایا۔ ایندے
اُتے انہاں دی گھر والی کوٹ مٹھن شریف دربار عالیہ۔ تے جتھاں مولوی محمد
عمر دفن ہن وچ تے فریاد کیتی تے آکھئیں 'میں چندی آں جو قیامت تیں
تھاڈے ناں نال ہوواں' ایندے اُتے اوں کوں ہوں رات بخار آیا تے
ڈو جھے ڈینہہ او اُتھاں مولوی صاحب دے نال دفن تھی۔
ایں خاندان وچ چار چیزاں نسل در نسل امڈیاں پن۔

(۱) مولانا محمد عمر داد یوان

(۲) مولانا محمد عمر دی مہر والی مندری (حاجی حرم محمد عمر خان)

(۳) خواجہ فریدی نعلین مبارک

(۴) تے خواجہ فرید دا ہک چولا مبارک (دیوان دی فوٹو اسٹیٹ، چولا

مبارک تے نعلین مبارک ہن خواجہ فرید لاہری وچ آگن)

مولانا محمد عمر دی شاعری دے اوہے موضوعات ہن جیرھے خود

خواجہ صاحب دی شاعری دے ہن۔ مولانا دانشی کم جیرھے ویلھے

سامنے آیاتاں او کہیں وی صورت وچ مولانا رکن الدین پرہاروی تے

شہزادہ اختر دے کم کنوں گھٹ نہ ہو سے بلکہ اتر منکسے۔

مولانا محمد عمر خواجہ غلام فرید دے صرف مرید نہ ہن بلکہ عاشق

صادق تے ناں وکا ہن انہاں آپنی ہستی کوں آپنے مرشد دی ہستی وچ گم

کر ڈتا ہا پر وقت ثابت کر ڈتے جو مرشد فرید سچ آکھیا ہا

ع بٹھ ہسی وٹ ہستی

(آپنے ہووٹن دے احساس کوں چوچی لاتے امرتھی وچ)

(مجاہد جتوئی)

آپہنتم جیند میں مکے

(لمعات فریدی)

حق موجود حق موجود

بسم الله الرحمن الرحيم

بسم الله الرحمن الرحيم

بسم الله الرحمن الرحيم

بسم الله الرحمن الرحيم

Handwritten marginal notes on the left side of the page, including phrases like 'الحمد لله الذي جعل...' and 'بسم الله الرحمن الرحيم'.

الحمد لله الذي جعل نوال الشرب بدستاری انعام افغانش
که اقوال لولولالی معدن کلمات الہی واز سرشار اشارت فیض
بشارت نامتناہی و مطرت زمورت سحاب رشحات سردی واز انوار
لمعات فریدی سخنان و ملفوظات حضرت خواجہ فرد الحقائق و کونز
الدقائق شہباز روح الامکان مخزن اسرار نیردانی معدن بزوارت ربانی
حق دان حق بین حضرت خواجہ غریب پرورد مسکین نواز حضرت خواجہ
شیخ فرید الدین غلام فرید ادام الدبیر کا تیم و در جہانیم ابن احقر عمر
کہ یکے از حلقہ بیوتان و کثر بندہ بندگان اورت در ضبط قلم می آرد و این
جلد چہارم را لمعات فریدی میگردد و در یہ اصحاب خدایان
وارمخان حق دانان و پیر برادر می نماید اینکہ لمعات نور ربانی
منظر فیض سر نیردانی است ہر عالم ضیاء گیر است ہر مردم صفا

لمعات فریدی دے صفحہ نمبر ۱ داکس

الحمد للہ! اللہ دالکھ لکھ شکر اے جو اوندی مہربانی تے فضل نال
 میڈے دل ونج آیا جو میں حضرت خواجہ فرید دے اقوال کوں لکھاں تے
 ایں کتاب داناں رکھاں 'لمعات فریدی'۔ اے کتاب میں اپنے پیر
 بھرانویں کوں ہدیہ تبریک پیش کراں۔ میڈے او پیر بھرا اللہ کوں چاٹن
 والے لوک ان حق دی سخاٹ رکھن انہیں سانگے مرشد کریم دے
 ملفوظات یگانہ موتی ہن۔ کلمات الہی دی کھاٹن ان۔ آپ دے اشارات
 انہیں سانگے اشارات فیض اسرار ہن۔ ہک ان کھٹ بشارت ان سرمدی
 جھڑ دا یک لس مینہہ ان، اللہ دے انوار دی جھلک تے چکار ان۔

حضرت خواجہ غلام فرید حق دان تے حق بین ہن۔ غریب پرور
 تے مسکین نواز ہن۔ لامکان دی بلندی دے شہباز ہن۔ آپ کنز الاقاہق
 تے مخزن اسرار یزدانی ہن تے رموز ربانی دی کھاٹن ہن۔

اینکہ لمعات نور ربانی است

منظہر فیض سر یزدانی است

ہمہ عالم ضیائے گیر ویت

ہمہ مردم صفائے گیر ویت

جلوہ فرمود بر دل شاہد

حسرت افزود و بر دل زاہد

(ایہہ تاں اللہ دے نور دی جھلک ہن اوتاں اللہ دے فیض دا مظہر ہن۔
 سارا جگ انہیں کنوں دل دی سو جھل کھڑا گھنڈے۔ اوتاں شاہد دے دل
 تے جلوہ کیتی کھڑن اونیکو کاریں، عبادت گزاریں دی حسرت وچ ودھارا
 کیتی کھڑن۔)

جیرھے ملفوظات حضرت دے میں کٹھے کرینداں پیاں ایندے
 چار ابواب ہن۔ پہلا باب حضرت دے سفر حجاز بارے وچ ہے۔ آپ
 جیرھے جو شمس العارفین تے قمر المحققین فردا لافراد، بحر حقیقت دے ٹوہے
 تے تارے ہن، معرفت دے دریا دے سچا ٹوہن۔ آپ ارادہ فرمایا جو
 زیارت حرمین شریفین تے حج دا جیرھا خیال سیں دے دل وچ آیا کھڑے
 ایں خیال کو پورا فرماون۔ لہذا اے گالھہ پکی تھئی جو جیرھے لوک ایں
 مبارک سفروچ شہباز لاماں دے نال ہد ہد کردار، پکھی قدس شعار تے
 سمرغ کوہ قاف پرواز کرن او عام تام لوک نہ بلکہ اسرار شناس، اشراف
 تے کچھ خادم نال ہوون۔ انہیں لوکیں سانگے سفر داسر سادے سمیل کٹھا
 کیتا گیا لہذا اوں دور دے مطابق چھی ہزار روپیہ آپ جمع فرمایا۔ جیرھے
 معززین دا نال دلن طے تھیا انہیں دے ناں مخدوم ولایت شاہ صاحب،
 مخدوم حیدر بخش صاحب، مخدوم غلام جہانیاں صاحب، مخدوم خیر شاہ
 صاحب، مخدوم غریب علی شاہ صاحب، مخدوم چندوڑہ شاہ صاحب، مولوی
 بال صاحب، فقیر میاں فقیر اللہ صاحب، گلزار خان افغان تے انہیں دا
 بال سلطان خان افغان صاحب، حاجی سوہبہ صاحب، حکیم حسن علی خان
 صاحب، میاں محمد دائم صاحب، میاں رحیم بخش صاحب، مامون صاحب،
 پیر بخش خوجہ صاحب، حضرت خواجہ صاحب دیاں ڈوں گھر والیاں محترمت

لمعات فریدی ----- 28

تے چار بانہیاں - خاد میں وچوں میاں نبی بخش لاڑ، میاں حیات قوال،
جان محمد شیدی، مولوی محمد رحمانی، میاں نظام قوال، مخدوم صاحب دا خادم
خیرا، فقیر غریب محمد عمر (راقم الحروف) تے کجھ پئے لوک۔

(نوٹ: معززین تے خاد میں وچ جتنے نال لکھنے گنن انہیں وچ کتھاہیں وی خواجہ صاحب دے
پہلے سفر نامہ نگار شہزادہ مرزا احمد اختر دا نال نی امداد۔ این توں پتہ لگدے جو مرزا احمد اختر
حج تے خواجہ صاحب نال نہ گے ہن۔ بلکہ انہیں سفر نامہ سن تے لکھیا ہا۔ خود مولانا عمر
وی ایویں اجمیر شریف دا ہک سفر نامہ خود خواجہ صاحب تے انہیں دے نال ونچن والے
ساتھیں کنوں سن تے لکھئے۔ مرزا احمد اختر اتنے اہم آدمی ہن جو انہیں دا حج تے نال ہووے
نظر انداز نی کیتا ونج سگدا۔ مترجم)

پیر دستگیر حضرت خواجہ صاحب سفر دے سمل دی تیاری دا حکم ڈتا۔
کئی معتبر کتاباں، تھاں تھپا، کپڑیں دی فہرست بنائی گئی تے سارا سمل بدھ
تے رکھ ڈتا گیا۔

سین دی روانگی دی خبر لوکیں کوں لگی تاں مخلوق ٹھلھ پئی چھوٹے
وڈے نیڑے پرے کنوں مکلاوٹ تے دعا سانگے آوٹ لگ پے۔ سین
دیاں دعائیں جھٹ تے نہال تھئے۔ ایندے بعد آپ ترے ڈینہہ سانگے
کوٹ مٹھن دربار اقدس جتھاں حضرت فخر جہاں تے پئے حضرات القدس
دے مزارات ہن اجازت گھنن سانگے روانہ تھی گے۔ اتھاں دعائے
اجازت دے بعد ول چاڑاں شریف ول آئے تے میں غلام محمد عمر (راقم
الحروف) کوں حکم ڈتوئے جو گھرونج تے آپی اماں سین کنوں موکل گھن
آ۔ سین دے حکم تے اے غلام آپی اماں سین کنوں موکل سانگے موضع
سکھائی والا (ضلع راجن پور دے نال مہرے والا دے نیڑے موضع
سکھائی والا ہے) آتے موکل گھدم۔ اماں سین تے دلوں خوشی نال موکل

ڈتی ایندے بعد میں کچھی سیت پور دریا سندھ تے پنجاب دے پار دفلی دریا
 خان لگا آیم۔ اتھاں میڈا گھر ہا۔ رات گھر گزاریم، گھر دیں بھاتیں، تے
 جٹیں سنگتیں نال مل مُکلا تے موکل منگیم، لوکیں کوں اللہ پئی آکھ تے
 وچلے دگ کنوں اسٹیشن پو دری (موجودہ اسٹیشن لیاقت پور ضلع رحیمپور
 خان) آن پنم۔

امدیں ویندیں کنوں حضرت سرکار عروہ واثق خواجہ صاحب تے
 وادی فاران دے پندھیڑو تھیوٹن آ لے لوکیں بارے پکھیم تاں پتہ لگا جو
 حضرت عالی جاہ اپنے احباب معززین تے خادین نال خان پور دیرہ لاتی
 پیٹھن۔ میں نکٹ کٹا تے خان پور سانگے سوار تھیوٹن لگیم تاں میاں محمد دائم
 وی تیار تھی تے گاڈی آن پکڑی۔ اساں کٹھے ۹ بجے ڈینہہ دے خان پور
 پہنچ گیوسے۔ سیں دے بارے ڈس پیا جو آپ حاجی واہ نالے دی بھر نال
 پل دے پاروں ہک پیشکار دے مکان تے دیرہ لاتی جن (اے جاہ خان
 پور وچ مدرسہ سراج العلوم دے نال ہے) سیں دے ٹکانے تے سچ تے
 حاضری ڈتو سے لوکیں دارش ہا۔ سیں میکوں ڈیکھن سیتی فرمایا ”اساکوں
 میڈی تا نگھ ہئی پئی کڈاں تے کتھوں آئیں؟“ عرض کیتم سرکار گھروں
 آیاں تے پو دری ٹیشن کنوں گاڈی تے چڑھ تے ہنٹیں اتھاں پناں۔ سفر
 واسل تیار ہا ۲۲ شوال خمیس دے ڈینہہ عصر ویلھے گاڈی تے چڑھ ملتان
 روانے تھیوسے۔ ایں موقعے تے کہیں ہندی (سرائیکی) وچ اے نظم
 جوڑی:

جڈاں ماہی جول گنائی
 شوال بو یویں آہی

(چڈاں محبوب روانہ تھیا تاں شوال دی ۲۲ تاریخ ہی)

ادھی رات ویلھے اساں ملتان ٹیشن تے لتھو سے کھو کھر مار کا کنیں
سیں دے ٹکن ڈا انتظام پہلے کنوں ہا پیا باقی رات اتھا ہیں گزارتے سویلے
چیرھلے لوکیں سر نہ منوایا ہا انہیں سر منوایے ڈھیر لوکیں تاں چا چڑیں وچ
سر منو اگھدے ہن پر ایں فقیر غلام (مولوی محمد عمر) دا سر نہ منیا گیا ہا۔
حضرت عالی جاہ میگوں طلب فرماتے میڈا سر منوایا۔ آپ خود وی چا چڑیں
شریف وچ سر منو اچکیے ہن (حج نہ ونجی وبلھے حیرھے وال خواجہ صاحب دے سروں

لنھے او ہن وی خواجہ فرید لائبریری دے شعبہ تبرکات وچ موجود ہن۔ مترجم)

ملتان وچ زیارتیں کرن تے ڈوں ڈینہہ ٹکن دے بعد اساں
سامان گاڈی تے رکھیا تے لہور دے پاسے روانہ تھیو سے۔ ٹھیک اسور
(سحری) ویلھے لہور چنچ گیو سے تے سرائے انارکلی دیرہ مائی نینی وچ آرام
کیتو سے۔ لہور وچ رہن والے آپ دے مریدیں وچ آپ دی آمد تے
حج دی روانگی دی گال ہکی کھڑی ہی۔ لوکیں دے ٹھٹھ لگ گئے۔

سفر دے دوران آپ سامان دی زیادتی کوں محسوس فرماتے حکم
ڈتو نے جو کچھ سامان مفتی حمید الدین کنیں رکھ ڈتا ونجے۔ مفتی حمید الدین
نظام الدین دے بھرا ہن تے دیرہ نینی وچ ٹکے پے ہن۔ اے حکم اسا کوں
سیں سفر دے دوران ڈتا ہا۔ اساں او سامان انج کرتے ٹیشن تے چھوڑی
آئے ہا سے۔ اساں سامان چانوں ٹیشن تے گیو سے تاں ہک گنڈھڑی گم
ہئی۔ ڈھیر پٹ پھلور دے باوجود نہ لہی۔

اس گنڈھڑی وچ اہم کتاباں، قیمتی تھاں تے بیا خاص سامان ہا۔
اس سامان کوں گولن سانگے غلام (مولوی محمد عمر) تے میاں نبی بخش لاڑکوں

مقرر کیتا گیا ہا۔ اسان لہور وچ رُک گیو سے تے حضرت عالی جاہ اہل پردہ
ہمشیرہ صاحبہ تے پئے ساتھیں نال اجمیر شریف دی زیارت سانگے روانہ تھی
گے۔

ایڈوں میاں خیر دین جیرھا جو مشہور انگریزی نویس ہا اوں
اساڈے حال تے مہربانی کیتی تے اسان اونکوں حال ڈتاتاں اوں
اساکوں انگریزی وچ درخواست لکھ ڈتی۔ میاں خیر دین حضرت خواجہ عالی
جاہ داعقیدت مند ہا۔ انگریزی وچ اوں لکھیا تے فارسی ترجمہ میں کیتم۔
درخواست محکمہ ریلوے کوں بھیج ڈتی گئی۔ میکوں ڈسیا گیا جو توں اس بنگلے
دے نال نال رہ تے پکار پوسے۔ ڈوں ترے ڈینہہ تاں کہیں نہ پچھیا۔
آخر چوتھے ڈینہہ بنگلے کنوں ہک وڈی ٹھس پش والا انگریزی صاحب نکھتا
اساکوں پتہ لگا جو ریلوے داوڈا افسر ایہو ہے۔ اسان اونکوں ونج پکڑیا تے
آپئے سماں دے ونجیچن دا حال ڈتاتے نال اے وی ڈسیو سے جو اسان
خواجہ سرکار دے غلام ہیے جیرھے نواب بہاؤ پور دے وی مرشد ہن۔

اسان اونکوں ڈسیا جو گنڈھڑی وچ ترے ہزار چھی سو روپے دی
ٹڈی موجود ہئی۔ جیندی بلٹی وی موجود ہے۔ جیرھی اھیں ٹیشن توں گم تھی
اے تے ڈھیر پٹ پھلور تے گولن دے باوجود نی لہی۔

افسر ساکوں بلہاتے اندر وڑ گیا تے میکوں وی اندر سڈ گھدس۔
درخواست دی نقل وی میڈے نال ہئی جیرھی میں اونکوں پیش کتیم۔ اندر
پئے انگریزی افسروں بیٹھے ہن۔ او افسر اوپے لوکیں نال انگریزی وچ الاٹا
تے سارے لوک کاوڑ تھیون لگ پے۔ ایندا مطلب اے سمجھ ادا ہا جو ہن
محکمہ ریلوے دا کئی حال نی رہ گیا۔ حالت اتھاں پج گئی اے جو مسافرین دا

لمعات فریدی

سمان چوری کر گھندن۔

ایہا دھاڑ پٹ لگی پئی ہئی تے آ بھڑ گھت ضلع جھنگ دے وی کجھ
سوداگر آ گئے انہیں دا وی سمان گم تھی گیا ہا۔ انہیں وی راوا باوا مچا ڈتا۔ انہیں
کوں آ کھیا گیا جو جی جاہ تے رکھن تے زری ڈھرے تھیوں۔

ریلوے پولیس دے تھانیدار محمد صادق کوں ہک ابا لہے حکم نامے
وچ حکم ڈتا گیا جو او فوراً چوریں کوں پکڑ تے پیش کرے۔ اسوں وی ایں
تھانیدار کوں کئی واری سمان سانگے مل چکے ہاسے۔ محمد صادق تھانیدار
میاں نبی بخش لاڑ کوں نال گھن گیا تے لہور کنوں تریجھے سٹیشن کنوں ہک
ریلوے گارڈ تے اوندے ساتھیوں کوں وٹھی تے گھن آیا۔ سمان وی انہیں
دے نال ہا۔

سمان دے آنوٹن تے انگریز افسر میکوں آ کھیا جو توں درخواست
وچ لکھیا ہا وی جو گنڈھڑی وچ ترے ہزار چھی سو روپے دا سمان ہا۔ جیکر
اے سمان نہ لبھدا تاں حکومت کوں اتنی چٹی بھرنی پمدی۔ ہن سمان کھول
تے ڈکھال جیکر ترے ہزار چھی سو دی بڈی نکھتی تاں ٹھیک نتاں باقی دی چٹی
تیکوں بھرنی پوسے۔ میں اونکوں وڈی جرأت نال ولدی ڈتی جو میکوں یقین
اے جو اتنا سمان ضرور ایں گنڈھڑی وچ موجود ہے پیا۔ فرنگی افسر دے
سامھیں سمان کھولیا گیا تاں اوندے وچ قیمتی تھاں تھپاتے بیا وی ڈھیر کجھ
ہا۔ افسر میکوں آ کھیا: ”بیڈی عقل تے افسوس اے اتنا قیمتی سمان کیوں
نال چاتی و دیں تے اے تاں جتنی قیمت ڈسی اے اوں کنوں وی زیادہ مل
دا ہو سے تے اینکوں اینویں گنڈھڑی وچ بدھی و دیں۔“

ایں فرنگی افسر چار چھوٹیاں پیٹیاں منگواتے سمان انہیں وچ بند کیتا

لمعاتِ فریدی ----- 33

تے میڈے حوالے کیٹس اساں اے زاندا سمان اساں لہور وچ مفتی حمید الدین
کنے امانت رکھ ڈتا۔۔۔ جھنگ دے وپاری حیران جوانج تک ریلوے وچ
ونجیجنٹ والا مال کڈا ہیں نی لدھا پر سرکار خواجہ عالی جاہ دی کرامت نال
انہیں داتے ساریں داسمان لہ پے۔

اساں انگریز افسردے سامھیں غازی آباد داکٹ گھدا ایں
ویلھے تریجھا بندہ حافظ جیونٹ وی اساڈے نال آن رلیاتے سفر تے ٹر
پیوے۔

حضرت سرکار عالی جاہ دے روانہ تھیونٹ دے پندرھویں
ڈیہاڑے اساں غازی آباد پہنتوسے۔ اتھوں اساں الہ آباد دیاں ٹکٹاں
گھدیاں تے گاڈی بدل تے سمان اوندے وچ رکھیوے۔ میان نبی بخش
لاڑسماں دے نال گاڈی وچ بیٹھا ہا اساں پلیٹ فارم تے کھڑے ہاے۔
رش ڈھیر ہاتے گاڈی چل پئی اساں ڈوہیں ٹیشن تے کھڑے رہ گیوے۔
ساری رات ٹیشن دے وٹیں تلے بغیر کچھ کھا دیں پیتیں پریشانی
وچ گزر گئی۔ سویلے اساں گاڈی تے چڑھ تے ٹھیک اٹھ و بے الہ آباد
ٹیشن تے لتھوے۔ میان نبی بخش لاڑکوں لبھیوے پر نہ لدھا۔ اساں
سوچیا کتھا ہیں کچھی تے نہ رہ گیا ہووے۔ یا اجمیر شریف نہ چلیا گیا
ہووے۔ اوہوتے ڈوجھا سارا ڈینہہ اوندی تانگھ وچ ہرگاڈی تے اونکوں
ڈہدے رہ گیوے۔ تریجھے ڈینہہ گاڈی آنوٹ دے ویلھے ٹیشن تے گیوے
تاں میان نبی بخش چار بکسیں سمیت گاڈی توں لتھا تاں اساں اوندے نال
حالی حوالی تھیوے۔

اون ڈیسیا جو جیرھلے گاڈی چل پئی تے کان پور پئی تاں گاڈی وچ ٹکٹ

لمعات فریدی ----- 34

چیک کرن والا فرنگی آیا اوں ڈٹھا جو میڈے نال سماں ڈھیراے پر نکٹ ہک
 اے۔ اوں سماں دے بارے پچھیا تاں میں ڈسیا جو میڈے سند کی کچھی تے
 رہ گئیں۔ تے ہن او میکوں الہ آباد ٹیشن تے ٹکرسن۔ میں جیرھا کجھ وی
 آکھیا اوں میڈی ہک وی نہ منی۔ اوں میکوں تے میڈے نال سماں کوں
 گاڈی کنوں لہا تے سماں تو لیا تے ترے روپے جرمانہ لا ڈتس۔ اس
 بکھیڑے وچ گاڈی ٹرگئی ہئی۔ ڈو جھے ڈینہہ چارو جے گاڈی تے چڑھیم
 تے ہن اتھاں آن پناں۔ میں تاں اتھاں اس فستے وچ پھتارہ گیاں۔
 میاں نبی بخش ڈسیا جو سرکار خواجہ علی جاہ دا پتہ نی جو آپ کتھ ان۔ اگی تے
 لنگھ گبن یا کچھی تے ودن۔

اساڈا ترے بکھا ڈینہہ وی اتھاں ٹیشن تے گزریا آخر چوتھے ڈینہہ اسان
 جبل پور دائلٹ گھدا تے روانہ تھی گیوسے۔۔۔ جبل پور پجٹن وچ اٹھ گھنٹے
 لگیے۔ اسان ٹیشن تے لتھو سے تاں شمالی پاسے ہک گندی جی سراں ہئی۔
 جبل پور دا شہر ٹیشن کنوں ہک میل پرے ہے۔ چارے پاسوں پہاڑ تے
 بانسیں دے جنگل ان۔ الہ آباد کنوں جبل پور تیں ریلوے لائن دے
 ڈوہیں پاسوں پہاڑ ای پہاڑ ہن یاوت اچے اچے وٹ تے جھرہن۔
 وسوں دی تاں بوں وی نہ ہئی۔ انہیں جھریں جنگلیں وچ چشمے، جھیلاں،
 باندر، بوز، بلائیں، شیر، چیتے، رچھ، لنگور، ہاتھی بے شمار ودے ہن۔
 ایندے علاوہ چور ڈاکو، دھاڑیل وی اتھاں آن لگدن۔ انگریز حکومت
 دے انتظامات تاں ٹھیک ان پرول وی اے چور ڈاکو کجھ نہ کجھ کریندے
 رہ ویندن۔ جبل پور ٹیشن دے ملازم رات کوں تلے نی لہندے، لائن دے
 کانٹے وی اتھوں اتوں بدلیندن، تلے چوریں تے درندین دا ڈر بھو نی

لہن ڈیندا۔ ترے بندے اساں ہا سے تے ترے آدمی اتھوں دے ہن ہک
 چھوٹی جی کوٹھی وچ رات گزار یو سے۔ ایں علاقے دے حال کنوں اساں
 ڈاڈھے پریشان ہا سے۔ جیویں کیویں کرتے ہک ڈینہہ اتھاں گزارنا پیا۔
 ڈو جھے ڈینہہ اساں سماں ٹیشن تے رکھی کھڑے ہا سے گاڈی دی
 تانگھ ہئی گاڈی آئی تاں اللہ سیس اساڈی مونجھ کوں خوشی وچ بدل ڈتا۔
 فرسٹ کلاس دے ڈبے وچوں سرکار خواجہ عالی جاہ دا چہرہ مبارک نظر آیا۔
 آپ اساڈی خیر صلا کچھی۔ حال احوال گھدا۔ اساکوں ڈیکھ تے بسیں
 ڈاڈھے خوش ہن۔ اساں گاڈی تے سوار تھی گیو سے۔ حال سن تے سیں
 اساکوں شابس ڈتی۔

اے گاڈی بمبئی ویندی پئی ہئی۔ جیرھا جو جبل پور کنوں اٹھ سو میل
 پرے ہا۔ جبل پور کنوں بمبئی وچ والی ریلوے لائن ترے پہاڑی غاریں
 وچوں گزردی اے۔ اوں ویلھے او حال ہوندے جو کلمہ شہادت یاد
 آویندے۔ اکھ جھمکن وچ گاڈی غاریں کنوں نکل امدی اے۔

چیتے کوں چکر ڈیوٹ تے مچالی کوں بھنوالی ڈے ڈیوٹ والا اے سفر
 کریندیں ہوئے اساں بمبئی پنو سے۔ بمبئی شہر دے ترے ٹیشن گزارتے
 چوتھے ٹیشن 'گورہ محلہ' دے نیڑے لٹھو سے۔ مسیت دے نال مولوی نظام
 الدین مفتی لہوری دے کرائے دے مکان تے پنو سے۔ مفتی صاحب اوں
 ویلھے بمبئی وچ رہائش رکھدے ہن۔ اساں دے دے قریب لوک ہا سے۔
 ستر وچوں ۳۳ تاں خاص تعلق والے تے حج سانگے رفیق سفر ہن باقی لوک
 ہک ہفتے سانگے سرکار خواجہ عالی کوں پجاون کیتے بمبئی آئے ہن۔ روانگی
 دی تانگھ وچ اساں ہک ہفتے تیں بمبئی وچ ٹکیے رھو سے۔

سجان اللہ بمبئی دا شہروی کیا سوہنا شہراے۔ بناوٹ سجاوٹ، صفائی ستھرائی دریکھ لسباٹ، مکلاٹ مکائیں دی اچائی، ترتیب وار محلے شاندار بازار، بازاریں وچ شاندار سامان نال بھریاں ہویاں دکاناں۔ ایجھا شہر کتھاں ہو سے جو شہر دی ہرگلی دے سرتے مسلح سپاہی کھڑے ہوندن۔ ایس شہر دا ہک رواج اے وی ہے جو دکاناں رات کوں دیرتیں کھلیاں راہندن۔ ڈے گھن، ویچ وٹا لگی راہندی اے۔ ڈے نہہ کوں وی اتھوں دیاں بزاراں پئے بزاریں وانگے کھلیاں راندین۔ جیکر کتھاں ہزار من سونا وی پیا ہووے تاں کہیں کوں ہتھ لاوٹ دا ساہ کینی۔

ایس شہر دا موسم بہوں چنگا رہندے نہ گرمی نہ سردی بارشاں ڈھیر تھیندین۔ ہر موسم بہارتے وٹ پھپھوڑ دا موسم لگدے۔ ہوا وچ گھم رہ ویدی اے۔ ایس شہر دے جوانیں ترتیمتیں دا ویس ڈاڈھا چنگاں تے صاف ستھرا ہوندے۔ پر چوڑی دار پا جامہ پاون دی وجہ کنوں ایویں لگدے چپویں جوان جالک چاڑھی ودے ہوون، بس دا جل دے ڈاندیں کوں چاڈیکھو۔ ترتیمتیں دا حسن جمال تے سٹہپ ڈیکھن دے ڈا دا ہے انہیں دا رنگ غلاب دے پھل وانگے تے زعفران وانگے ہے۔ اتھوں دے لوک لاکھاں بلکہ کروڑاں پتی ہن۔ غریب پروری تے مسکین نوازی انہاں دا شیوہ ہے۔ شرع شریعت دے تابع تے نماز روزے دی پابندی کریندن البتہ وڈے سودخور تے سودی کاروبار کرن والے ہن۔

غیر مسلم اقوام مثلاً فرنگی، مجوسی، یہودیں وغیرہ دے محلے تاں بہترین سیر گاہیں ہن۔ انہیں محلیں وچ گھمن پھرن کنوں منع نہیں کریندے۔ لوک ملا پڑے ہن، اخلاق دے چنگے لوک ان، رات

ہو دے یا ڈینہہ کہیں تے اعتراض نی کریندے جو اتھاں کیوں ودا
 پھر دے تے او ہے کون؟، کہیں دی دکان یا گھر دے اگوں بہہ تھیو ووتاں
 تریمتیں جوان خوش تھی تے مٹھانج نال الیندن۔ بندے دی دل چھک
 گھندن۔ شہر دے وپاری، سوداگر، تاجر وڈے سخی تے نرم دل لوک ہن۔
 غریب حاجیں تے مسافریں کوں جہاز دیاں ٹکٹاں تک وی پلوں گھن
 ڈیندن۔ غریبیں دی وڈی خبر گیری کریندن۔

بمبئی وچ ایویں لگدے جیویں ہر ڈینہہ نوواں سجھ اُبھر دے۔
 سخاوت دے خوش اخلاقی دیاں برکتاں ہن جیرھیاں نہیں تاجرین دے
 نصیب وچ آمدین۔ بمبئی داسمندی ساحل بہوں درگھاتے پو لھا ہے۔ ان
 گنتر چھوٹے وڈے جہاز نظر دن۔ انگریز لوک ہر جاہ تے ٹھہا بنا تے مرمت
 وچ مصروف نظر دن۔ چھوٹے وڈے بحری جہاز، بیڑیاں پتے ہوائی جہاز
 تے ٹرک وغیرہ سودا سود تے سُر ساد نال بھریئے آمدے پن یا ویندے
 پن۔ ہر ملک شام، ترکی، روم، مصر، انگلستان، روس، ایران، طوران،
 اصفہان دے وسدے ایں بندرگاہ تے وچ وٹاتے ڈے گھن کریندے
 نظر دن۔ ہل چل تے بندیں دی گھب گھس ڈیکھ تے بندے دی مجالی
 بھنوالی کھا ویندی اے۔ پان دے پتے دی ڈے گھن سہانگی تے ڈھیر
 تھیندی پئی ہئی۔ ہک پیسے وٹوں ڈوں ترے سو پتے دا دستہ ہتھ لگ
 ویندے۔ چینی دے پیالے سو ہٹے سو ہٹے ہک یا ڈوں پیسے دے آمدن۔
 بندے کنے پیسے ڈھگ ہوون تاں بندہ رنج تے خریداری کرے۔

کھانوں پیوٹ دیاں شیشیں اصلوں سگڑیاں، سہانگیاں، پٹھے پانی
 تے شربت دا شیشے دا گلاس ہک پیسے داملد اپیا ہا۔ بندہ پیوے تاں تر یہہ لہہ

ونجے۔ دیسی کھنڈ، ولایتی کھنڈ، بجل تے سکیاں پنڈوں ہر ویلھے ہر موسم وچ مل سکدیاں ہن۔ گری تازی، سکنی گری داتیل سگناں یا ستاملد اپیاہا۔ انگور، سنگترے، مالٹے، ناشپاتی، انجیر، خربوزہ بے حد حساب پے ہن۔ سکے تے بجل میوے عام جام ہن۔

بمبئی وچ ستواں ڈیہاڑا ہاتے خبر آ گئی جو جہاز ونجن ساکے تیار اے تے حضرت خواجہ عالی جاہ تے انہیں دے درویشیں دیاں کلکناں وی منظور تھی گن۔ اللہ دے گھر آ لے پاسے ونجن واویلھانیڑے اداویندا ہا ہر انسان دی لوں لوں خوشی کنوں پھر کدی پئی ہئی۔ ہزاراں خوشیاں کعبے دی زیارت کرن والیں دے ولیں وچ ہن۔

بمبئی وچ ست ڈیہاڑے ٹکن ویلھے اسان سمندری ڈگ داسر سادا اٹا گھیو، لُون ٹمرچ، مصالحے، انڈے تے بکرے اتے بیاسمل وی گھن گھدا ہا سے۔ اٹھویں ڈیہاڑے پتہ لگا جو حضرت خواجہ علی جاہ بگھیں تے سوار تھی تے ٹردے پن۔ او وحدت دے دریا دا انوکھا موتی اپنے ڈوں حرم (گھر والیاں) سمیت جہاز دے تلویں درجہ وچ سوار تھیا۔ جہاز دے افسر دے حکم نال آپ کوں اتلے درجے وچ جاہ ڈتی گئی۔ جہاز وچ موجود لوکیں دی جیویں سرکار تے دید پئی سب دی دید آپ تے ٹک تے کھڑ گئی ہر اکھدا قبلہ کعبہ آپ ہن۔ اس فقیر (مولوی محمد عمر) جان محمد شیدی تے میاں دائم وغیرہ رل تے سارا سامان اُتے چاڑھیا۔ جہاز دے مزدور وی اس اڈے نال رلے۔

جہاز دے آسوں پاسوں چھوٹیں چھوٹیں بیڑیں تے سامان آن تے اُتے لڈیندا اپیا ہا او چک ہک نینگر نظر یا جیرھا آ پنے کہیں سکے سوڑے

کوں مونڈھیں تے لڈی اداہا پرا لو تھہ وانگے پیا نظر داہا۔ جیویں ای اوں
 نینگر اوکوں مونڈھیں توں لا تھاتاں پتہ لگا جو اوند اساہ مکلا گیا ہا الا ہے او
 اوند اکیا لگداہا۔ میں میاں رحیم بخش کوں آکھیم ”میاں حال ڈٹھی! میں
 دگ تے میں وی تھیندے۔ اے کشالے وی کٹنے پمدن“۔ میاں رحیم
 بخش کھل تے آکھیا۔ ”پتہ نی جو اساڈے نال وی ایویں تھیسے۔ اجاں
 تاں پہلا ڈینہہ اے۔ الا ہے ابگی تے کیا ڈیکھوں۔“

پورا ڈینہہ سماں لڈیندارہ گیا اساں بیٹھے ریہو سے۔ ڈو جھے
 ڈینہہ جنوں بمبئی پکھن دے نانویں ڈینہہ جہاز پتن چھوڑ تے ٹر چلیا۔ لوکی
 سمندر دے نظارے بیٹھی کریندی ہی چوتھے ڈینہہ جہاز عدن کنوں
 گزریا۔ اتھوں کنوں ڈوں یا ترے ڈینہہ بعد باب اسکندر کنوں
 لنگھو سے۔ یلم لم جیرھا جو مسلمانیں دی حد میقات (احرام بدھن دی جاہ)
 ہے او وی یلم لم دے آمھیں ساھیں ہے حضرت خواجہ عالی جاہ احرام
 بدھن تے حج دی نیت کرن دا حکم ڈاتا اتے فرمایا جو ہک چادر کوں منجھلا بٹا گھنو
 تے ڈو جھی وی مونڈھیں دے اتوں ویزھ گھنو۔ ہر اگھاڑا ہووے تے پیا
 وی متاں (نصیتاں) ڈتوئیں۔

رستے وچ جتھوں جتھوں جہاز ٹپدا اویندا ہا حضرت انہیں جاہیں
 دے بارے ایویں ڈسیندے ویندے ہن جیویں آپ اے ساریاں
 جاہیں ڈٹھیاں بھالیاں ہوون۔ جیرھے ویلھے جہاز یمن دے نیڑے رُبید
 کنوں لنگھیا تاں آپ ہک پہاڑ دے پاسے شارت کرتے ڈسیا حضرت
 اولیس قرنیٰ ایں پہاڑ دے پچھوں جیرھی وستی اے اتھوں دے رہن والے
 ہن۔

جہاز دے ایں درگھے سفر کنوں لوکیں دے جی جاہ تے نہ ہن ہر
 بندہ قصور یا ہو یا (بیمار) لگدا ہا۔ کہیں کوں چھنڈ کہیں کوں بھوس (چکر)۔
 یار ہویں ڈینہہ اساں جدے دے پتہ لگو سے۔ لوکیں دا حال پتلا ہا۔
 سمندر دے سفر بھن گھتیا ہا۔ سوا حضرت خواجہ عالی جاہ دے یا کئی ڈوں چار
 پے بندیں دے باقی سبھ دا حال بے حال ہا۔ کہیں دا ہاں ماندا، کئی
 چھنڈیندا پے، کہیں کوں بھوس ان کہیں دا ہاں گھر دا پے، کئی سردا درد دا
 کوکدے۔ ایں حال کوں ڈیکھ تے سرکاراے کافی آکھی۔

سر بھوندے تے ہاں گھر دے

دل لہندے تے روح پھر دے

چم لیراں ماس وی گھانگے نی

ایں حال احوال وچ نظام قوال وی شامل ہا کیوں جو جہاز دے باورچی
 خانے وچ ہک بڑکدا ہو یا دیگڑا اوندی بانھ تے اٹل پیا ہا جنیں نال اوندا
 چم تے ماس گل تے لڑکدا کھڑا ہا۔ ڈاکدار اوندی پٹی چیری کیتی تے کجھ جی
 جاہ تے آئیں۔

صفاوی طبیعت دی وجہ توں میڈی جنڈ نکلے اکثر لوکی دا خیال ہا
 جو بس اجھو جنڈ نکھتی بس آخری ویلھا آگے۔ او چک آوازہ آیا جو جدہ
 شریف آگے۔ سارے جہاز خوش تھی تے جہاز دے اگواڑ وچ آن کٹھے
 تھے۔ سب کنوں اگوں حضرت خواجہ عالی جاہ ہن۔ آپ دے ہتھ وچ عصا
 مبارک ہا۔ اساں سارے جہاز کنوں لتھو سے۔ لہن سیتی اساں کنوں
 سلطانی ٹیکس وصول کر گھدا گیا۔ جدے شریف دے لوکیں جیرھے ویلھے
 اساڈے مرشد حقیقی قبلہ دارخ ڈٹھاتاں ڈاڈھے خوش تھے وڈی سک نال

ملیے تے سیں دیاں زیارتاں کتوئیں۔

بہی دارہن والا محمد عارف شاہ اساڈے نال ہا۔ اووڈی مند کنوں
مکے شریف دا وسندڑ تھی چکیا ہا۔ اساں ساریں کوں حضرت خواجہ عالی جاہ
دے مہا بے آپٹے جدے والے گھر وچ آن مہمان کیشس۔ اساں چیل
سدھی کیتی۔

مکے شریف دا مطوف (حج تے طواف وچ مدد کرن والا) جنیں
کوں تارنال پہلے اطلاع کر ڈتی گئی ہئی اوندا ناں شیخ عبداللہ ولد شیخ محمد
حسین ہا اوہک ڈینہہ پہلے تیں اساڈا دک بھال بھال واٹ نہارتے ولدا
مکے شریف ول گیا ہا۔ اساڈے بختیں ہوں ڈینہہ ہک قافلہ مکے شریف
سانگے تیار تھیا کھڑا ہا۔ محمد عارف شاہ اساڈے سانگے سواریاں کر آیا۔
شغدف (کجاوہ) ترے روپے تے شبری (پاکھڑا) ہک روپے وچ ملکیا۔
ڈینہہ لتھے قافلے ٹرن والا ہا اساں سوچیا حالی دیراے ول ویلھ ملے نہ ملے
جدے شریف کوں تاں ٹر پھرتے ڈیکھ گھنوں۔ اساں نکل پیوے۔

جہاز کنوں لہے تے جیرھے ویلھے جدے امڈے پے ہا سے تاں
رہتے وچ ہک شربت وچن والے ہوکا ڈتا 'سبیل سبیل اللہ' اساں ان
جان ہا سے اوں کنے ونج رتے رنگ دا شربت پتو سے جینکوں او اہدا بیٹھا ہا
مپیرے دا شربت اے۔ شربت پی تے اساں ٹر پیوے کہیں وی اونکوں
کچھ نہ ڈتا تاں اونال کھڑے ہوئے پولیس والے کوں سڈتے اساڈے
پچھوں لگ پیا۔ اسا کوں ولا آن ڈتو نے۔ کہیں کنوں ہک قرص (پیسہ) تے
کہیں کنوں ڈوں قرص زوریں ریت وصول کرتے 'لعن اللہ اباک'
(تہاڈے پیو تے اللہ دی لعنت ہووے) دیاں "دعائیں" مفت وچ

ڈٹوئیں۔

فقیر (مولوی محمد عمر) تے میاں رحیم بخش یاریں کوں رج رج بتے
چڑا پوسے 'ہاں بیا پیو و شرتتاں، شرتتاں پیندوتے پیسے نوھے ڈیندے او
آکھن 'او آپ تاں سبیل سبیل اللہ لاتی کھڑا ہا۔ ہی تاں سبیل اللہ وت پیسے
کتھ ڈے ڈیوں ہا'

ہوں ڈینہہ شام کوں جدہ شریف کنوں مکے شریف دے پاسے
روانگی تھی حضرت خواجہ عالی جاہ دے حرم محترم (گھر والیاں) پہلے سوار
تھے۔ انہیں دے بعد حضرت تے مخادیم حضرات ول خادم سوار تھے بیت
اللہ ڈیں روانہ تھیوسے۔

سید عارف شاہ رستے وچ لگن والے دھاڑیں تے ڈاکیں دا حال ڈتا۔
اسا ڈے نال ذلاناواں ساتھ ہا ڈر بھوڈھیر ہا۔ الحمد للہ ساری رات سفر امن
نال گزریا۔ اساں خوشی خوشی ڈو پھریں ویلھے جدہ شریف دے مقام تے
سہی کڈھن سانگے لتھوسے۔ ہر کہیں مانی مکی کھادی۔ مستورات سانگے
پڑدے دا سجوک کیتا گیا۔ جتوال اپنے اٹھ چراٹور پھیر تے شام کوں ول
آئے۔ ہر کئی سوار تھیاتے کعبۃ اللہ دے پاسے پندھ شروع تھی گیا۔ حدہ
کنوں ٹرن دے بعد حضرت اے کافی تیار کیتی۔

اج ڈوڑی سک دیدار دی ہے

متاں اے نگری دلداری دی ہے

حدہ کنوں مکہ شریف چھڑا ترائے میل دا پندھ اے پر سبک دی
وفرائد کنوں اسا کوں مکہ شریف ۲۲ یا ۲۳ میل تے پیا لگدا ہا۔ ڈوں یا ترے
ذی الحج دا چندر ہلکی ہلکی سو جھل کیتی کھڑا ہا۔ پندھ وچ ریت دے بے ،

لمعات فریدی ----- 43

لاٹے چک، کھار، کنڈڑے، کترن وغیرہ نظر ن پے گے۔ اے اوزمین ہی
 جینکو اللہ پاک ہر زمین کنوں ودھ تے چوٹی چاڑھویں عزت شان ڈتی
 ہی۔ مولوی محمد رحمانی تے احقر فقیر (مولوی محمد عمر) ریت اتے بوئیں
 کوں ڈیکھن لگے تاں حضرت خواجہ عالی جاہ فرمایا اتھوں دی ریت اصل
 ملائم تے گولی ہے جیویں ریشم، خز تے پٹ دے تھان وچھیے پے ہوون۔
 حضرت فرمایا اتھوں دے کنڈیں تے وی پیر ہولے ہولے رکھو جو اتھوں
 دے کنڈیں دیاں چھنجھاں وی نازک ان۔ حضرت اے شعر پڑھیے:

کم گو سخن کہ خاطر نازک بارگو ہرنی کشید

(گالھیں گھٹ کرو جو نازک مزاج موتیں دبا روی نی برداشت کریندا)

ایندے بعد آپ تے زور داگریہ طاری تھی گیا۔ آپ فرمایا ایں
 پاک زمین دی ریت، مٹی تے ڈھوڑ وی جیکر اولی الابصار دیں اکھیں دا
 سرمہ تھی ونجے تاں انہاں دے بھاگ بھلیرے تھیں اے تاں قسمت
 دے تارے چمکن والی گالھ ہو سے۔ ایندے نال آپ آکھیا۔

مگو قطع بیابان عشق آسان است

کہ کوہ ہائے بدر ریگ ایں بیابان است

ترا کہ طاقت دیدار نیست دیدہ بہ بند

کہ برق طلعت منزل سیلے قومی درخشاں است

(عشق دے جھرب دے پندھ کوں سوکھانہ آکھواتھاں ریت دے کئی پہاڑ

دگ وچ آمدن۔ جیکر تیکوں ڈیکھن دی طاقت کینی تاں اکھیں بند چا کر کیوں

جو منزل دے ڈکھالے دے چکار ڈھیر منہ زور ان)

اساں انھیں تو لہہ تے حضرت شیخ خواجہ عالی جاہ دی سواری دے اہروں

پاہروں ٹردے وپندے ہاسے۔ حضرت الیندے ویندے ہن۔ الیندے
کیا بشارتاں ڈیندے ویندے ہن۔

آپ ایں وچاگ عرس والی کہانی بیان کیتی۔ سنیں آکھیا عرس
دے موقعے تے ہک ڈینہہ میاں احمد قوال مرحوم میڈے مرشد حضرت فخر
الملت والدین حضرت فخر جہان دے سامھیں ایہا غزل
ع گلو قطع بیابان عشق.....

شروع کپٹس تاں مرشد محترم فخر جہاں سنیں دی آتش شوق ذوق ایں
بھڑکی جو ہر ڈیکھنڈ والے دیاں اکھیں ترھن ہر پاسے دھاڑ بڑینھہ ہی۔
مرشد محترم اوچک رخ مبارک اسماں والے پاسے کیتا تاں اسم اللہ دی او
تجلی ظاہر تھئی جیرھی اسماں کڈا ہیں نہ ڈٹھی ہی۔ ایہا حالت حضرت خواجہ
عالی جاہ دی اسماں اوں ویلھے ڈٹھی چڈاں آپ حرم شریف دے نیڑے
ہن آپ تے اسم اللہ دے شوق دا غلبہ ہا۔

اسماں پندھ کریندیں کریندیں حدود حرم دے حصہ جل وچ
ہج گیو سے اتھاں کنوں مقامی لوک احزام بدھیندن اتھاں بیردے ڈوچار
ونڈ ہن ہک مکان تے پکا کھوہ وی ہا۔ اسماں ساریں دل وچ پکی نیقی ہی
جو اج سویل وی نماز حرم شریف وچ پڑھسوں۔ اسماں وچوں کئی وی
'حصہ جل' وچ نہ لتھا ہر بندے وی خوشی کنوں لوں لوں کھڑی پھر کدی ہی
کہیں دی اکھ وچ نندر نہ ہی تھکیرے دا خیال وی نہ ہا۔

اجاں پہر رات دا باقی ہا جو جو توالیس انھیں کوں ہک پہاڑ دی بھر
نال جھلیا۔ ہک ادھ میل دا پندھ باقی ہا۔ اوچک کہیں ہکل ڈے تے ڈسیا جو
شیخ محمد حسین داوڈا پتر شیخ محمد عبداللہ حضرت خواجہ عالی جاہ کنوں جی آئیں

کوں آکھٹ سا نکلے آئے۔

آپ اٹھ توں لتھے اونکوں بھاکل پاتو نہیں۔ سلام و علیکی کتو نہیں۔
اوں حضرت خواجہ عالی جاہ کوں ٹھڈے پانی دی ہک صراحی پیش کیتی تے
کجھ کھاوٹن سا نکلے وی پیش کیٹس اے آکھ تے۔ معافی منکیئس جو اسان
جدے وچ سیں دی انتظار وچ ہا سنے اجاں ہی انتظار وی کروں ہا پر قافلے
ڈھیر ہن انہیں سا نکلے جاہ نکائے بناوٹن تے پے کمیں کاریں سا نکلے جلدی
کے شریف ولٹاں پے گیا۔ اسان سیں دی بھال وچ ہا سے۔ اج آپ
دے نیڑے بجن دی سُدھ پئی اے تاں 'جی ائیں' سا نکلے حاضر تھیاں۔
میں کجھ بندے آپنے چھوڑی وینداں اے سیں کوں کے شریف مکان تے
گھن امسن۔

اے آکھ تے شیخ عبداللہ روانہ تھی گیا۔ ٹردیں ٹردیں فجر دا ویلہا
تھی گیا مطوف دے مکان تے بچ تے سماں لہا تے ہتھیرکا کیتا گیا۔ سارا
سمل ہک کوٹھے وچ رکھ تے جندرہ لتو سے۔ حضرت خواجہ عالی جاہ دے گھر
والیں سا نکلے پڑدے والی جاہ جوڑی گئی۔

اسان حضرت خواجہ عالی جاہ تے شیخ محمد حسین مطوف نال وضو
کیتو سے تے شیخ محمد حسین دی اگوانی وچ ہک بے دے اگوں پچھوں
ٹردے باب ابراہیم باب الوداع، باب صفا، باب مروہ کنوں تھیندے
ہوئے باب السلام کنوں حرم شریف وچ داخل تھیو سے۔ مقام ابراہیم نال
شکرانے دیاں نقلیں پڑھ تے مصلی شافعی دے پچھوں سویل دی نماز ادا
کتو سے۔ سبحان اللہ سبحان اللہ اے کالے ویس والی عمارت کالے پتھریں
نال بنی ہوئی ہئی۔ اے سواد اعظم تے نور مجسم ہئی۔ اسان ساریں کعبے
لمعات فریدی

شریف کوں سلام عقیدت کیتا۔ نماز کنوں فارغ تھی تے شیخ محمد حسین دے پچھوں طواف شروع کتو سے۔ پہلے ترے چکرتاں مستانیں وانگے تکھے تکھے لتو سے پچھلے چار چکریں وچ ترے واری حجر اسود کوں بو سے ڈتو سے۔ طواف ختم کرن دے بعد حطیم وچ داخل تھی تے میزاب رحمت (کعبہ شریف دا پرنا لہ) دے تلوں نقلیں پڑھیو سے۔

لوک زار و زار دھاڑاں مارتے روندے پے ہن۔ کیا ادنیٰ کیا اعلیٰ۔ کیا چنگاں کیا ماڑا۔ ہر ہک روند اکھڑا ہا۔ کہیں کوں کہیں دی سدھ نہ ہئی۔ لوک جیون کنوں ایس حال وچ مرن کوں چنگاں جاتی کھڑے ہن۔ ادھ گھنٹے تیں طواف تے نقلیں وچ گزارن دے بعد 'سعی' کیتے صفاتے مروہ دے درمیان چکرتو سے۔ شیخ محمد حسین اگوں اگوں دعائیں پڑھدا ویندا ہا اساں نال نال ڈھریندے ویندے ہا سے۔ 'سعی' ختم کرن دے بعد ہر کہیں سر منوایا ایس طرحاں عمرے دی ادائیگی کنوں آجے تھیو سے۔

عمرہ پورا کر شیخ محمد حسین دے مکان تے ویو سے اوں ڈیہاڑے شیخ محمد حسین دی دعوت ہئی۔ روٹی مانی دا انتظام واہ جوہا۔ بریانی دے نال بے قسما قسم دے پکوان ہن۔ ہر کہیں رنج تے کھا دھا۔ ول وی ڈھیر کجھ بیچ گیا۔ دعوت کنوں فارغ تھی تے مکان تے ویو سے تاں حضرت خواجہ عالی جاہ کوں ہک دلا نچے (برآمدے) وچ اچی جاہ تے بلہایا گیا۔ ایویں اچی جاہ ترے پاسے دیں دیواریں نال بنی ہوئی ہئی مخدوم صاحبان دی اچی جاہ تے بیٹھے میں فقیر (مولوی محمد عمر) ادب کنوں تنے پٹھیم۔ سارے دلا نچے وچ رتے رنگ دے غلچے وچھیے ہوئے ہن۔

اساڈے سند کی ڈھیر ہن جنہیں وچ حاجی پلو اوندی زال تے

اوندی دھی تاں پکے لڈتے اتھاہیں عرب شریف وچ ٹکن سانگے آئے ہن
 پیر بخش خوجہ میاں نبی بخش لاڑتے حافظ جیون تاں ہک ڈوجھے دے ڈکھ
 سکھ دے سند کی ہن انہیں مانی وی کٹھے کھادی۔ ایس سفر وچ سئیں داخرانچی
 میاں پیر بخش خوجہ ہا۔

مستورات کوں کہیں بے معلم مطوف دی اگوانی وچ بھیجیا گیا
 نال میاں رحیم بخش ہاجرہا جو حضرت دی وڈی گھر والی دا بھتر بیجا ہا اووی
 عمرہ ادا کرتے ول آئے۔ اوہو ڈینہہ ایس مکان تے گزارتے ہک یا
 مکان کرایے تے گھدا گیا۔ جیرہا جو کئی منزلہ تے ڈھیر درگھا وی ہا۔ ڈھیر
 سارے لوک پہلے وی اتھاں ٹکے پے ہن پرول وی ڈھیر جاہ پنچی پئی ہئی۔
 اتلی منزل تے حضرت خواجہ عالی جاہ مخدوم ولایت شاہ صاحب مخدوم میاں
 غلام شاہ صاحب میاں نظام تے احقر محمد عمر کٹھے رہیو سے۔ مستورات
 سانگے انج جاہ جوڑی گئی۔

اتھاہیں قیام دے دوران احمد پور شرقیہ ریاست بہاولپور نال
 تعلق رکھٹ والی مریم جانی جنیں ڈوں حج پہلے وی کیتے ہوئے ہن مکہ مکرمہ
 وچ ٹکی ہوئی ہئی۔ او حضرت خواجہ عالی جاہ کوں ملن لئی تاں حضرت خواجہ
 عالی جاہ اوں کنوں حاجی امداد اللہ مہاجرکی دے بارے پچھیا۔ جتنا کجھ
 اونکوں پتہ ہا اوں ڈسیا تے ٹرگئی۔ او جیرھے ویلھے حرم شریف پنی تاں اوں
 حاجی امداد اللہ مہاجرکی کوں حضرت خواجہ عالی جاہ دی آمد تے انہیں دی
 پچھ گچھ بارے ڈسیا تاں حاجی امداد اللہ مہاجرکی حضرت خواجہ عالی جاہ دی
 زیارت سانگے آوٹ کیتے لکھیاتے ملاقات سانگے وقت پچھیا تاں
 حضرت خواجہ عالی جاہ جواب ڈیوٹ دی جاہ خاموش تھی گے تے حاجی امداد

اللہ مہاجر کی دی جاہ نکانہ پچھ گھداتے فرمایا ”اے تاں خلاف ادب اے جو اساں نہ ونجوں تے او تکلیف کرن۔ حاجی صاحب کافی عرصے کنوں اتھاں مقیم ہن اساں آپ ویسوں انہیں کوں ملن سانگے۔“ آپ پچھیا جو ”حاجی صاحب حرم شریف وچ کتھاں ہوندن؟“ ڈسیا گیا جو او مصلیٰ مالکی دے پچھوں آن پہندن آپ خواجہ عالی جاہ نماز ظہر دے بعد طواف کیتا تے اوندے بعد حاجی امداد اللہ مہاجر کی نال ملاقی تھئے۔ حضرت خواجہ عالی جاہ میکوں پھل میوے گھنٹن بھیج ڈتا میں ولیم تاں انہیں کوں گالیں کریندا ڈٹھم۔ حاجی امداد اللہ مہاجر کی اہدے بیٹھے ہن ’میں جڈاں کنوں ہندوستان کنوں ہجرت کیتی ام تے مکے دالمکین تھیاں ڈھیر سارے لوکیں میں کنوں سلسلہ چشتیہ وچ استفادہ کیتے بیاتاں بیا ملک شام دے لوک وی فیض یاب تھیندے ہن۔“

حاجی امداد اللہ مہاجر کی دی کریمانہ توجہ حضرت خواجہ عالی جاہ ڈیں ڈھیر ہی۔ ڈوہیں ہک بے دی تعظیم بیٹھے کریندے ہن۔ حضرت خواجہ عالی جاہ کئی واری اساڈے اگوں حاجی امداد اللہ مہاجر کی دی وڈائی بیان کیتی۔ آپ اکثر انہیں دا ذکر خیر کریندے ہن تو ٹیٹس جو اوں ویلھے تیں حاجی صاحب نال ملاقات وی نہ تھی ہی۔ اتھاں سیں دی ملاقات وی تھی تے حالی احوالی وی تھئے۔

ڈو جھے ڈینہہ طواف دے بعد حرم معلیٰ تے اوندے آسے پاسے باہر اساں گھم پھرتے ڈٹھوسے۔ بیت اللہ تے مکے شریف دی زمین مبارک جاہ ہے۔ اے بطحا دی زمین ہے سرکار خاتم النبیین دے چمنے مبارک دی جاہ اے آپ دا وطن مبارک اے۔ ایس شہر وچ جبریل آپ کنے وحی

گھن اداہا۔ بیت اللہ شریف عالی شان مکان اے کالے سیاہ پتھریں نال
 بنایا گے مطاف دے کناریں تے رومی لائین اُچے اُچے پیل پاویں
 ڈھولیں تے رکھیے گبن۔ مسجد وچ سینکڑاں قندیلوں زیتون دے تیل نال
 بالیاں ویندیاں ہن۔

حجر اسود بیت اللہ دے اُبھے پاسوں دی ہک چُنڈ وچ ہے بیت اللہ
 دا دروازہ حجر اسود دے نال شمالی پاسے کنوں ہے۔ زمزم دا کھوہ وی ابھے
 پاسے کنوں ہے۔ مقام ابراہیم شمال مشرق والے پاسے ہے۔ تے حطیم
 شمال مغرب والے پاسے۔ میزاب رحمت حطیم دے اتوں ہے۔ حطیم دے
 پچھوں حنفی مصلیٰ، مالکی مصلیٰ ڈینہہ لاه والے پاسے شافعی مصلیٰ شمالی پاسے
 تے جنوبی مصلیٰ سجھ ابھارے والے پاسے زمزم دے کھوہ دے نال نال
 ہے (اوں زمانے ہر مسلک دا مصلیٰ حرم شریف وچ انج انج ہوندا ہا: مترجم)
 صفا، مروۃ تے بزار سجھ ابھار والے پاسے کنوں ہن۔ اتھاں ڈے گھن تے
 وچ وٹا ڈھیر تھیندی اے۔ مکہ شریف کوں ہک ”وادی غیر ذی زرع“
 (اتجھی وادی جتھاں کئی رڑھ رہی نہ تھیندی ہووے) آکھیا گے۔ طائف
 شریف کنوں اتھاں روز تازہ سبزیاں پجدین تے ہر جاہ تے سستیاں
 وکدین۔ اتے بیا انگور، انار، انجیر، پنڈ، تھوم، وصل، پالک، ساگ، وتوں
 وی عام جام تے سستے ہن۔ اتھوں دے انار تے انگور ڈاڈھے مٹھے تے
 مزیدار ہوندن۔

مکہ المکرمہ وچ رہائش دے دوران حضرت خواجہ عالی جاہ دی اللہ
 والے پاسے توجہ وچ ڈینہہ ڈینہہ ودھارا ڈیکھن وچ اداہا۔ سویل دی نماز
 کنوں لاتے عشاء دی نماز وی حرم شریف وچ پڑھدے ہن چھیکڑتیں

ایویں تھیندارہ گیا۔

ہک ڈیہ نہہ میکوں فرمان تھیا ” عمر خان پیر بخش کنوں کجھ پیسے گھن گھنو حضرت علی کرم اللہ وجہہ دے چمنے دی جاہ چلنے“ میں پیر بخش کنوں پیسے گھن گھم تے اساں ڈوہیں شریف مکہ (گورنر مکہ) دے مکان دے نال پیر طریقت اجمیری سیں دے مرشد حضرت عثمان ہارونی دے مزار تے آ پوسے۔ میں تے سیں فاتحہ پڑھیو سے مجاوریں کوں ہک ڈوں روپے دا نذرانہ ڈتو سے جو او مزار شریف تے لو بان عود (لو بان ہک خوشبودار چیرھ ہوندی اے تے عود ہک خوشبودار لکڑ: مترجم) مکے دے لوک حضرت عثمان ہارونی دے مزار تے بزرگی کنوں چنگی طرحاں واقف ہن۔ ایندے بعد سرکار رسالت مآب دے چمنے والے مکان تے ونجنٹ سانگے حضرت عثمان ہارونی دے مزار دے نال والی گلی کنوں جنوب مشرقی پاسے جبل قیس دے نال نال پچھدیں ہک مکان تے پنوسے او مکان پہاڑ دے تلوں غار وانگے ہا۔ ایندے وچ ہک کوٹھا اُچا کھلاتے درگھا ہا ایندی چھت رنگیل ہی اتھاں موم بتیاں بلدیاں پیاں ہن۔ اتھاں دے مجاوریں ڈیا جو اے حضرت عبدالمطلب سیں تے رسول کریم سیں دا گھراے اتے اے کوٹھا سرکار ﷺ دے چمنے دی چاہ ہے حضرت خواجہ عالی جاہ اتھاں دعائنگی مجاوریں کوں کجھ رقم ڈتو نے تے روندے ہوئے اصلوں نڑوت (عاجزی) نال اتھوں روانہ تھئے تے امام الاشجعین (بہادریں دے امام) دے چمنے دی جاہ والے پاسے روانہ تھیو سے او وی زمین دے تلے ہک غار وانگے ہے اساں پوڑیاں لہہ تے اتھاں پنوسے۔ زیارت کتوسے۔ مجاوریں کوں وی نذر پیش کتوسے۔ ول اساں بی بی خدیجہ الکبریٰ صاحبہ دے مکان دی

زیارت سانگے گیوسے۔ حضور کریم سب سے بی بی صاحبہ نال نکاح دے بعد
 اتھاہیں رہندے ہن۔ ایس مکان وچ ہک کوٹھا بی بی فاطمہ الزہرا دا ہا جنیں
 وچ بی بی سین دی چکی رکھی ہئی۔ حضرت خواجہ عالی جاہ چکی کوں چمیا تے
 مجاوریں کوں نذر پیش کیتی۔ ایندے بعد نماز سانگے حرم شریف والے
 پاسے ٹر پیوسے۔ رستے وچ ہک جاہ تے کندھی تے زبان چھاپی کھڑی
 ہئی میں پکھیم تاں حضرت خواجہ عالی جاہ پڑیا جو ہک واری حضور نماز
 سانگے حرم شریف ویندے پئے ہن پر رستے وچ ایس جاہ تے ہک
 بندے ہکل مارتے آکھیا 'نماز تھی گئی اے ہوں ویلھے اللہ سب سے ایس کندھی
 کوں زبان پڑتی تے اے کندھی حضور نال الانی آکھیس' یا رسول اللہ
 حالی نماز کینی تھی اے دراصل شیطان ہا اے سن تے سرکار لاجول ولا
 قوۃ الا باللہ تے تعوذ پڑھیا۔

انہیں زیارتیں کوں تھیندے ہوئے کوچہ باب الاسلام کوں
 حرم شریف وچ داخل تھیوسے۔ بیت اللہ شریف دی زیارت کتوسے
 اتھاں مخدوم صاحبان موجود ہن انہیں کوں زیارتیں دے بارے
 پڑسیوسے۔ میکوں یاد امدے جو اساڈے نال ترتیجا بندہ مخدوم غلام شاہ
 صاحب وی ہن۔

ہک پڑینہ حضرت خواجہ عالی جاہ فرمایا 'جنت المعالیٰ دی زیارت
 سانگے چلوں، ول فقیر (مولوی محمد عمر) تے حضرت خواجہ عالی جاہ کٹھے
 روانے تھیوسے۔ سب کوں پہلے بی بی خدیجہ الکبریٰ دی مزار مبارک تے
 آہوسے ول حضرت عبدالمطلب دی مزار مبارک تے اتھاں کئی مزار ہن۔
 جنہیں وچوں کئی دے بارے تاں مجاور پڑسا سگنیے پر کئی درباریں بارے

تاں مجاوریں کوں وی پتہ کیناں ہا۔ ایں حدتیں جو جیرھے ویلھے حضرت خواجہ عالی جاہ سلسلہ چشتیہ دے عظیم بزرگ فضیل بن عیاض دے بارے وچ پچھیا تاں مجاور انہیں دمازار نہ ڈسا سکئیے۔ ایندے بعد حضرت خواجہ عالی جاہ قبرستان دے اُبھے پاسے ٹردیں ہوئیں ہک قبر تے کھڑ گئے تے آکھوئیں 'میڈا خیال اے جو اے قبر حضرت فضیل بن عیاض دی ہے تاریخ وچ لکھیا گے جو حضرت فضیل بن عیاض دی قبر وچ ہک عرصے دے بعد ملا علی قادری کوں دفن کیتا گیا ہا'۔ ایندے بعد آپ مجاوریں کنوں ملا علی قادری دی قبر بارے پچھیا تاں انہیں ڈسیا جو ہا ایہا قبر ملا علی قادری دی ہے۔ ایندے بعد آپ ڈھیر سارے بزرگیں دیں قبریں بارے پچھیا پر مجاور ولدی نہ ڈے سکئیے۔

آپ اُبھے پاسے کنوں ہک مسیت 'مسجد جن' دے نال کنوں پئیے تاں ڈسیا یونیں جو اے اومسیت ہے جتھاں جنیں سرکار ﷺ دے ہتھ تے اسلام قبول کیتا ہا۔ آپ صحابہ کوں ایں مسیت دے نال ونبج کنوں جھلیا ہا متاں جن انہیں کو نقصان پہچاؤن۔

جنت المعالیٰ قبرستان دے مجاوریں کوں نذرانہ پیش کرتے 'مسجد جن' کنوں مینار والے پاسے روانگی تھی ایں ڈیہاڑے اساں باب الاسلام کنوں حرم شریف وچ داخل تھیوے۔ سارے مخدوم صاحبان ہکا جاہ تے کٹھے بہہ تے کعبے شریف تے دیداں لاتی بیٹھے ہن۔ ایں احقر نماٹیں (مولوی محمد عمر) دئیں آپٹیں اکھیں دا ڈیکھن اے جو کعبۃ اللہ کڈا ہیں تاں آپٹی دریگھ پولھ تے اچان وچ پورا نظر دے تے کڈا ہیں بالکل چھوٹا لگدے اے ونکو ونکی دے رنگ تاں اسا کوں نظر دن پر کامل لوک تاں

لمعات فریدی ----- 53

ڈھیر کچھ ڈیکھدے ہوں۔ بیت اللہ دے معجزے انویں تاں ڈھیر ان
تے قیامت دے آونٹیں تھیندے رہن پر جیرھے معجزے اسا کوں
نظرین او اے ہن:

☆ بیت اللہ دے رنگ ہر ویلھے بدل دے محسوس تھیندن
☆ کبوتریں دے ڈھیر ہووٹن دے باوجود حرم شریف وچ وٹھ بہوں گھٹ
ہوندی اے۔

☆ سارے پکھی بیت اللہ دے اتوں نی اڈ دے
☆ ہر ویلھے کعبۃ اللہ دا طواف جاری رہ ویندے۔
☆ سارے ملکیں وچ اسلام دا قانون نی رہ گیا پر مکہ المکرمہ وچ اسلامی
قانون نافذ ہے۔

☆ کئی واری جیرھے ویلھے بارشیں دا پانی حرم شریف وچ وڑ آیا تاں ترکی
حکومت طواف دا انتظام بیڑیں دے ذریعے کیتا۔ انہیں چھلیں وچ ڈھیر
سارے لوک مرگئے حرم شریف وچ پانی کھڑ گیا پر طواف ہر حال وچ تھیندا
رہ گیا۔

حضرت خواجہ عالی جاہ چندر دی ستویں بارے آکھیا چندر دے
بارے گوڑ مچ گے اسا کوں احتیاطاً ست ذی الحج توں احرام بدھتے
میدان منی وچ وچناں چاہیدا ہے۔

اٹھ تاریخ کوں منی کنوں عرفات پھنٹ دا فیصلہ تھیا تو نیں جو ترکی
حکومت دا آکھن ایویں نہ ہا پر اساں حضرت خواجہ عالی جاہ دی اگوانی وچ
ست کوں مکہ المکرمہ کنوں میدان منی وچ۔ تے اٹھ کوں منی کنوں میدان
عرفات وچ پھنٹ دی کیتی۔ مسجد خیف تے جمعرات (شیطان کوکریاں

مارن والی جاہ) کوں چنگی طرحاں ٹر پھرتے ڈٹھو سے کیوں جو میدان خالی ہا
رات اتھاں گزار یو سے سویل کوں میدان عرفات پنو سے سارے عرفات
کوں گھم پھرتے ڈٹھو سے۔

ترکی سرکار دے آکھٹی موجب تاں اے اٹھویں ذی الحج ہی پر
اساڈی احتیاط موجب اج نانویں ذی الحج ہی۔ اساڈے حساب کتاب
نال تاں لوک ڈاھویں ذی الحج کوں عرفات پنے۔

حضرت خواجہ عالی جاہ دے حکم مطابق مطوف خوب انتظام کیئے
ہوئے ہن۔ عرفات وچ اساڈے سانگے خاص خیمے تنبو تریمتیں سانگے
باپردہ خیمے تنبو قتا تاں موجود ہن۔ قربانی دے جانور نال ہن منیٰ دا میدان
مکہ شریف کنوں ترے کوہ دے پندھتے ہے تے عرفات منیٰ شریف
دے میدان کنوں چار کوہ دے پندھتے ہے۔ عرفات دے جنوب والے
پاسے کنوں ہک چھوٹا جیہاں جہراے جنیں وچ کیکر، لئی، کرڈ، کھپتے
پھوگ دے ونج بوٹے ہن۔ اساڈے دیرے دے شمال والے پاسے کنوں
ہک چھوٹی جہی نہر پئی و ہندی ہی۔ سرکاری اعلان تے ہو کے موجب اج
جج ہاتے ایں سانگے انہیں میدانیں وچ انسانیں سواریں تے قربانی
سانگے زناوریں دی ہک چھل آگئی۔ ہر قسم دیاں وکونکی شہیں لوڑھ دی ہر
شے تے قربانی دے زناوریں دی وکری عام جام ہی۔ فقیر فقرا ڈھیر ہن
جیرھے پناکی وچ ڈھگ بڈی دے اگڑیندے ہن۔ ہر پاسے کنوں
لیک الہم لیک دے گجکار ہن۔ عرفات دے میدان وچ کئی پردہ پوش
تریمتیں اللہ تے اوندے رسول دیاں واراں ڈاڈھی مٹھی سُر نال پیٹھیاں
گمدیاں ہن انہیں دے سامھیں چادر وچھی پئی ہی جنیں تے لوک پیسے

پے سیندے ہن۔ کتھیں بنسری و چاونڈ والے بنسری بیٹھے و جیندے ہن تے کہیں جاہ تے بھولوں نچاونڈ والے بھولوں کھڑے نچیندے ہن۔ بھولوں وی انہیں دی عربی بولی سمجھدے ہن لوکیں ڈسیا جو اے بھولوں والے مصر دے لوک ہن جنہیں کوں عرب دے لوک پسند کریندن تے انہیں کوں پئی پیسہ وی ڈیندن۔ ایں موقعے تے دول دماے تے بیناں وی لوک و جیندے و دے ہن ہر بندہ خوش ہا۔ حضرت خواجہ عالی جاہ فرمان کیتا 'ایں ڈینہہ ہر بندہ اپنے تے اپنے سکے سوڑیں سانگے بخشش تے مغفرت دی دعا کرے۔'

اے مناظر ڈیکھ تے باقی لوک تاں اپنے دیرے تے ٹرگے پر فقیر (مولوی محمد عمر) تے مخدوم غلام شاہ صاحب حج تے آئے ہوئے ترکی دے بادشاہ تے بے عرب ملکیں دے بادشاہیں تے انہیں دے لاؤ لشکر ڈیکھنٹن سانگے نکل پیو سے۔ پہلے تاں اساں ترکی والے بادشاہ دے پڑا تے گیو سے قناتاں لاتے وڈی ساری جاہ کوں و لا ڈے گھدا گیا ہا جنیں دے اندر وڈے لشکر ہن وڈے وڈے وزیر مشیر ہن چارے پاسے انہیں سانگے تنبو قناتاں لکیاں ہوئیاں ہن سامھیں دے ہک تنبو تلے ہک شخص چٹا احرام بدھی تے تخت تے بیٹھا ہا اسا کوں ڈسیا گیا جو ایہو ترکی دا بادشاہ ہے جینکوں اساں ڈھیر پرے کنوں ڈیکھ گیو سے۔ اوندے تنبو دے اگوں ہک سیجھہ بنا تے آندی گئی جیندے اُتے سونے چاندی دا کم لشکارے کھڑا مریندا ہا۔ ایں سچھ دے نال عربی عورتاں 'لولی' دیاں آوازاں کڈھ تے اللہ تے اوندے رسول دیاں واراں کھڑیاں گمدیاں ہن۔ (انہیں لولی والی کار اوازیں کوں عربی وج 'زغرودہ' سڈیندن اے خوشی دے موقعے تے وی کڈھیندیں

نے جوش پیدا کرن سانگے وی : مترجم)

بندہ جیرھے ویلھے اے منظر ڈہدے تاں گسکلا تھی ویندے (روون لگ ویندے) اے تریکتیں پڑدہ پوش ہن۔ اساں جیرھے ویلھے نکاٹے تے ویو سے تاں سارا حال حویلہ حضرت خواجہ عالی جاہ دے پیش کتو سے آپ فرمایا 'ایں جاہ تے حضرت آدم علیہ السلام تے حضرت بی بی حوا علیہا السلام دے وچاگ سونہہ تھئی ہئی۔ ایں سانگے ایں جاہ دانان عرفات (تعارف کنوں) رکھیا گیا۔ امت رسول دے حاجیں تے نٹوں ذی الحج دے ڈینہہ ایں جاہ دی حاضری فرض قرار پڈتی گئی۔ اتھاں آدم علیہ السلام کوں بخش ڈتا گیا تے اولاد آدم وچوں جیرھا اتھاں سچی تو بھاں کریسے اونکوں وی بخش ڈتا ویسے۔ بندہ اتھاں مغفرت طلب کرے۔'

اساں پچھیا 'حضرت ایں جاہ دی کئی خاص عبادت وی ہے؟' آپ فرمایا 'کئی خاص عبادت کینی کئی خاص نفلیں کینی جیکر کئی نفلیں پڑھن چاہے تاں پڑھے نتاں ایں دھرتی تے حج دی ادائیگی تے حج دے مناسک دی ادائیگی وی کافی اے۔ عرفات کنوں سرکار ﷺ دے حکم موجب ڈینہہ لتھے نکل و نجرٹ دا حکم اے۔'

لوکیں عرفات کنوں مزدلفہ سانگے تیاری شروع کر پڈتی اتھاں پنج تے ہر بندے شیطان کوں مارن سانگے ستر ستر ککریاں چنیاں۔ کجھ دیر اتھاں رکیو سے تے ول ادھ رات کوں اتھوں ٹریو سے۔ مسجد خیف دے پچھوں اساں آپے تنبو کھوڑیے۔ اُنھے پاسوں او جاہ ہے جتھاں سورۃ الکوثر لتھی ہئی۔

چوری دے ڈر بھو کنوں کئی سند کی ساری رات ٹھیکری پہرہ ڈیندے رہ گے

۱۰۔ اذی الحج عید الاضحیٰ (بقر عید) ڈے ڈے پنہم عقبہ (چھوٹے شیطان) تے
 مکریاں مارتے حضرت خواجہ عالی جاہ تے بے کجھ حضرات سانگے قربانی
 دے بکرے مل گھدے گے ایں موقعے تے مخدوم غلام شاہ صاحب نماز
 دی امامت کیتی اساں ساریں انہیں دے پچھوں نماز پڑھی ایندے بعد
 حضرت خواجہ عالی جاہ سرتے اُسترا پھروا پئے حضرات وی سر مُنوائے
 حضرت عالی جاہ میکوں آپنے سردے وال ڈے تے فرمایا 'انہیں کوں کہیں
 لگی ہوئی جاہ تے پور چا قیامت دے ڈے پنہم سب لوک اتھا ہیں کٹھے تھیں۔'
 مخدوم غلام شاہ صاحب وی آپنے وال میکوں ڈے تے آکھیا
 'اے وی رلے چا پور' میں حضرت خواجہ عالی جاہ تے مخدوم غلام شاہ
 صاحب دے وال رلے پوریم۔'

ایندے بعد قربانی دے زناور کٹھے گے اساں گوشت دیاں بوٹیاں
 بیٹھے کریندے ہا سے تے او چک کئی بدو کو جھے قہر دے موٹے ڈنڈے دُھو
 آن تھئے تے کٹھے ہوئے بکرے زوریں ریت اساں کنوں کھس گھد ونے
 جیرھا گوشت بنیا پیا ہا اوں وچوں وی ڈھیر سا را بُہاری گے حضرت خواجہ
 عالی جاہ اے تماشہ ڈیکھ تے مسکدے بیٹھے ہن فرمایا ونے 'چنگاں تھیا انہیں
 کوں اللہ سکیں بھیجیا ہانتاں اساں اتنا سا را گوشت کیا کروں ہا۔ اپنا نصیب
 گھن گن۔'

یار ہاں ذی الحج کوں رمی (شیطان کوں مکریاں مارن) کنوں پہلے
 مخدوم صاحبان کیتے سواریں دا انتظام کیتا گیا۔ حضرت خواجہ عالی جاہ
 سانگے خچر دی سواری کیتی گئی۔ فقیر (مولوی محمد عمر) حکیم علی حسن تے میاں
 محمد دائم اساں ترے پیریں سواریں کنوں وی پہلے ٹر پیو سے۔ اساں مکہ

مکرمہ وچ مسجد جن دے پچھوں ودے ہا ہے تے ڈٹھوسے جو جان محمد
 شیدی حضرت خواجہ عالی جاہ دے نچر کوں تکھا بھجائی ویندے۔ میڈا حال
 پتلا ہا مخدوم حیدر بخش صاحب میکوں آپے پچھوں سواری تے بلھا گھدا۔
 اساں باب السلام کنوں حرم شریف وچ داخل تھیوسے۔ اسا کوں تا نگھ ہئی
 جو سارے سند کی کٹھے تھی آون۔ اسمان تے جھڑ بنے کھڑے ہن ہلکی ہلکی کن
 من تھیندی کھڑی ہئی اساں طواف دامنڈھ بدھیاتے مینہہ وی چس نال
 وس پیا۔ میزاب رحمت (کعبہ شریف دا پر نالہ) دے تلوں لوکیں دا گوڑ
 (رش) ہا میں وی جیویں کیویں پُج گیم کعبے شریف توں آون والے پانی
 کوں سرتے جھلمیم تے پٹم۔

آپ خواجہ عالی جاہ ایں ویلھے اُبھے پاسوں بیٹھے ہن انہیں سانگے
 شیخ محمد خلف تے شیخ محمد حسین میزاب رحمت دا پانی آندا آپ کجھ پانی پیتا
 تے کجھ لوکیں کوں عطا کر ڈتوئے۔

طواف دے بعد صفا دے وچاگ کجھ مخدوم صاحبان تے حضرت
 خواجہ عالی جاہ سواریں تے سوار تھئے۔ فقیر (مولوی محمد عمر) کوں سواریاں
 ہکلن دا کم ذمے لاتا گیا۔ حضرت خواجہ عالی جاہ میکوں ڈیکھدے تے
 مسکدے ویندے ہن۔ سچی کرٹ دے بعد اساں سارے منی دے میدان
 وچ پُج گیوسے کئی لوک چوری چکاری دے ڈر کنوں منی کنوں نکھتے ویندے
 ہن۔ بارہاں ذی الحج دے بعد اساں وی مکہ شریف آ گیوسے۔ الحمد للہ
 اساں حج دے سونیں (مناسک) کنوں فارغ تھیوسے۔ مکے شریف وچ
 ساریاں نمازاں حرم شریف وچ پڑھیندیاں ہن حضرت خواجہ عالی جاہ ہر
 ڈیہنہہ غریب عرب لوکیں کوں خیر خیرات روک روکا ویں ڈھیر ڈیندے رہ

ڈوں ڈینہہ بعد سارے سندکیں حرم مکہ دے بنے کنوں باہر ونج
تے ولا عمرے سانگے احرام بدھا طواف تے سعی دے بعد ولا سر منوایا۔
احرام بدھن دی جاہ مکے شریف کنوں ترے کوہ دے پندھتے ہے۔ ایں
دوران مدینہ پاک ڈیکھن دا شوق ذوق ودھدا ویندا ہا۔ حضرت خواجہ عالی
جاہ فرمیںدے ہن ”کڈاں مدینہ چکسوں تے مدینے پاک دی پاک خشبو
دے ہلے امسن۔ آخر مدینہ منورہ روانگی دا ویلھا نیڑے آ گیا۔ شیخ محمد
حسین ڈیا جو اوقافلے کوں حفاظت نال گھن ویسے تے گھن امسے۔ رستے
ونج تھیون والیں چوریں چکاریں تے دھاڑیں کنوں وی خبردار کر ڈتا گے
کیو جوھن چوری چکاری تے دھاڑے روز ڈیہاڑی دی کاربن گئی اے۔

اے ساری چھک چھیر قافلے دے جنوا لیس دے وڈ کے بنیا میں
بدوی نال کیتی گئی۔ مدینے پاک روانہ تھیون کنوں پہلے اساں ہک واری
ول طواف کر آ یوسے۔ ظہر دی نماز دے بعد روانگی شروع تھئی۔ سماں
اٹھیں تے لذتج گیا۔ شیخ محمد حسین آ پنے ڈو خاص کارندے اسا ڈے نال
ٹوریے ہک داناں محمد شفیع سوڈانی تے بے داناں محمد حسین ہا۔

بجھ لہن ویلھے اساں مکے شریف دی حدود کنوں نکل تے جبل
فاران دے رستے آ گیوسے تاں جو قبہ پسر ابراہیم بن ادھم دی
زیارت تھی ونجے۔ قافلے جبل فاران کنوں ٹپ تے شمال مغرب والے
پاسے وادی دے درگھے میدان ونج پڑاؤ کیتا۔ حضرت خواجہ عالی جاہ دے
حکم تے پانی دی گول پھول شروع تھئی اساں تھوڑا جیہا پانی ڈیڑے
(مشک) ونج بھر آ یوسے پر عشا دی نماز دے بعد کئی ان سونہاں بندہ ڈھیر

ساراپانی حضرت خواجہ عالی جاہ دے خاد میں کوں ڈے تے لگا گیا۔ اے
پانی ساریں وچ ونڈیا گیا اساں کنیں تاں بوکا تے کھبری وی کیناں ہئی جو
کھوہ کنوں ڈھیر ساراپانی بھراؤں ہا۔

جیرھے بے قافلین اتھاہیں ٹکانا کرناں ہا اووی آگے۔ لوک ٹرن
کنوں پہلے آپنا سراسا تے سمل گھدی ودے ہن۔ اتھوں ظہر دے ویلھے
روانگی تھی۔ سواریں دی تھوڑ دی وجہ نال ہک سواری ترے بندیں سانگے
ہئی۔ ہک اٹھ تے لوک واری واری چڑھدے ہن۔ فقیر (مولوی محمد عمر)
مولوی محمد رحمانی تے حکیم علی حسن شاہ سانگے ہک اٹھ ہا۔

حضرت خواجہ عالی جاہ دی مستورات سانگے ہک باپڑدہ شغدف
(کچاوہ) ہا۔ اساڈے نال ہتھیار کہاڑیاں، نیزے تے ڈنڈے ہن۔
ادھی رات ویلھے سارے قافلے وادی فاطمہ وچ لتھے۔ سماں دے ادھ وچ
مستورات سانگے جاہ جوڑی گئی اساں لوک باہروں جڑ بیٹھو سے مچ مچایا
گیا پانی دی وڈی لوڑھ ہئی نماز پڑھن ویلھے جاہ گندی ہئی ایں سانگے
حضرت خواجہ عالی جاہ دے کپڑے بھرتج پے حکم تھیا جو کپڑے پاک کرن
سانگے پانی لبھو۔ پتہ لگا جو ہک جاہ کنوں اُبھے پاسے ڈوں چشمے و ہندے
پن۔ ہک ٹھڈھاتے بیا نوسرا (نیم گرم) موسم ڈاڈھا ٹھڈھا ہا اساں پانی
تاں بھراؤ سے حضرت کوں حال ڈتو سے تاں آپ فرمایا 'میکوں اتھاہیں
گھن جلو میں دھانوٹ چاہنداں' اساں آپ کوں نال گھن گیو سے آپ
نوسرے چشمے تے غسل کیتا۔ جیرھے ویلھے اساں ویو سے تاں وڈے
ویلھے دی نماز دا ویلھا تھی چکیا ہا۔ نماز دے بعد ساریں اکھ لاوٹن دا پک پکایا
پڑھیکری پھرے والے آٹے کم کوں چپیے ریہے۔ ایں دوران حضرت خواجہ

عالی جاہ فرمایا، بہ کافی تیار تھی گئی اے اینکوں لکھ گھن۔ میں او کافی ہوں
ڈیہہ لکھ گھم جیندا منڈھ ایں ہے۔

اج شبریاں شغدف بھاندے ہن
متاں دیس پنل دے آندے ہن

اے کافی حضرت دے دیوان وچ شامل کر ڈتی گئی جیرھا جو
حضرت دے نال ہا۔ حضرت خواجہ عالی جاہ وی پئے لوکیں وانگے پیریں
پندھ کرن دا خود کوں پابند کیتا ہو یا ہا۔ مدینے شریف دے دگ وچ آپ
بہ ڈوں میل روزانہ پیریں پندھ کریندے ہن۔ بہ منزل تے آپ
رات نکیے تاں دھاوٹن دی لوڑ پئے گئی پر پانی تاں ہا کیناں حکم تھیا جو جلدی
نال پانی گولو قافلہ ٹرن دا ویلھا نیڑے آگے۔

پتہ لگا جو ابھے پاسے دے پہاڑیں وچ کتھا ہیں پانی موجود ہے یا
کیوں جو کجھ لوک اُتھوں ڈیڑے (مشکاں) بھر آئے ہن۔ فقیر (مولوی
محمد عمر) جان محمد شیدی تے میاں دائم اسان ترے پانی دی گول وچ نکل
پیوسے۔ بہ کوہ دے پندھ تے پہاڑیں دے وچ اساکوں بہ وڈا درگھا
تلا لہہ گیا جیندی لبان مکلاٹن تے جھکائی ڈھیر ہی پر ایندے آسے پاسے
دھاڑیل تے چور لوک رہندے ہن۔ میاں دائم تے جان محمد شیدی آکھن
لگے 'پانی تے پنج تاں گیوں پر اتھوں جند بچا تے نکل و نجن او کھا لگدے۔
بدوی دھاڑیل اساکوں مشکل چھوڑن۔

قصہ مکدا اسان ترے مشکاں بھریاں تے خود وی کپڑیں سودھے
دھانتوسے۔ اسان وڈی تکھاج نال ویوسے تاں کجھ قافلے ٹر چکے ہن
اسان حضرت کوں غسل کرایا۔ سندکیں کوں پانی پلایا تے باقی پانی اُنھیں

تے لڈتے ٹردے تھیو سے۔ حضرت خواجہ عالی جاہ مخدوم ولایت شاہ، مخدوم غلام شاہ تے فقیر (مولوی محمد عمر) کڈا ہیں اساں ٹردے ہا سے تے کڈا ہیں دھر کدے ہا سے ایویں دھر کدیں دھر کدیں اساں قافلے نال ونج رلیو سے۔ ول جیویں روز وارو واری چڑھدے لہندے ہا سے چڑھدے لہندے گیو سے۔ اگلی منزل تے عصر ویلھے بسیرا ونج تھیا۔

ایں منزل تے شبریاں شغدف (پاکھڑے کچا وے) لہا گھدے گے۔ سامن وی لہہ گیا۔ ٹھیکری پھرے سانگے لوک مُقرا تھئے۔ عشاتیں لوک جاگدے رہ گے تے رات دی مانی کھاتے سمھ پے۔

قافلے ونج ہک بندہ نواب مظفر خان دے خاندان دی تربیت دا پانہاں جنگی ناں دا ہا اوں آپنا سامن اٹھدے پلاٹن تلے رکھیا تے خود اُتے ستا پیا ہا جو چور آگے تے جنگی کوں تلے چھک تے پلاٹن اُتے سٹ ڈتو نے تے جوڑتے ہک پتھر رکھو نے۔ جنگی دا متھا پاڑیا گیا۔ جنگی دا سامن چھک تے ویندے پے ہن جو اوندی دھاڑ گھوڑا نال اساں ساریں دی اکھ اگھڑ گئی۔ اساں ڈٹھا جو چور بھنے ویندے ہن۔ پر لگدا ایویں ہا جو اجھو ولا ولینے۔ قافلے دا وڈکا اتھوں دے چوریں دا سنجائوں ہا اوں انہیں کوں دڑکایا تاں او جھلیج گے اساں اتھوں ٹرتے اگلی منزل بیر خلفی پج گیو سے۔

بیر خلفی ڈوں پہاڑیں دے وچاگ ہک دریگھ داناں اے اتھاں پج تے مخدوم حیدر بخش دا پانہاں 'خیرا' بیمار تھی گیا، اوکوں چڑھیا شوک تپ تے نال پنی تے گندا پھلو ہا اُبھر آیا۔ مسافری دی حالت ہیسی اساں بے وس ہا سے۔ چھیکڑ ادھ رات ویلھے خیرا مُکلا سٹا۔ سویلے اُٹھی تے اوندے کفن چھاڑے دی کتو سے تے اتھاں پہاڑ دی بھر نال اوندی قبر بنا تے

پوریوں سے۔ خیرے دے کفن دفن دی وجہ نال قافلے ٹرن وچ دیر تھی گئی۔
 اے رات اساڈے اُتے وڈی باری تے اوکھی ہئی۔ چوریں رات کوں
 دھاڑا ماریا تے میاں دائم دی مڈی موڑی چھک تے بھج گے اساں پچھوں
 بھنوں سے تاں سماں سٹ تے بھج کھڑے تھئے۔ مخدوم حیدر بخش دا کجھ سماں
 میاں دائم کنے ہا جیرھا اوں میڈے ذمے لاتا ہا۔ اونچ گیا ہا۔ کجھ کپڑے
 ہن حضرت خواجہ عالی جاہ دیں کافیں والا دیوان ہا ہک چاندی دا تعویذ
 بازو بند میڈے کول ہا۔ دیوان ولایت شاہ صاحب داوی کجھ سماں میڈے
 کول ہا۔ جیرھا جو بچ گیا۔

قافلے جیرھے ویلھے بیر خلی کونوں ہک میل جتلا پندھ کر گیا تاں
 خان گلزار خان افغان تے اوندے پتر سلطان محمود خان ڈسیا جو حضرت
 خواجہ عالی جاہ دا ہک ریشمی کپڑے دا تھان بیر خلی والے ٹکائے تے بھل
 آیوں جیندا امل چار سو روپے ہا۔ سیں فرمایا 'چھوڑو ہن کتھوں لبھدے اللہ
 دامال ہا اللہ کول بچے' فقیر (مولوی محمد عمر) جان محمد شیدی تے سلطان محمود
 سیں کونوں موکل منگی جو اساں ونج تے لبھیندوں جیکر لبھ پیا تاں چا او سوں
 سیں دی ڈتی موکل نال اساں پچھی تے بھج پیو سے پر سلطان محمود خان ٹرنج
 گیا۔ پر اساں ڈوں جنے ہمت نہ ہاری تے دھر کدیں ہوئیں شیخ دی مدد
 تے اللہ تے توکل نال بیر خلی والے ٹکائے دی جاہ تے بچ گیو سے میڈے
 ہتھ وچ کہاڑی ہئی تے جان محمد دے ہتھ وچ حضرت دا چھہ والا عصا ہا۔
 اساں اتھاں پنوں سے تاں او سماں انویں رکھیا ہا۔ اساں تھان چاتے پچھی
 تے دھرو کڑی کڈھی۔ قافلے تے اساڈے وچاگ ترے میل دی و تھی پئے
 گئی ہئی جیرھی اساں دھرک دھرک تے پوری کیتی قافلے وچ بچ تے اللہ دا

لکھ لکھ شکر ادا کتو سے۔ رستے وچ بہک پہاڑ کنوں ڈوں بندے اسا کوں
پکڑن سانگے لہندے ڈیکھ تے جان محمد شیدی آکھیا 'ہنٹ نہ بچیو سے' میں
آکھیم 'ڈردا کیوں ایس ہاتھی وانگے تیڈا بُت اے اوڈو ہیں رل تے وی
تیں کنوں تھولے تھیسن' اساں ڈو چار پتھر وی چا گھدو سے۔ انہیں
اسا کوں مسلح ڈٹھاتاں کھڑگے۔ ایس طرحاں اسا کوں اللہ سنیں بچا گھدا۔

حضرت خواجہ عالی جاہ جیرھے ویلھے اسا کوں آپنے سامھیں ڈٹھا
تاں ڈاڈھے خوش تھئے۔ مخدوم ولایت شاہ وی خوش تھئے اساں غلامیں دی
محنت کوں اللہ سنیں رنگ لاتا۔ اگلی منزل تے مدینہ منورہ اسا ڈے سامنے ہا

بعد از دو روز از آن مکان باز آمده بر قبه راه دور و توقف کرده بجا چنان شریف
رسیدیم و توقف در زیدیم الحمد لله عا ذلک

دیگر بار رفتن حضرت شیخ بمسجد محترم خورد که همان است
تا سوام سترها و عفتها مسو خدم و منی و م نور شاه بصوب اجمیر شریف
از همان راه ماژوار

از حضور چاعت میدارم که از راه در اور و همان راه پیشتر رفته بودیم قریب جمده
قریه بی بی والی رسیدیم در آنجا زانه مطربه صاحب حسن و جمال و خوش الحان بمشاهده آمدند

که در منزلت بدگی از نا امید بر حسن و سعید آمد و در روز بعد او من دره جمال حسن او در آن قریه
توقف در زیدیم و همین کافی تصنیف شد کافی لبرویس زمین دیدار از میان دو یار

اسا دیان وطن کنون و دین سریان و دیار چچون حضرت شیخ را حسن سیرتی از روز
اول است - بعد از آن روان گردیده بویط منازل و مراحل از بیکانیر و ناگوش شریف در اجمیر شریف

و در زیدیم بعد زیارت در آنه رفته مقبره را ملاحظه کردیم بنائش بسیار خوب و خوب صورت کرد
بلد مثل او مکان دیگر شدنیست و از آنجا بانس بریلی بملاقات میان غلام نظام الدین

صاحب سجاده نشین حضرت نیاز احمد صاحب راضی الله تعالی عنه مسرور گشتیم همچنان آمد
از بس شغل بجمع اندود و سجاوگی خوب میدهند چون ما رسیدیم اندرون حرم بودند که از

آدم بملاقات آگاهی دادند و بیرون آمدند بملاقات یکدیگر مشغول شدیم عمر شریفشان
قریب سیصد سال رسیده باشند خلیفه و مرید پدر بزرگوار خود رئیس حضرت نیاز احمد صاحب

لمعات فریدی دے صفحہ نمبر ۶۹ و عکس

مارواڑ راہیں اجمیر واپس پندھ

(نوٹ: مولانا محمد عمر دالکھیا ہویا اے سفر نامہ پہلی واری سامنے امدابے۔ ایندے نال خواجہ صاحب دی زندگی دے کئی گوشے ظاہر تھیندن۔ این سفر نامے وچ اے خاصی موجود ہے جو اے پتہ نی لگدا جو حضرت خواجہ فرید اے سفر کیرھے سن، سال یا کیرھی عمر وچ کیتا۔ ایویں ای پہلے، ڈوجھے یا تریجھے، چوتھے سفر دا وی کئی پتہ نی پمدا۔ این سفر نامے دے مقدمے کنوں جھڑا اتنی خبر لگدی اے جو خواجہ صاحب این کنوں پہلے وی اجمیر گے ہن تے این سفر وچ انہیں دی ڈوں وچوں جھوٹی گھر والی جیرھی جو وڈی گھر والی دے رضا تھی و نجن نال خو وڈی گھر والی بن گئی ہئی (ملتان والی ہوتاں بی بی) این سفر وچ خواجہ صاحب دے نال ہئی۔

آپ دا اے سفر مارواڑ دے رستے کنوں ہا۔ این سفر وچ مخدوم نور محمد شاہ دے علاوہ کئی مرید تے خادم آپ دے نال ہن۔ بئی گپال اے جو این سفر وچ سولوی محمد عمر آپ دے نال نہ ہن بلکہ اے سفر نامہ آپ سُن تے ترتیب ڈتا اصل تحریر فارسی وچ ہے۔ مترجم)

میں حضور عالی (خواجہ فرید) کنوں سنیم جو آپ ڈراوراؤں رستے
کنوں گے جیرھے کنوں پہلے وی آپ اجمیر تشریف گھن گے ہن۔ جیرھے

ویلیھے آپ جو دھاسر دے نیڑے پنے تاں اتھوں دی گاؤن والی جیندی
 شکل صورت بہوں سوٹی ہی تے او از وی ڈاڈھی چنگی ہی آپ ڈوں
 ڈینہہ تیں اونکوں سنیا۔ آپ آکھیا 'اوندے حسن جمال کوں ڈکھتے
 اساں وچ مشاہدہ حسن و جمال حقیقی دی حس بیدار تھی ایں وستی وچ قیام
 دے دوران اے کافی اتھاہیں لکھی گئی۔

پردیس ڈھوں دیدیاں اڑیاں وو یار
 ساڈیاں وطن کنوں دیس سڑیاں وو یار

حضور خواجه دے دل وچ حسن پرستی روز ازل کنوں ہے۔

اتھوں کنوں منزلاں مریندے اساں بیکانیر، ناگوردے بعد اجمیر شریف
 وچ آ پو سے زیارت دے بعد واپس ولدیں ہوئیں آگرہ وچ تے تاج محل
 ڈٹھو سے جیندی بناوٹ ڈاڈھی سوٹی ہی ایں وانگوں نہ کئی عمارت سنی گئی نہ
 ڈٹھی گئی۔ اتھوں کنوں اساں بریلی گیو سے جتھاں میاں نظام الدین دے
 سجادہ نشین حضرت نیاز احمد دی زیارت نال دل کوں خوش کیتو سے اوتاں ہر
 ویلیھے اللہ دی یاد وچ مشغول رہندن تے سجادگی تے چھکدن۔ جیرھے
 ویلیھے اساں اتھاں پنو سے تاں او گھر وچ ہن۔ اطلاع ملن تے گھروں باہر
 تشریف گھن آئے انہیں دی عمر ۶۰ سال ہی۔ انہیں دے چہرے کنوں
 برکت ظاہر ہی۔ انہیں کنوں مکلا تے ریل گاڈی تے پہر تے دہلی دے
 رستے کنوں جلال پور پیر والہ (جلال پور) کھا کھیاں (پنے۔

- یاد رہے جو چولستان تے اجمیر دا اے سفر بدرہ دے مہینے وچ تھیا
 ہا۔ مخدوم حیدر بخش صاحب جیرھے جو والد صاحب ہن مخدوم ولایت شاہ،
 مخدوم علی شاہ تے مخدوم چراغ شاہ صاحب دے انہیں مخدوم چراغ شاہ

دی گل تراشی (طہور) وڈی دھوم دھام نال کرن سانگے سیں کوں تجویز
 پیش کیتی ہئی۔ ایں گال تے اے طے تھیا جو احقر (مولوی محمد عمر) تے مخدوم
 ولایت شاہ اتھا ہیں ٹک پوون تے شادی دے انتظامات کرن تے جیرھے
 ویلھے حضرت اجمیر شریف کنوں ولسن تاں چراغ شاہ دی طہور دی تقریب
 تھیسے۔ حضور سرکار خواجہ صاحب دے حکم تے اساں اتھا ہیں ٹک پوے
 آپ اجمیر شریف روانہ تھی گے۔

آپ دی صحبت کنوں محرومی دا وڈا ڈکھ ہا۔ اساں ڈوہیں وڈے
 ڈکھارے ہاسے۔ شادی دے انتظامات وی کرتے ہن۔ اسوں دا مہینے سر
 تے آ گیا تے مخلوق وچ بخار داسا ترا (وباء) کھنڈ گیا ہر بندہ بیمار ہا۔ میکوں
 تے مخدوم ولایت شاہ کوں وی بخار آن و کیریا۔ کئی بندہ اتجھانہ بچیا جینکوں
 بخار نہ ہووے تے اساڈے نال شادی داسر سادوی کٹھا کرا گھنے۔

مخدوم ولایت دا بخار کجھ ڈینہہ پہلے لہہ گیا پر میکوں بخار نہ چھوڑیا۔
 شادی دا کم ٹھپج گیا اے طے تھیا جو شادی سیالے وچ تھیوے۔ میں تے
 مخدوم ولایت شاہ سفر حضور وچ کڈا ہیں وی حضور کنوں انج نہ تھیے ہاسے
 آپ دی جدائی کنوں اساں ڈاڈھے ماندے ہاسے انہیں ڈینہیں وچ
 مخدوم ولایت شاہ صاحب آپ دی مونجھ وچھوڑے دے ڈکھ وچ فراقیہ
 شاعری ”بارہ ماسے“ لکھی۔ مانگھ دے مہینے کنوں پوہ تیں دے بہترین شعر
 لکھے۔ (سید ولایت شاہ دادیوان تے بارھاں ماسے قلمی تے شائع شدہ
 خواجہ فرید لاہری وچ موجود ہن) میکوں حالی تیں بخار نہ چھوڑیا ہا۔ ہک
 رات گھر وچ ستا پیا ہم تے ہک خواب ڈٹھم (اے خواب انج مضمون وچ
 بیان کیتا ویسے) ایں وچالے میڈی گھر والی میکوں نماز سانگے اٹھالیا میں

اکھیں بھالیم تاں میں خواب کنوں باہر دی ہک دنیا وچ ہم۔ خواب دی دنیا
 وچ حضور خواجہ صاحب دے مقام مرتبے کوں ڈیکھ تے خود کوں زمین
 اسماں دابادشاہ سمجھی پیا ہم۔ ایں مشاہدہ حق تے میں لکھ لکھ شکر کیتم۔

فجریں دی نماز پڑھ تے دھرک تے مخدوم ولایت شاہ دے
 دیرے تے گیم انہیں کوں نندرہی میں زور زور دیاں ہکلاں ماریم تاں
 انہیں دی جاگ تھئی تے اور باہر آئے میں انہیں کوں مبارخ ڈتم تے بھاکل
 پاتم خواب داسارا حال احوال ڈتم تاں انہیں دیاں ہنجوں نکل آیاں میکوں
 گلکڑی پاتے آکھیونے 'الحمد للہ میں جناب حضرت شیخ دے سانگے جیرھی
 خواہش رکھدا ہم اللہ سیں اوہو کجھ عطا کیجے حضور خواجہ سرکار ایں دور دے
 قطب ہن۔'

اتھاں ہر بندہ مونجھا ہا ہر بندے کوں سیں دی واپسی دی تانگھ ہئی
 میڈے خواب دے پنجویں ڈینہہ ہک قاصد سیں دے دستخط تھیا ہویا ہک
 خط چاتے آیاتے پتہ لگا جو او مسیادم خضر قدم (حضرت خواجہ فرید) جلال
 پور کھا کھیاں پنج گھن۔ کل یا کلتھوں اوچ شریف وچ پوچھ پوسن۔ ہر بندہ
 ہزار ہزار اکھ نال رستے کھڑا بھلیندا ہا۔

مخدوم ولایت شاہ صاحب تاں کجھ بندے نال گھن تے سیں
 دے استقبال سانگے روانہ تھی گے۔ میکوں حالی تیں بخار و کیڑی پیا ہا۔
 مجبور ہم اوہو ڈینہہ تانگھ وچ لنگھ گیا کہیں آتے خبر ڈتی جو مخدوم صاحبان
 سیں دے استقبال سانگے تیاری کریندے پن۔ ایں اطلاع نال جیرھی
 خوشی میکوں تھئی او میں بیان نہیں کر سگدا۔ میڈے وچ اتنا ساہ کیناں ہا جو
 گھوڑی تے بہہ سگاں۔ میں دھرو کڑی مارتے حضرت راجن قتال سیں دے

مزار دے نال حلیم پور والی سڑک تے روانہ تھی پیم۔

ڈیبنہہ لاٹ ملا ناں ہا ہک کوہ جتلی ٹریم تے دگ مل تے بہہ تھیم۔
اکھیں تے دل دگ تے ہن۔ سرگوڈیں وچ ہاتے اوں معرفت دے شہسوار
دی سواری میڈے سرتے آن کھڑی۔ سیں فرمایا 'عمر خان ایں؟' عرض
کیتم 'غلام آں سیں' اتنا آکھتے بے ہوش تھی گیم۔

آرزد دارم کہ بودم خاکِ تو سنش

لیک می ترسم زمنِ گردے رسد بدامنش

(میڈی دل تاں اہدی اے میں سیں دے گھوڑے دے قد میں دی دھوڑ
ہوواں ہا پر ڈر لگدے جو ایہا دھوڑ سیں دے دامن تے نہ ونج پو وے۔)
سرکار میکوں اٹھایا تے مخدوم شاہ دے نال گھوڑے تے سوار کرایا۔ میں
گریہ کریندا، ٹھڈے شکارے بھریندا روانہ تھیم تے مخدوم ولایت شاہ دے
دیرے تے قافلہ پناں۔

اتھاں سرکار دی خواہش دے مطابق نہیں دے تماشے داوی انتظام ہا پیا۔
نہیں کوں خانقاہ مندہ لال کنوں سہڈیا گیا ہا۔ میل ملاقات تے آجی دے بعد
رات دی مانی کھادی گئی اتھوں فارغ تھی تے حکم تھیا جو خیرٹنٹ تے
اوندے سند کی آون۔

او آئے سلام پیش کرن دے بعد انہیں قوالی شروع کیتی ایندے بعد نقل
(ڈرامہ) شروع تھئی جیندا منظر اے ہا جو ہک گھوٹ کوں بھھاٹنا تے کنوار
کنے گھدی ویندن ایں موقع تے انہاں سرانیکسی وچ ہک گاؤن پیش کیتا۔

ہوڑے ہوڑے آوے بنرا

ہوڑے ہوڑے آ

مخدوم ولایت شاہ تے انہیں دے سندکیں کوں وجد آ گیا تے انہیں اٹھی
 تے مستانہ جہم شروع کر ڈتی۔ حال دارنگ چوکھا تھیندا گیا مخدوم صاحب
 تے اتنا غلبہ تھیا جو بے ہوش تھی گے۔ زبان باہر نکل آئی اکھیں تار بدھ تے
 کھڑ گیاں۔ رنگ ہلدروانگے تھی گیا ایویں لگے جیویں ساہ نکل گیا ہووے۔
 حضرت قوالیں کوں چپ کرن دا حکم ڈتا۔ ہک پہر دے بعد حضرت آپناں
 جوٹھا پانی عطا کیتا جیرھا مخدوم ولایت شاہ صاحب کوں پلایا گیا، عرق
 گلاب تے بیدمشک انہیں تے چھٹنیا گیا اوکھیں اوکھیں انہیں دی سرت
 ولی تے انہیں کوں سمھا ڈتا گیا۔ ڈھلی رات لوک وی سمھ پے۔

کجھ ڈینہہ اُچ متبرکہ وچ ٹکن ڈے بعد میکیوں حکم تھیا جو ٹھل حمزہ
 وچ سیں کوں بلوچیں دی دعوت اے اتھاں ونج تے انتظامات وچ انہیں
 دی مدد کر۔

آپ ڈو جھے ڈینہہ اتھاں تشریف گھن آئے اگلے ڈینہہ آپ وستی
 واگھواں روانہ تھئے۔ عصر دی نماز آپ میاں روڈہ دے کھوہ تے پڑھی۔
 میکیوں حالی تیں تھولا گھٹاں بخار و داہا۔ گھوڑے تے بہن جوگا حالی نہ تھیا ہم
 میں آپنا گھوڑا میاں نظام قوال کوں ڈے ڈتم اوچھوٹا ہوون دی وجہ نال
 گھوڑے تے نہ پیا بہہ سگدا ہا میں اونکوں گھوڑے تے چڑھاتے سیں دے
 گھوڑے دی واگ پکڑتے اگوں اگوں ٹرپیم۔ سرکار میکیوں حکم ڈتا ' عمر
 خان تیکوں بخاراے پیریں کیوں ٹردیں میڈے نال گھوڑے تے چڑھ بہہ
 عرض کیتم ' قبلہ! آپنی دل دی خوشی نال ٹرن چنداں'

سرکار ایویں ٹردیں ہندوستان دا کجھ حال ڈتا گھوڑا کجھ تکھا
 ٹرن لگتاں آپ اوندی ٹورکوں مٹھا کرتے میڈی ٹور دے برابر کر ڈتا۔

لوک ابگی تے نکل گے میں تے سرکار کلہے تھی گیو سے تاں آپ اجن ہک کوہ
 ٹریے ہن تے آکھیونیں ”اتھاں ہک بندہ کجھ سال پہلے اسا ڈا مرید تھیا ہا
 اوں ہوں ویلھے ڈسیا ہا جو او چوری پیشہ بندہ ہے تے میاں غلام رسول
 میکوں ڈھکو اون چہندے تہاں میکوں امان ڈیو میں تہا ڈی آم شام آں“
 حضور خواجہ سرکار فرمایا ’اساں اوکوں توبہ کراتے مرید کیتا تے شیا ایہو کجھ
 پیسے جواں کوں اج تیں کہیں نیں پکڑیا۔‘

اجن سرکار ایہا گال سنندے تے بس کریندے پے ہن ہک بندہ ڈیہہ لہ
 والے پاسوں دھر کدا آیتے سیں دے قد میں وچ گھوڑے دے اگوں
 آن ڈٹھاتے ہتھ پدھ تے عرض کیشس ’حضور میں آپ دا اوہو مرید ہاں
 جینکوں آپ اتھاں چوری کنوں توبہ کراتے مرید کیتا ہا وے۔‘

آپ حضور خواجہ سرکار اوں بندے دے پاسے رخ کرتے میکوں فرمایا
 ’ایہو او بندہ ہے جیندی گال ہئیں کریندے امدے ہاسے۔‘ سرکار اوں
 کنوں حال احوال گھدا۔ اوں ڈسیا ’سرکار اللہ دا کرم اے کہیں حاکم اج
 تیں میڈاناں نی چاتا۔ آپ دی برکت نال میڈے مال ڈھانڈھے وچ
 وی برکت اے۔ اللہ سیں اولاد ڈتی اے مال پڈتے، رزق وافر اے۔
 ڈدھ پتر وچ برکت ای برکت اے۔ حضور میں آپنی کچھلی حیاتی تے شرمسار
 آں۔‘

اے آکھتے اوں سرکار کوں اٹھ روپے نذر پیش کیتی تے عرض کیشس جو
 سیں اوندے گھر قدم دی دعوت قبول کرن۔ آپ فرمایا ’سامان تے لوک
 ابگی تے چج گن۔ حالی تے نہ ولا کہیں ویلھے تیڈی دعوت تے امسوں۔‘
 او بندہ اتھا ہوں سیں کوں مل نذر پیش کرتے روانہ تھی گیا۔ میں غلام کوں

موقع مل گیا آپ کوں آپنا خواب. سٹائم خواب وچ آپ دے جیرھے
روحانی مرتبے ڈٹھے ہم او عرض کیتم سرکار فرمایا 'دعا کرو اللہ تعالیٰ تہا ڈے
آکھے موجب میڈے آتے فضل کرم فرماوٹن۔'

میں سیں کوں چراغ شاہ دی شادی دے سیالے وچ تھیوٹن دا حال ڈتا۔
اے وی ڈسیم جو بخار میکوں کیویں و کیریا ہا آپٹے ڈکھ سکھ داسارا حال ڈتم
آپ فرمایا 'تیں میڈی فرمانبرداری کیتی اے میڈا آکھیامنی' 'فاجرہ علی
اللہ' (اللہ سیں تیکوں ایندا جر ڈیسے)

حالی تیں میڈے سروچ پیڑ ہی سارا بت پھلو ہے وانگے ڈکھدا کھڑا ہا
جیرھلے سیں دی دعا میں آپٹے حق وچ سنیم تاں نوٹوں بنوٹن تھی گیم۔
حضور و لا ولا میڈی نبض ڈہدے امدے ہن۔ ہُن نبض ڈکھتے فرمیونے
میڈا بخارتاں لہہ گے، میں عرض کیتم 'سرکار ہُن آپ توجہ جو فرمائی اے وے'
حضرت نال گلھیں کریندیں کریندیں روڈے والے کھوہ تے جیرھا جو
اتھوں پکے ترے کوہ ہانچ گیم ذری تھکیرا تے آس نہ تھی۔ اتھاں ساری
رات حضور نال الیندا بلیندا رہ گیم نہ ذری تھکیرا اتھیا نہ ابا سی آئی۔

ادھر رات ویلھے عشاء دی نماز پڑھی تے تھوڑی دیر بعد ہوں وضوں نال
نماز پڑھ تے سمھ گیوسے۔ پہلے پہر جیرھے ویلھے سرکاری دی اکھ کھلی میڈی
ندر پٹچ گئی۔

چاچڑاں شریف کنوں ڈھیر سارے لوک آپ دے استقبال
سانگے آئے ہوئے ہن اسان ڈو جھا ڈینہہ وی اتھاں رہیوسے۔ اگلے
ڈینہہ آپ سوار تھی تے چاچڑاں شریف پئے۔

چاچڑیں والیں نال مل جل تے ہرکئی آپٹے آپٹے گھر روانہ تھیا۔ میں آپنا

خواب میاں نبی بخش (صاحبزادہ سیں دے ماماں سیں) کوں ٹنائیم تاں
انہیں ڈیا میں وی ڈوں مہینے پہلے ایہو جیہاں خواب تھولے فرق نال ڈیکھ
چکیاں۔

ایندا مطلب اے ہا جو میاں نبی بخش صاحب وی حضور خواجہ سرکار
دی قطبیت والی شان جاندے ہن۔ سرکار وی ایں گال دا پک کیتا جو
میاں صاحب ایہو جیہاں خواب انہیں کوں ٹنا چکین۔

مولانا محمد عمر تے خواجہ فرید دیاں مجلساں

(مولوی رکن الدین پرہاروی وانگے مولانا محمد عمر وی خواجہ فرید دیں مجلسیں وجہ تھیونڈ والیاں خاص خاص گالھیں لکھدے ہن مولانا محمد عمر تاں انھیں مجلسیں دیاں خاص گالیں ڈھیر درگھے انداز وج لکھن جنہیں کون اسان مختصر کرتے ہے لکھدوں۔ کئی گالھیں نال مولانا تاریخان نی لکھیاں اسان اونی ہے لکھدے صرف او گالھیں لکھدے پیوں جنہاں دے نال ڈینہہ تے تاریخ موجود ہے پئی۔ اے اکثر ۱۳۱۳ ہجری دیاں گالھیں ہن۔ نوٹ از مترجم)

<p>ایں ڈیہاڑے آپ نواب بہاولپور دے محل وج ہن خادم اطلاع ڈتی جو نواب دا جیرھا ہیرا ونجیج گیاہا اولہہ پے تے لدھاریت وچوں ہے اے سُن تے سرکار کون خوشی تھی آپ کون ہیرا پیش کیتا گیا جیرھا آپ نواب صاحب کول بھجوا ڈتا۔ ایندے بعد ہک تعویذ دے گم تھی تے مل ونجٹن دا حال احوال اے۔</p>	<p>جمعہ ۱۲ شوال ۱۳۱۳ھ:</p>
<p>آپ کتاب 'رشحات' دا مطالعہ کریندے بیٹھے ہن اوندے وچوں آپ ہک روایت بیان کیتی تے کتاب 'نہجات الانس' دی گال وی چلی۔</p>	<p>چھٹن چھٹن ۱۳ شوال ۱۳۱۳ھ:</p>

اتوار ۱۳ شوال ۱۳۱۳ھ : سرکار مولانا جامی دی اے حکایت بیان کیتی جو کہیں مولانا جامی تے اعتراض کیتا جو تاں عام لوکیں نال پہہ تے محفل سماع سُنو۔ ایں گال تے آپ اوں شخص کوں سبڈ تے اوندے کن وچ کئی گال کیتی۔ گال سُنن سیتی او بندہ بے ہوش تھی تے ڈھہہ پیا۔ جیرھے ویلھے اوکوں ہوش آیا تاں اوندالا پول بند تھی گیا۔

سونوار ۱۵ شوال ۱۳۱۳ھ : آپ حضرت عبید اللہ احرار دی کتاب 'رشحات' وچوں ترے بادشاہ مُریدیں دی حکایت بیان فرمائی (۱) بادشاہ سمرقند (۲) بادشاہ خراسان (۳) بادشاہ بلخ۔ انہیں تری بادشاہیں آپ دے سامنے ہک پئے نال صلح کیتی۔ آپ فرمایا جیکر فقیر شاہی لباس وچ آئے تاں حضرت احرار دی شکل وچ آئے ایندے بعد آپ حضرت بہاء الدین زکریا ملتانی، حضرت نظام الدین اولیاء سلطان المشائخ دی تعریف فرمائی تے فرمایونیں 'سلطان المشائخ ہر جمعہ دے ڈینہہ آپے لنگر دی ہر چیز خیرات کر ڈیندے ہن تے نوکریں کوں فرمیندے ہن' جیکر کجھ بچ گیا تاں اوند اگیڑ تہا ڈے گائے وچ ہوئے

<p>منگل ۱۶ شوال ۱۳۱۳ھ : آپ نندر کنوں جاگیے تاں حافظ شیرازی دا بک شعر پڑھدے تے خوش تھیندے بیٹھے ہن۔ آپ بک پنھنڈ والے بندے کوں حافظ شیرازی دے بک پئے شعر دا مطلب ڈسیاتے فرمایا حافظ شیرازی دی تاریخ وفات 'از خاک مصلأ' کنوں نکادی اے۔</p>	
<p>بدھ ۷ شوال ۱۳۱۳ھ : آپ نندر کنوں جاگیے تاں اے رباعی پڑھدے بیٹھے ہن : صوفی چہ فغان است من الاین الی الاین ایں رباعی کوں کئی واری پھیرا ڈتوئیں تے اوندے بعد اے رباعی پڑھیوئیں :</p>	
<p>خمیس ۱۸ شوال ۱۳۱۳ھ : آپ حضرت عبید اللہ احرار دے مقامات وچوں کجھ پڑھدے بیٹھے ہن تے بک حکایت بیان کتوئیں جو مولانا سعد الدین کاشغری تے حضرت علاء الدین فرمایا اساں پہلوانیں دے کھاڑے دے نال مراقبہ کریندے ہاسے تے توجہ کرتے کمزور پہلوان کوں طاقت ور پہلوان کنوں ڈاڈھا کرتے ڈھواڈیندے ہاسے۔ ایندے بعد آپ فرمایا 'سبحان اللہ کیا پنیچے ہوئے لوک ہن اساں تاں کہیں کم دے نئے'</p>	
<p>جمعہ ۱۹ شوال ۱۳۱۳ھ : آپ بلھے شاہ دے مرشد بارے بک حکایت بیان فرمائی جو شاہ عنایت شطاری کوں جنیں ویلھے نواب</p>	

حسین خان قصور کنوں کڈھیاتاں آپ فرمایا حسین
خان اساکوں قصور کنوں کڈھے تے اساں اول کوں
دنیا کنوں کڈھ ڈتے، ایں دوران حسین خان رستے
وچ ماریا گیا۔

بک مرید پچھیا سرکار کیا گال اے سچ اے جو بک
پڈھڑی دی بیڑی بارہاں سال بعد تاری گئی ہئی؟
آپ فرمایا 'اے گال لوکیں وچ تاں ایویں مشہور
ہے پئی پر سلف الصالحین دیں کتابیں وچ ایویں کینی
اینڈے بعد حضرت غوث الاعظم دیاں کئی کرامات
بیان کیتیاں۔

آپ سید مرزا جان جاناں سانگے مشائخ عظام دے
اوراد، وضائف تے بیعت سانگے اجازت نامہ تیار
کیتا حیرہا جو راقم الحروف (مولانا محمد عمر) وی پڑھیا
او ایں ہا' اجازت نامہ شاہ صاحب سید مرزا محمد جان
جانان شہماز فقیر مازون اندور سلسلہ چشتیہ بہر کہ خواہند
بیعت کنند المرقوم پستہ ماہ شوال ہجریہ عالیہ دستخط فقیر
غلام فرید (اس تاریخ میں فرق ہے) سید محمد جان
جانان خراسان کے تھے وہاں سے ان کو حکم ہوا کہ
خواجہ حضور بقا اللہ کی خدمت میں حاضر ہوں۔

آپ نے حضرت قبلہ عالم مہاروی کے قیام جن پور کے
دوران مجلس سماع منعقد کرنے کا واقعہ بیان فرمایا۔

چھٹ چھٹن ۲۰ شوال ۱۳۱۳ھ :

اتوار ۲۱ شوال ۱۳۱۳ھ :

۲۶ شوال ۱۳۱۳ھ :

منگل ۳۰ شوال ۱۳۱۳ھ : مولوی محمد قاسم سمینہ والے حاضر تھے تے جیرھا
 فارسی کلام بزرگیں دا جمع کیتی ودے ہن او سٹاون دی
 اجازت منگی آپ اجازت بخشی تے انہیں کنوں
 بزرگیں دا کلام سٹ تے وڈی چس چاتی۔ آپ مولوی
 قاسم صاحب کنوں پچھیا 'کتھاں ٹکے پیو؟' انہیں
 عرض کیتی 'قبلہ باہر فقیریں نال' آپ میں غلام کوں
 حکم کیتا 'مولوی صاحب دی رہائش دا مناسب بندو
 بست کروا بندے بعد ایں غلام (مولانا محمد عمر) کئی
 سوال کیتے جہاں دے آپ کافی شافی جواب
 عنایت کیتے۔

بدھ ۱۲ ذوالحجہ ۱۳۱۳ھ : ڈوپہریں ویلھے سرکار عرس دی مجلس وچ موجود ہن
 قوال گمدے بیٹھے ہن انہاں بلھے شاہ دی اے کافی
 آکھی : منہ آئی بات نہ رہندی اے
 اچاں انہاں اے کافی شروع کیتی تے سیں فرمان
 کیتا جو پیر محمد خان ونجے تے نواب صاحب کوں
 مجلس وچ گھن آوے۔ نواب صاحب آئے تاں
 برکت علی کافی ولاسنوائی تے چھیکر وچ سلام پڑھیا
 گیا۔ نواب صاحب کوں مولود پڑھیجن ویلھے گریہ
 تھیا۔ نواب صاحب برکت علی کوں کلہیں سنن دی
 خواہش دا اظہار کیتا۔ اونکوں تخیلے وچ سٹ تے
 انعام نال مال کر ڈتس۔

خمس ۱۳ ذوالحجہ ۱۳۱۳ھ :	<p>سرکار دی طرفوں عبادت کیتے جاگن والیں کوں گھر ونجٹن دی اجازت ڈتی گئی۔ دربان غلام قادر اطلاع ڈتی جو نواب صاحب کوں سروچ ڈاڈھا دردے۔ سرکار ایں بندے کوں حکم کیتا جو ونج تے نواب صاحب تے توجہ کر۔ ایں فقیر سرکار دی طرفوں عطا کیتی قوت نال نواب صاحب تے توجہ کیتی جنیں نال انہیں کوں درد کنوں آرام آ گیا۔ سرکار ایندے بعد نواب صاحب کوں موکل دے بعد ونجٹن دی اجازت ڈتی تے ڈڈھ پھر دے بعد چاچڑاں شریف سانگے روانہ تھئے۔</p>
جمعہ ۱۳ ذوالحجہ ۱۳۱۳ھ :	<p>آپ ایں ڈینہہ چاچڑاں شریف وچ رہ گے۔</p>
چھٹن چھٹن ۱۵ ذوالحجہ ۱۳۱۳ھ :	<p>حضرت لوکیں دے کم کار کریندے بیٹھے ہن اے غلام محمد عمر تے محمد یعقوب جیرھا جو سرکار دا خلیفہ ہے تے بے کئی معزز لوک موجود ہن مولوی خدا بخش خیر پوری دے استغراق تے گال ٹری سرکار ایں موقعے آ پئے والد محترم نواب محبوب الہی سیں تے مولوی خدا بخش خیر پوری دے حوالے نال ہک حکایت بیان فرمائی ہے کئی موضوعات تے وی گال بات تھیندی رہ گئی۔</p>
اتوار ۱۶ ذوالحجہ ۱۳۱۳ھ :	<p>ظہر دی نماز دے بعد حضرت شیخ مریدیں دے وچ بیٹھے ہن منشی محکم الدین سوال کیتا 'قبلہ' شیخ لقمان</p>

سرخسی کیرھے ٹھالھے والے ہن؟ آپ پچھیا
'تساں کیرھی کتاب وچ پڑھینے وے؟' انہاں ولدی
ڈتی 'منطق الطیر وچ' آپ فرمایا 'ہاوں کتاب وچ
انہاں دا تذکرہ ڈھیر ہے او مجذب ہن ایں دوران
کافی لمبی گال بات تھئی مولوی محمد قاسم وی گال بات
وچ شرکت کیتی تے سوالات کیتے۔

سوموارے اذواج ۱۳۱۳ھ : اولیاء کرام دا تذکرہ تھیندا پیا با حضرت خواجہ قطب
الدین بختیار کاکی اوشی دی کرامت دی گال چلی،
حضرت مولانا خدا بخش محبوب الہی تے مولانا فخر جہان
دیاں وی گالھیں ٹریاں۔

(ایں مقبوس وچ مولانا محمد عمر ڈیسیا جو حضرت خواجہ صاحب
دی روہی والی بی بی نال ۱۶ سال پہلے شادی تھئی ہئی۔ روہی
والی جان بی بی دے نانویں لکھیے تملیک نامے تے تاریخ
۱۸۸۷ء دی ہے ہُن تک دی تحقیق دے مطابق اے تملیک
نامہ شادی دے ترے یا چار سال بعد لکھیا گیا ہا ایندا مطلب
اے تھیا جو شادی ۱۸۸۳ء یا ۱۸۸۴ء وچ تھئی ہئی۔)

بغیر تاریخ دے کجھ مقبوس :
عید الفطر دے ڈینہہ حضور نواب صاحب دے محل
وچ ہن باہر مخلوق خدا زیارت سانگے جمع ہئی آپ
لُڑھ لا با سُنیا تاں پچھیا جو 'کیہاں لُڑھ ہے؟' ڈسیا
گیا جو مخلوق سرکار دی زیارت سانگے کٹھی اے۔
آپ پوٹریاں چڑھ تے اُتے گے لوکیں کوں ڈٹھا

<p>لوکیں آپ دی زیارت کیتی آپ فرمایا 'اتنی مخلوق وی تو ٹیئیں، آئی کھڑی اے پر ایں وجہ توں دل وچ ذری وی لذت پیدانی تھئی۔</p>	
<p>سردار بہرام خان مزاری مُرید تھیا۔ میاں لعل دین کشمیری جیرھا جو وزیر ہا صادق گڑھ پیلس آپ کول آئے او حضرت احمد دے مُرید ہن حضرت سرکار خواجہ صاحب نال عقیدت رکھدے ہن انہیں حضور دی خدمت وچ خالص زمرہ دی تسبیح پیش کیتی جیرھی جو انہیں کول روم دے بادشاہ کنوں ملی ہی۔ میاں لعل دین آپ کنوں مکلا تے روانہ تھئے تے لاہور دے نیڑے ونج تے فوت تھی گے۔</p>	<p>بغیر تاریخ مقبوس :</p>
<p>حضور کنیں ڈھیر سارے امب آئے ہوئے ہن تے آپ اے امب خاد میں، فقیریں تے گھر والیں کول پٹھیندے بیٹھے ہن سبیں دی ایں سوٹی عادت اے جو ہر میوہ آئے ہتھ نال ونڈیندن تے آپ کول جیرھا کجھ وی اندے اوہوں ڈہنہہ ونڈ ولھا ڈتا ویندے۔ ظہر دی نماز کنوں پہلے آپ اپنی زبان مبارک نال کتاب 'خیر الجالس' وچوں ہک روایت بیان فرمائی۔</p>	<p>جمعہ ۱۲ صفر ۱۳۱۷ھ :</p>
<p>آپ شمالی پاسے دے تھلے دے اُبھے والے پاسے کنوں امب دے ون تے ارام وچ ہن تے</p>	<p>چھٹن چھٹن ۱۵ صفر ۱۳۱۷ھ :</p>

صاحبزادہ صاحب اللہ سنیں انہیں دی عمر و تقی برکت
پاؤں انہیں دے آؤں تے آپ علی راتنی دی
ہک دکایت بیان فرمائی۔

(نوٹ از مترجم: خواجہ فرید دی مجالس دیں خاص خاص گاہیں
جیرہیاں مولانا محمد عمر لکھن انہیں وچوں اچاں کئی بیاناں وی ہن جیکر کئی
محقق مزید کم کرن چاہے تاں خواجہ فرید لائبریری حاضر اے)

میاں لعل دین کشمیری دا تعارف

میاں لعل دین دا تعلق جموں دے راجہ دی دربار نال ہا۔ انہاں دا درجہ وزیر دے برابر ہا۔ میاں لعل دین شیخ احمد دے مرید تے صوفیا نال محبت کرٹ والے ہن۔ مرشد شیخ احمد دے وصال دے بعد او ہر ویلھے مونجھے رہندے ہن تے بے چینی انہیں کوں ٹکن نہ ڈیندی ہئی۔ فقیریں تے اولیاء اللہ دی محبت انہیں دی لوں لوں وچ رچی ہوئی ہئی۔ انہیں دی عمر ڈھیر لمبی ہئی اسا ڈے حضرت کریم دے سامھیں ڈسیندے ہن جو میڈی عمر اں سو سال کنوں وی اُتے ہوئے۔

میاں لعل دین اسا ڈے حضرت خواجہ عالی جاہ دی زیارت سانگے ڈوں واری آئے ہن۔ پہلی واری ملتان وچ میاں نبی بخش دے ذریعے ملے ہن۔ میں (مولانا محمد عمر) وی انہیں دی زیارت کیتی ہم۔ پوڈے میت مرجات والے بندے ہن انہیں ہک کشمیری چغہ میاں نبی بخش کوں پیش کیتا تے بیا ہک میکوں وی عنایت کتوں تے ہک وڈا عالی نفیس سوہناں تے قیمتی چغہ انہاں حضرت شیخ خواجہ عالی جاہ دی خدمت وچ پیش کیتا اوندے نال کشمیر دی بٹی ہوئی ہک قیمتی جاء نماز وی ہئی چھڑا اے ناں بلکہ انہیں کہیں خادم کوں کشمیری شال ڈتی تے کہیں کوں چغہ ڈتا۔

لمعات فریدی ----- 85

میاں لعل دین دنیاوی لو بھ لالچ کنوں اصلوں پرے ہن۔ اے ساریاں سوکھڑیاں تے سوغاتاں او حضرت خواجہ عالی جاہ دی خوشی سانگے ایندے ہن۔ او جیرھے ویلھے حضرت خواجہ عالی جاہ دی خدمت وچ حاضر تھئے تاں انہاں وڈا گریہ کیتا او رو رو تے اہدے ہن جو مرشد شیخ احمد دے وصال دے بعد میڈا کئی حال کینی۔ میڈے دل کوں مونجھ اے، ہاں ماندا ہے۔ چھڑے آپ او جنہیں دی زیارت کرتے میڈا جی جاہ اہدے۔ آپ وچ میکوں مرشد دی شکل نظر دی اے۔ میاں لعل دین حضرت شیخ دی زیارت کنوں رجدے نہ ہن۔ ہک ڈینہہ انہیں بیان کیتا جو میڈے مرشد وڈے متقی، متشرع تے پرہیزگار ہن۔ او آپنے رُخ مبارک تے پڑدہ سٹی رہندے ہن۔ ایں حالت وچ بزار یا گلی وچ وی چلے ویندے ہن۔ ہک ڈینہہ ویندے پئے ہووٹ تے ہک کراڑ جیرھا جو سر کنوں پیریں تیں پسیا ودا ہا آپ دے نیڑے آیا او آپ کوں اپڑن چاہندا ہاتے بھانویں بھاکل پاوٹ چہندا ہا آپ او نکوں جھلیا تے اکھیونیں ’میں کنوں پرے رہ‘ او بندہ نہ پیا رکدا ہاتے آپ دے بیا نیڑے آ گیا۔ حضرت جیرھے ویلھے ڈٹھا جو اے نی پیا کھڑدا اے میکوں بھاکل پاوٹ چہندے تے بھانویں اپڑن چاہندے تاں آپ وڈے جلال نال آکھیا ’میں کنوں پرے بھرارہ نتاں زمین کوں اکھیاں جو تیکوں جکڑ گھنے تے تیکوں ہگیت ڈے تے نکل ونجے۔‘

جیرھے ویلھے آپ اے گال جلال نال آکھی تاں او بندہ ڈرتے بھج گیا۔ ڈوجھی واری میں میاں لعل دین کوں صادق گڑھ پیلے وچ ڈٹھا ہم جڈاں او حضرت عالی جاہ دی زیارت سانگے آئے ہن۔ اتھاں کجھ

ڈیہاڑے نکلے ہر ویلھے حضرت دی کچاری وچ رہندے ہن تے آ پنے
 مُرشد شیخ احمد دے حالات واقعات کرامتاں بیان کرتے حضرت خواجہ عالی
 جاہ کوں انہیں نال تشبیہہ ڈیندے ہن۔ اہندے ہن 'اساں عمر دے
 چھیکڑی حصے وچ ہک اتجھا مرید لدھے جیندی مثال دنیا تے کینی۔

میاں لعل دین حضرت خواجہ عالی جاہ دی خدمت وچ زمرودی
 ہک اتجھی تسبیح پیش کیتی جیرھی پانی وچ جھول تے جیکر کہیں اتجھے بندے
 کوں پانی پلایا ونجے جینکوں زہر ڈتی گئی ہووے تاں زہر دا اثر ختم تھی
 ونجے۔

جیرھے ویلھے میاں لعل دین کشمیری دے ڈینہہ نیڑے آئے تاں
 انہاں کوں کوسا آیا۔ پرانے دیرے دے محل وچ انہاں دا اٹکاٹا ہا۔ حضرت
 خواجہ عالی جاہ انہاں کوں پکھنٹ سا نگے تشریف گھن آئے۔ انہیں دی
 خواہش تے انہیں کوں موکل ڈتوئیں۔ رستے دا خرچ تے ہک خادم نال
 ڈتوئیں جیرھا انہیں کوں ملتان تیں پچا آیا۔

اتھوں کنوں اوریل گاڈی تے لہور کیتے روانہ تھئے۔ لہور دے
 نیڑے ودے ہن تے اورضا تھی گے۔ پردیس وچ اجل آ گیا۔ توٹیں جو
 انہاں کوں اتھاں کئی نہ جائدا ہا پرول وی سیکڑاں لوک جمع تھی گے۔ جنہیں
 انہاں دا جنازہ پڑھیا تے جنازے دے اگوں مولود شریف پڑھے نعتاں
 اکھیندے جموں والے پاسے روانہ تھی گے۔

میاں لعل دین وڈے خوش نصیب بندے ہن جنہیں کوں زندگی
 وچ ڈوں کالمیں دی صحبت ملی تے او چھیکڑی ویلھے اساں مرشد کریم خواجہ
 عالی جاہ دی زیارت کرتے انہاں کنوں فیض پاتے دنیا کنوں روانہ تھئے۔

لمعاتِ فریدی

میاں لعل دین کنوں حضرت خواجہ عالی جاہ پچھیا 'اساں کتاب
خزینۃ الاصفیاء وچ حضرت شیخ احمد سنیں دی بہک کرامت لکھی ہوئی پڑھی
اے' میاں لعل دین آکھیا 'ہا حضور اے غلام ایں کرامت ویلھے اتھاہیں
موجود ہا۔'

میاں لعل دین دی موجودگی وچ بہک ڈیہنہہ ایں غلام (مولانا محمد
عمر) عرض کیتی 'حضور سبحان اللہ آپ اساڈے اتکھے مرشدا و جیرھا ساری
دنیا وچ نہ ہوسے' اے سن تے آپ ٹھڈاٹھکا را بھریا تے 'آہ' کتو نے نال
فرمیو نے 'میں عاجز کیرھے لائق آں اتھاں تاں وڈے وڈے مشائخ
آپ کوں بہک کسی دے برابر جاتے۔'

ڈوں کافیاں ترے منظر

کافی اپنے مزاج دے اعتبار نال جیکر غزل دے نیڑے تیرے
ہے تاں نظم کنوں وی اوندا اتنا فاصلہ ہے جتنا خود غزل کنوں۔ غزل دے
ڈھیر نیڑے ہووٹ دے باوجود کافی اُتے غزل وانگے 'وحشی صنف سخن' دا
طنزنی کیتا ونج سگدا۔ ایں فی تھیندا جو کافی دی ہک استھائی وچ کئی ہک
مضمون ہووے تے ہی استھائی وچ کئی بیامضمون بیان کر ڈتا ونجے
جیویں عام طور تے غزل وچ تھیندے۔

کافی ایں مختلف بندیں یا استھائیں وچ ہک بے دے مخالف
افکار یا کیفیات بیان کرن دی کئی گنجائش نی ہوندی۔ نفس مضمون دے
اعتبار نال کافی اتھاں نظم دے نیڑے تھی ویندی اے۔ کافی لکھدیں ہوئیں
ہک نوواں شاعری وی ایندا خیال رکھیندے کجا اے جو معاملہ کافی کون
ست اسمائیں تیں اچا کر ڈیوٹن والے خواجہ فرید جہیں شاعر دا ہووے۔

خواجہ فرید جتنی محتاط شاعری کیتی اے ایندی مثال ملن مشکل اے۔
جیکر کہیں کافی وچ روہی دے گھاہ یا بوٹے شمار کریندن تاں ایں فی
کریندے جو مختلف موسیماں دے بوٹے ہکا کافی وچ گنی و نجن جیکر اوروہی
دے زناوریں داناں گھندن تاں انہیں وچ منجھ داناں بھل تے وی نی

گھندے کیوں جو منجھ روہی دا ڈھانڈھانی بلکہ میدانی تے دریائی علاقے دا
زناور ہے تے جیرھی کافی وچ اوہیلے تے دریائی علاقے دے مناظر بیان
کریندن اتھاں فوراً اہدن:

گائیں وچ تے منجھیاں لیاں

(میں گائیں وچ تے منجھیں گھن گھنساں)

اور، ویلھے انہیں خوبیں والی شاعری دے دیوان فریدی کافی
۹۸ تے کافی نمبر ۱۰۸ کوں غورنال پڑھنٹ والا بندہ حیران تھی ویندے
جیرھے ویلھے اونکوں کافیں دیاں مختلف استھایاں ہک پے کنوں انج منظر
پیش کریندیاں نظر دین۔ کافی دے ہک بند وچ جھر برسنان ویرانے دا
ذکر اے تاں ڈوجھے مصرعے وچ سمندر دیں چھولیں تے سمندری بلائیں دا
ذکر ملدے۔ چڈاں جو تر تھجھے بند وچ جنگل دے وحشی درندیں دا بیان
ملا دے۔ مثال دے طور تے ڈیکھو کافی نمبر ۹۸ دے ترے بند

ڈنگے راہ اولڑے ولڑے دے

بیا پندھیڑے روہ جہلڑے دے

نہ سمجھیں مفت سہانگے نیں

بن مارو اے بن مارو ہے

نہ جھوک نہ کوئی چارو ہے

نہ بھینڈاں پکریاں چانگے نیں

پچھلے بند وچ پہاڑ تے ڈنگے رستے اوکھاوتیں دی گالھ اے

تے ڈوجھے بند وچ ہک اتجھے صحرا دی گالھ اے جتھاں نہ کئی جھوک نہ چارو

ہے نہ کئی بھیڑ ہے نہ بکری تے نہ اٹھیں دے تو ڈے۔ ہُن تریجھا بند ڈیکھو
ایں وچ پچھلے ڈوں منظریں دے نال ہک نویں منظر دا اضافہ کر ڈتا گے:

سج بر ہے ڈر ہے دڑ بڑ ہے

رچھ راخس مم دی گڑ بڑ ہے

کئی سُجھم نہ اصلوں ٹانگے نیں

ایں بند وچ صحرا دا سج بر تے جنگلیں دے رچھ راخس تے تریجھے

مصرے وچ دریادی ڈوجھی بھر (ٹانگ) دی گالھ کر ڈتی گئی اے۔

ایویں کافی نمبر ۰۸ ادیاں ڈوں استھایاں ڈیکھو:

بٹھ والی والیاں پول تے

آئے پیش تتی دے سول تے

پیریں چھن ہزار بول تے

ہک ریت تتی پیا بھاٹے نیں

آئی روہیں جلیں جال میری

ممیں ڈیٹیں لہن سنبھال میری

رچھ راخس رکھدے سنبھال میری

ڈیہنہ رات فرید گپاٹے نیں

ایں کافی دے ایں بند کنوں اتوں ہک بند چھوڑتے اتلے بند وچ

بندریں، بن مانسیں، نہریں تے گدڑیں دی گالھ کیتی گئی اے۔ ہکا کافی

وچ اے رنگا رنگی پڑھن والیں سانگے ہک بھارت بٹی رہے ہا جیکر

اتفاق نال مولوی محمد عمر دا لکھیا ہو یا سفر نامہ حج نہ لبھدا۔ ایندے نال کافی

۹۸ تے کافی نمبر ۱۰۸ ادا تخلیقی پس منظر سامنے آ گیا۔ ول اے کا فیاں نہ رہ
 گیاں بلکہ نعتاں بن گیاں۔ جیرھے ویلھے انہیں کا فیاں دا مقام تخلیق دا
 پتہ لگاتاں اندازہ تھیا جو اے تاں دراصل حج دا منظوم سفر نامہ ہن۔
 ایں توں پہلے جیرھیاں کا فیاں حج دے دوران لکھیاں گیاں کجھیاں
 ویندیاں ہن انہیں کا فیاں کون انہیں وچ شامل نہ کیتا گیا ہا۔ انہیں کا فیاں
 وچ سفر تے مسافرین دے حالات، کیفیات تک وی سامنے آ ویندن اکثر
 قارئین دے علم وچ ہو سے جو خواجہ علیہ الرحمۃ حج کیتے خانپور کنوں چارنچ
 سو میل دے پندھ تے کراچی کنوں نہ گے ہن بلکہ ہزاراں میل پرے
 کنوں بمبئی دی بندرگاہ توں گے ہن۔ جیرھے ویلھے کجھ لوکیں تھوڑا سفر
 کرٹ تے خرچ بچاؤن دی صلاح ڈتی تاں آپ آکھیا ”ایندا فائدہ اے
 ہے جو اساں سارے ہندوستان دے اولیاء کرام دے مزارات تے
 حاضری ڈیندے ویسوں۔ لہذا جتنا خرچ یا تکلیف تھیوے اوندی پرواہ
 کینی۔ سراکھیں تے“

لہذا آپ دا سفر حج ایں شروع تھیندے۔ چاچڑاں شریف کنوں
 حاجی پور، کوٹ مٹھن، چاچڑاں شریف، خانپور گاڈی دے ذریعے ملتان،
 لاہور، امرتسر، انبالہ سہارن پور، مظفرنگر، غازی آباد، دہلی، بے پو، کان
 پور، الہ آباد، جبل پور، ہوشنگ آباد، بمبئی، جدہ، مکہ المکرمہ تے مدینہ
 منورہ۔

جغرافیہ نال واقفیت رکھن والے جانڈن جو ضلع رحیم یار خان کنوں
 لاتے ساہیوال کنوں وی ابگی تے داسرائیکی خطہ اچ وی میدانی تے صحرائی
 ہے۔ خواجہ فرید حج دا سفر ۱۲۹۲ھ وچ کیتا ہا اوں ویلھے ایں علاقے دا حال

کیا ہو سے۔ ایں کنوں اگوں تے دا حال خواجہ صاحب دے سفر نامہ نگار
مولوی محمد عمر کنوں سنو:

’اساں حضرت خواجہ عالی جاہ کنوں وچھڑ گیو سے۔ جبل پور دے
پا سے ویندیں ہوئیں ریلوے لائن دے ڈوہیں پاسے اچھے پہاڑ، بانسیں
دے جنگل، جھیلاں چشمے تے غار ہن۔ ہر قسم دے جنگلی جانور اکھیں دے
سامھیں ہن۔ بعض جاہیں تے بالکل اندھارا تھی ویندا ہا۔ گاڈی جیرھے
ویلھے پہاڑی سرنگیں کنوں لنگھدی ہئی تاں لوک کلمہ شریف پڑھن لگ
ویندے ہن۔ ڈر بھو کنوں ہاں وات وچ ادا ہا۔ چوتھے ڈیہنہ حضرت
خواجہ عالی جاہ وی تشریف گھن آئے۔‘

مولانا محمد عمر دے لکھئے ہوئے ایں سفر نامے وچ انہیں کافنیں دی
ہئی زمینی تصویر کشی دا جائزہ گھنوں تاں پتہ لگدے جو اے تاں ہک مکمل سفر
نامہ ہن۔ کافنی ۹۸ دی اے استھائی ڈیکھو:

سر بھوندے تے روح پھردے ہن
دل ڈکھدے تے ہاں گھردے ہن
چم لیراں ماس وی گھانگے نی

ہُن سنو مولانا محمد عمر دی گالھ ’اساں جدے دے نیڑے پج گے
ہا سے۔ حضرت صاحب تے کجھ پئے بندیں دے علاوہ جہاز تے موجود ہر
بندے کوں اُلٹیاں، سروچ چکر ہن۔ ہاں گھردے پے ہن۔ صفرادی
طبیعت دی وجہ توں میڈی وی جند نکلی ہئی۔ جہاز دے باورچی خانے
وچ نظام قوال دی بانہہ تے ابلدا ہو یاد یگڑا وٹج پیا ہا۔ اوند اچم تے گوشت
گل تے لڑکدا کھڑا ہا۔ اساں جہاز کنوں تلے لتھو سے تاں حضرت صاحب

لمعاتِ فریدی

میکوئی آکھیا ہک کافی تیار اے او کافی اے ہئی ۔
سر بھوندے تے روح پھردے ہن
دل ڈکھدے تے ہاں گھردے ہن
چم لیراں ماس وی گھانگے نی

مولانا محمد عمر دے سفر نامے کنوں پہلے اے کافیاں وی خواجہ فرید
دیں عام کافیاں وانگے سمجھیاں ویندیاں ہن۔ پرٹھن اے گالھ صاف تھیگی
جواہ عام کافیاں دے علاوہ نعتاں وی ہن۔

کافی نمبر ۹۸ تے ۱۰۸ توٹئیں جوڈوں انج انج کافیاں ہن پر قافیہ
دے معمولی فرق 'چانگے' 'چاٹے' 'ہن' 'نیں' دے باوجود راگ ملہاری
دی یکسانیت نال دراصل ہک کافی لگدین تے انہاں وچ بیان داوی تسلسل
ملدے۔ ذوق سلیم رکھن والے انسانیں کنوں کلام فرید وچوں اے کافیاں
وی آپنا حصہ منگدین۔

سیدنا محمد رسول اللہ صلی اللہ علیہ وسلم

زندہ ہوا ہمارے ہر منہ کے لیے ایک زندہ سید
وہاں کہہ کر خلافت کے لیے جانیں قربان کر کے
اور جو علم ہے اس کے لیے جانیں قربان کر کے

خدا کی رحمت کے لیے جانیں قربان کر کے

کے بارے میں سیدنا محمد صلی اللہ علیہ وسلم کی روایت ہے کہ اللہ نے
میں رحمت انبیاء کے لیے جو رحمت ہے جس سے زمین و آسمان کے
کوئی نفع نہ ہو اور میں نے نبیوں کی رحمت کو جو کون سے نبیوں کے لیے
میں نے انبیاء کے لیے جو رحمت ہے جس سے زمین و آسمان کے
میں نے انبیاء کے لیے جو رحمت ہے جس سے زمین و آسمان کے
میں نے انبیاء کے لیے جو رحمت ہے جس سے زمین و آسمان کے

رضوان اللہ علیہ

میں نے انبیاء کے لیے جو رحمت ہے جس سے زمین و آسمان کے

خواجہ فرید داخط حیدر آباد ۲۲ شوال ۱۲۹۶ھ کو حج تہہ روانہ تھیون دی اطلاع ہے

خواجہ صاحب دارج تے ونجٹن۔ ولنٹ

۱۶ رمضان المبارک ۱۲۹۶ھ / ۳ ستمبر ۱۸۷۹ء بدھ

خواجہ صاحب دی طرفوں میاں عاقل محمد ہڑند والے تے بے لوکین
کوں ہک خط دے ذریعے اطلاع ڈتی جو او ۲۲ شوال کوں حج سانگے
روانہ تھیں۔

پہلی شوال دی ۱۲۹۶ھ / ۱۸ ستمبر ۱۸۷۹ء خمیس

آپ ہوکا پھرایا جو اس اڈی روانگی حج دی ہے جیرہا نال جلے او ۲۰ یا ۲۱
شوال تیں بیج ونجے۔

۱۳ شوال ۱۲۹۶ھ / ۳۰ ستمبر ۱۸۷۹ء منگل

آپ دے مرید تے تعلق دارج سانگے چا چڑیں وچ کٹھے تھیون لگ گے

۱۶ شوال ۱۲۹۶ھ / ۳ اکتوبر ۱۸۷۹ء

چا چڑیں وچ ڈھیر سارے لوک آگے سراں وچ جاہ تھوڑی تھی گئی

آپ حکم ڈتا جو شامیانے لاتے مزید جاہ دا انتظام کیتا ونجے ایں

سانگے سراں دے باہروں شامیانے تے چھو لاریاں لاتیاں گیاں

۱۷ شوال ۱۲۹۶ھ / ۴ اکتوبر ۱۸۷۹ء چھٹن چھٹن

آپ چا چڑاں شریف کنوں حاجی پور شریف تشریف گھن گے۔

۱۹ شوال ۱۲۹۶ھ / ۶ اکتوبر ۱۸۷۹ء سوموار

آپ حاجی پور کنوں کوٹ مٹھن شریف آپٹے بزرگیں دے مزارات
کنوں مکلا دن سا نگے کوٹ مٹھن شریف ول آئے۔

۲۱ شوال ۱۲۹۶ھ / ۸ اکتوبر ۱۸۷۹ء بدھ

آپ چاچڑاں شریف کنوں خان پور سانگے روانہ تھئے رستے وچ
کوئلہ پٹھان دے لوکیں آپ کوں جھل گھداتے آپ رات دے ۱۲
وچے دے بعد خان پور کٹورہ وچ موجودہ مدرسے سراج العلوم دے
نال پلپل والی موری نالہ حاجی واہ دے کنارے ہک پیشکار دے
مکان تے آن پئے۔

۲۲ شوال ۱۲۹۶ھ / ۹ اکتوبر ۱۸۷۹ء خمیس

خان پور ٹیشن کنوں آپ داسفرج شروع تھیا اتھوں ۷ ٹکھاں ملتان
دیاں گھدیاں گیاں۔۔۔ تے آپ ملتان پئے

خواجہ غلام فرید دی عمر مبارک مطابق ۱۷ ذی قعدہ ۱۲۶۱ھ / ۱۷ نومبر
۱۸۴۵ء بروز منگل ہجری حساب نال ۳۳ سال ۱۱ مہینے ۶ ڈینہہ تے
عیسوی حساب نال ۳۳ سال ۱۱ مہینے ہک ڈینہہ بندی آئے۔

جیکر آپ دی ولادت ۲۶ ذی قعدہ ۱۲۶۱ھ بمطابق ۲۶ نومبر ۱۸۴۵ء
تسلیم کیتی ونجے تاں چھپے ۲۲ شوال ۱۲۹۶ھ کوں آپ دی عمر ہجری
حساب نال ۳۳ سال ۱۰ مہینے ۲۶ ڈینہہ بندی آئے تے عیسوی حساب
نال ۳۳ سال ۱۰ مہینے ۱۳ ڈینہہ بندی آئے۔

ہک بی روایت دے مطابق جیکر آپ دی پیدائش ۲۳ ذی الحج
۱۲۶۱ھ بمطابق ۲۳ دسمبر ۱۸۴۵ء بروز منگل تھی آئے تاں ول آپ

لمعات فریدی ----- 97

دی عمر حج تے روانگی ویلھے ہجری حساب نال ۳۳ سال ۱۰ مہینے تے
عیسوی حساب نال ۳۳ سال ۱۰ مہینے ۷ اڈینہہ ہئی۔

خواجہ فخر جہاں دی وفات ۵ جمادی الاول ۱۲۸۸ھ بمطابق ۲۴
جولائی ۱۸۷۱ء آپ کوں سجادگی دی گدی تے بیٹھیں ہجری حساب
نال ۸ سال ۵ مہینے ۷ اڈینہہ تھی چکئے ہن۔

۲۴ شوال ۱۲۹۶ھ / ۱۱ اکتوبر ۱۸۷۹ء چھن چھن

آپ ملتان دے بزرگیں دے مزارات دیاں زیارتاں کرتے لاہور
سانگے روانہ تھئے

۲۶ شوال ۱۲۹۶ھ / ۱۳ اکتوبر ۱۸۷۹ء سوموار

لہور وچ داتا صاحب، میاں میر صاحب تے بے بزرگیں دیاں
زیارتاں۔ کافی مزارات تے حاضر تھی ڈتی۔

۲۸ شوال ۱۲۹۶ھ / ۱۵ اکتوبر ۱۸۷۹ء بدھ

امر تسر، انبالہ، سہارن پور، دیوبند، مظفرنگر، میرٹھ تے غازی آباد
تھیندے ہوئے آپ دہلی پنے تے اتھاں ڈھیر ساریں مزارات
دیاں رَج رَج زیارتاں کیتیاں۔

۵ ذی قعد ۱۲۹۶ھ / ۲۱ اکتوبر ۱۸۷۹ء منگل

آپ راجستھان دے دارالحکومت جے پور پنے ہک ڈینہہ اتھاں قیام
کرتے اجمیر شریف سانگے روانہ تھئے۔ اجمیر شریف وچ آپ چار
ڈینہہ قیام کیتا اتھاں دربار شریف تے آپ دی دستار بندی کیتی گئی۔

۹ ذی قعد شوال ۱۲۹۶ھ / ۱۸۷۹ء چھن چھن

آپ اجمیر شریف کنوں باندیکوئی، اکبر آباد، کانپور، الہ آباد جبل پو

لمعاتِ فریدی

تے ہوشنگ آباد دے رستے توں تھیندے ہوئے بمبئی (ہُن بمبئی) پئے اے ہندوستان دے صوبے مہاراشٹر دار الحکومت وی ہے۔

۱۴ ذی قعد ۱۲۹۶ھ / ۱۸۷۹ء چھن چھن

آپ بمبئی وچ دیرے لاتے اتے جہاز دے ٹکٹیں سانگے ترول شروع کیتا۔

۲۰ ذی قعد ۱۲۹۶ھ / ۱۸۷۹ء بدھ

آپ بمبئی دی بندرگاہ کنوں بحری جہاز تے سوار تھئے۔

۲۱ ذی قعد ۱۲۹۶ھ / ۱۸۷۹ء خمیس

بحری جہاز سمندر دی کندھی چھوڑتے سفر تے روانہ تھیا۔

۲۷ ذی قعد ۱۲۹۶ھ / ۱۲ نومبر ۱۸۷۹ء بدھ

بحری جہاز عدن دی بندرگاہ تے رکیا آپ دے نال و نجن والے کئی

لوک بندرگاہ تے لہے تے عدن دی سیر کرائے۔

۲۸ ذی قعد ۱۲۹۶ھ / ۱۳ نومبر ۱۸۷۹ء خمیس

بحری جہاز باب سکندر دے سامنے کنوں گذریا۔

۲۹ ذی قعد ۱۲۹۶ھ / ۱۴ نومبر ۱۸۷۹ء جمعہ

خواجہ غلام فرید سیں آئے حج دے ساتھیں کوں حکم ڈتا جو احرام بدھ

گھنن کیوں جو میقات حرم آچکی ہئی (میقات اوں جاہ کوں آکھیا

دیندے جنیں کنوں پہلے حاجی یا عمرے والے سانگے احرام بدھ گھنن

دا حکم اے)

۳ ذی الحج ۱۲۹۶ھ / ۱۸۷۹ء سوموار

بحری جہاز جدہ دی کندھی آن لگا پر مسافریں کوں لہن کنوں جھل ڈتا گیا

لمعات فریدی

۳ ذی الحج ۱۲۹۶ھ / ۱۸۷۹ء منگل

آپ اپنے ساتھیوں کے ساتھ نال جہاز کنوں لہہ تے جدہ شہر وچ داخل تھئے۔

۳ ذی الحج ۱۲۹۶ھ / ۱۸۷۹ء بدھ

آپ ہک قافلے نال جدے کنوں مکہ مکرمہ سانگے روانہ تھئے۔

۵ ذی الحج ۱۲۹۶ھ / ۱۸۷۹ء خمیس

آپ مکہ المکرمہ وچ تے سامان ہک مکان تے رکھوایا تے ہوں ویلھے
حاضری سانگے حرم شریف تشریف گھن گے۔

۷ ذی الحج ۱۲۹۶ھ / ۱۸۷۹ء چھٹن چھٹن

خواجہ صاحب مکہ مکرمہ کنوں میدان منی وچ تشریف گھن گے۔

۸ ذی الحج ۱۲۹۶ھ / ۱۸۷۹ء اتوار

چندر داؤسٹن یقینی کیناں ہا لوکیں کوں شک ہا ایں سانگے خواجہ صاحب
ہک ڈینہہ پہلے میدان عرفات وچ گئے۔

۹ ذی الحج ۱۲۹۶ھ / ۲۳ نومبر ۱۸۷۹ء سوموار

ڈینہہ لہن تیں آپ تے آپ دے سارے سند کی میدان عرفات وچ
رہ گے اتھاں آپ سارا ڈینہہ دعائے استغفار وچ گزاریا اتھوں
مغرب ویلھے میدان مزدلفی سانگے روانہ تھئے رات مزدلفہ وچ
گزاری تے شیطان کوں مارن سانگے گکریاں چنیاں تے ادھرات
کنوں بعد اتھوں روانہ تھئے۔

۱۰ ذی الحج ۱۲۹۶ھ / ۲۵ نومبر ۱۸۷۹ء منگل

۹ ذی الحج دی ادھرات کنوں بعد مزدلفہ کنوں ٹرے تے ۱۰ دی سویل
کنوں میدان منی وچ گئے اے عید دا ڈینہہ ہا۔ اتھاں وچ تے آپ تے

آپ دے سند کیس وال منوائے احرام لاتھے۔ قربانی کیتی تے کے
شریف حج تے طواف تے صفا مروہ دی سعی کیتی ایس طریقے نال آپ
داج مکمل تھیا۔

۲۲ ذی الحج ۱۲۹۶ھ / ۷ دسمبر ۱۸۷۹ء اتوار

آپ مکہ المکرمہ وچ حج دے بعد وی کئی عمرے کیتے تے ۲۲ کون
سرکار دو عالم دی حاضری سانگے مدینہ منورہ دے پاسے روانے تھئے

۲۳ ذی الحج ۱۲۹۶ھ / ۸ دسمبر ۱۸۷۹ء سوموار

ایس ڈیہاڑے آپ آئے قافلے نال وادی فاطمہ دے مقام تے ہن

۲۴ ذی الحج ۱۲۹۶ھ / ۹ دسمبر ۱۸۷۹ء منگل

آپ دے قافلے ایس ڈیہاڑے ”بیر صفا“ دے مقام تے قیام کیتا۔

۲۵ ذی الحج ۱۲۹۶ھ / ۱۰ دسمبر ۱۸۷۹ء بدھ

آپ دا قافلہ ایس ڈیہاڑے ”بیر ساسی“ دے مقام تے رکیا۔

۵ محرم الحرام ۱۲۹۷ھ / ۱۹ دسمبر ۱۸۷۹ء جمعہ

ایس ڈیہاڑے آپ ساری کائنات دے تے اپنے محبوب دے

قدیں وچ مدینہ چک گے۔ ایس ڈیہاڑے کنوں آپ دا مدینہ منورہ وچ قیام
شروع تھیا۔

۳ صفر المظفر ۱۲۹۷ھ / ۱۷ جنوری ۱۸۸۰ء چھن چھن

مدینہ پاک وچ پورا ہک مہینہ گزارن دے بعد آپ دی واپسی مکہ
شریف دے دگ کنوں تھئی۔

۴ صفر المظفر ۱۲۹۷ھ / ۲۷ جنوری ۱۸۸۰ء منگل

آپ مکہ شریف کنوں روانہ تھئی تے جدہ شریف چک گے۔

لمعات فریدی

۱۶ صفر المظفر ۱۲۹۷ھ / ۲۹ جنوری ۱۸۸۰ھ خمیس

آپ ایس تاریخ کوں بحری جہاز تے سوار تھئے پر جہاز روانہ نہ تھیا۔

۱۹ صفر المظفر ۱۲۹۷ھ / ۲ فروری ۱۸۸۰ھ

ایں ڈینہہ بحری جہاز جدے دی بندرگاہ چھوڑتے روانہ تھیا۔

۲ ربیع الاول ۱۲۹۷ھ / ۱۳ فروری ۱۸۸۰ھ جمعہ

خواجہ فرید باب اسکندریہ تے عدن کنوں گذر دے ہوئے بمبئی پج گئے

۷ ربیع الاول ۱۲۹۷ھ / ۱۸ فروری ۱۸۸۰ھ بدھ

بک واری ول ہوشنگ آباد، جبل پور، الہ آباد، کانپور، امرتسر، لاہور،

ملتان، خانپور کنوں تھیندے ہوئے گھر ڈوں روانہ تھئے۔

۱۳ ربیع الاول ۱۲۹۷ھ / ۲۵ فروری ۱۸۸۰ھ

ہزاراں لوک آپ کوں مبارخاں ڈیون چا چڑاں شریف آئے آپ ۱۴

ربیع الاول کوں گھر پئے۔

ایں سارے سفر وچ ہجری حساب نال ۱۴۲ ڈینہہ لگے سفر ایں تھیا

چا چڑاں، حاجی پور شریف، کوٹ مٹھن شریف، چا چڑاں شریف،

خانپور، ملتان، لاہور، امرتسر، انبالہ، سہارن پور، دیوبند، مظفرنگر،

میرٹھ، غازی آباد، دہلی، بے پور، ہوشنگ آباد، بمبئی، عدن، جدہ،

مکتہ المکرمہ، مدینہ منورہ

آپ دی واپسی ایں تھئی۔ مدینہ منورہ، مکتہ المکرمہ جدہ، بمبئی،

ہوشنگ آباد، الہ آباد، لکھنؤ، غازی آباد، میرٹھ، انبالہ، امرتسر، لاہور،

ملتان، خانپور، چا چڑاں شریف۔

خواجہ صاحب حج و یلھے آپ دے فرزند خواجہ محمد بخش المعروف

نازک کریم جہاں دی پیدائش بحوالہ مجالس الفرید ۵ ربیع الاول
 ۱۲۸۳ھ بمطابق ۱۸ جولائی ۱۸۶۶ء خمیس دے ڈینہہ تھئی ہئی دے
 مطابق ۲۲ شوال ۱۲۹۶ھ / ۱۹ اکتوبر ۱۸۷۹ء ویلھے آپ دی عمر ۱۳
 سال ۷ مہینے ۱۷ ڈینہہ ہئی تے عیسوی حساب نال ۱۳ سال ۲ مہینے ۲۲
 ڈینہہ ہئی۔ آپ حج تے نال نہ گے ہن۔

(اہم نوٹ: خواجہ صاحب دے سفر نامہ حج وچ جبرھی غلطی
 مرزا احمد اختر کنوں شروع تھئی جو انہاں خواجہ صاحب دا حج دا سال
 ۱۲۹۲ھ لکھیا اے غلطی اگی تے بئے سارے مورخ وی کریندے رہ گے
 جنہاں وچ میں آپ وی شامل ہاں۔ ہن خواجہ صاحب دا خط مل ونجن
 دے بعد اے غلطی درست تھی گئی اے۔)

حوالے

- ۱۔ سفر نامہ حج مرزا احمد اختر
- ☆۔ مضمون ۵۰ بسلسلہ فریدیات از مجاہد جتوئی
- ☆۔ مقدمہ دیوان فرید از مولانا نور احمد فریدی
- ☆۔ سفر نامہ حج از مولانا محمد عمر خان شاہد
- ☆۔ خواجہ غلام فرید دا خط برائے اطلاع روانگی حج بنام میاں عاقل محمد ہرندوالے
- ☆۔ تقویم از مولوی عبدالقدوس
- ☆۔ تعاون ماہر فریدیات محمد انور بودلہ

عمر خان شاہد دے ڈوہڑے

ناز بھریا البیلا سب محبوباں وچ لک پہندا
آپے اپن خواہش کر کے ہک بے کوں پیا چہندا
کوڑے سچے سیتی ہر دم آپے رل مل پہندا
شاہد بن محرم اے نکتہ پیا کوئی کیویں لہندا

دلڑی دانش کر کے وفی انفسکم سمجھ اشارہ
توں ہیں مرکز ہر ہر شے دا توں ہیں عالم سارا
تیڈی حسن تے زیب آرائش تیڈا ناز پسارا
شاہد اپنا آپ صحیح کر سٹ گھت ہور کھپارا

ہتھوں پیار پیارے دے پیا پلڑے درد نبھایا
صبر ارام ڈتا سکھ سارا نندر قرار ونچایا
ہڈ چم ساڑے سوز سڑیا تن لوں لوں سوز سمایا
شاہد دلبر پیر کورتیجے جڑ جک جادو لایا

ہار سنگھارتے سوہے ساوے سانول بجن سہیندا
سرخیاں میندیاں تلک تلولے لا مساک مُسیندا
سرے کجلا سیندھاں مانگھاں جوڑ کے دلیں مُہیندا
شاہد ہر جنسوں ہر انگوں کر سئے ناز وکھیندا

یار کوں اساں بے شک رہبر راہ خدا دا جاتا
مالک دین اتے دنیا دا حق سچ سمجھ سنجاتا
حب الہی ڈات ڈے ہے فضل کرم دا ڈاتا
شاہد ماہی کھوٹا پیسہ آپے گلڑے پاتا

پیر مغان میخانے وچ جاں وحدت جام پلایا
پیوٹ نال گیا سب خطرہ غیر دا وہم ونجایا
سکھ سہاگ تھیا دم ساتھی سانول صحن سہایا
شاہد ہر شکلوں ہر رنگوں مکھڑا یار وکھایا

قرب خدا چاہیں جے بن بردا پیر مُغاں دا
بردیں انہیں دا تھی بردا باندیں دا تھی باندا
او حاضر توں غائب تھی تھی مالک زمیں زماں دا
شاہد رام کہانیاں سٹ کر ورد انہیں دے دناں دا

چھوٹیں لا دا کیوں پچھوں پئے گیم نینہہ نراسا
رتی رت نہ رکھیں رکھیں ماس نہ تن تے ماسا
پل پل ساہ پیا پیوے رہن پھر دانت پیا سا
شاہد بچن محال ہے خونخوار دا پاڑے واسا

صدقے تیڈے توں ہیں دلڑی اصلوں اصل جہاں دا
توں ہیں عرش افلاک معلیٰ مالک زمیں زماں دا
توں ہیں ناز ادا وڈائی زیب حسن خوباندا
شاہد پیر فرید تھیا ہادی صدقہ فخر جہاں دا

بے رنگ ذات تعین رنگ وچ آ کر کیا رنگ لایا
باطن دے وچ اللہ ظاہر مرشد نام دھرایا
تاج فخر دے پا کر سرتے چاچڑ شہر وسایا
شاہد دل دے لٹن کیتے کیجھیں ون کر آیا

دور نہیں منظور دلیندا وت نہ پرے گولیندا
تیڈے کو لے وسدے پر پیا نازوں منہ لکیندا
توں ہیں توں بن ہور نہ کوئی آپ آپ کوں پیندا
شاہد اللہ شاہد پیر فرید ایویں فرمیندا

سولیں سہیجھ سہائی راتیں سکھ نہ پاسا لایا
ہار سنگار دی دھج وچ ونج گئی فرحت منہ وٹایا
کجل مساک وہایا میندی پھکڑا رنگ ڈکھایا
شاہد یار جٹ بن جو بن جوانی گیوسے اجایا

پچھ کرو نی سیاں جوگی کیرھے دیسوں آیا
کیا ہس نام تے ذات صفات کنیں سانگ اے سانگ بنایا
کیندی سک رکھ آیا اتھ ہے کنیں کارن سدھرایا
شاہد پیر سنجان صحیح کر درن دوست دا پایا

شور شرابی حسن سجن دے ہر جا کیا لُوھ پایا
نمک ملاحت ناز نزاکت ملک کوں مار مسایا
ہر ہر صورت تے ہر رنگوں رانجھن روپ ڈکھایا
شاہد ہر گالھوں ہر چالوں جوگی چت چرایا

جانوٹ لا دا کیویں پچھوں پے گیوم نینہہ ندورا
ہار سنگھار مساک سبھو کجھ گیا گیا سب ناز نہورا
حسن تے جو بن جوش جوانی گیوسے زورا تورا
شاہد زھر دا سنگتی تھیوسے بُرا برہوں خوں خورا

عشق دا پینڈا مشکل ہے نہ پندھ پہاڑ جبل دا
نہ کئی رہ رند رستہ کھاڑہ نہ کئی چارا چلدا
نہ کئی سڈ تنوا اُتھاں دل نہ ڈیندا کئی ولدا
شاہد ہے محویت سب نہ ڈینھ پچھانوواں ڈھلدا

باغ بہار بسنت دا ڈیکھن ساڈا اجایا
ہر رنگ روپ تے نو گل پھل وچ جھن سمایا
ہیں رنگ ڈھنگ دے اولے سوہنیں سانول روپ لکایا
شاہد رمزاں سمجھ جھن دیاں ہر وچ درسن پایا

راتیں سول ستی گل لا کے ڈینھ ڈکھ ہمدم رہندا
روگ رہان کرے روح اندر غم ہڈ چم کوں کھاندا
نہ کئی محرم کس نوں آکھاں قصہ درد ڈکھاندا
شاہد شالا کرم کرم ہاں بردا جیئں دا ناں دا

مانی ما جوگی آیا پترے چلک دے ڈیہرا
بین وجیندا دل برمیندا حکمی برہولی بکھیندا
رنگ پور وچ آ کر کجھیں جادو سحر جگیندا
شاہد پہیر سنجاتا ساگی توڑیں ویس وٹیندا

سرور حسن جمال دا سوھٹاں نازوں دیس لٹیندا
پار چناہوں وسدا پیا پر عشقوں سحر جگیندا
گھت کر زلف دیاں داماں ظلمیں طائر دیس پھسیندا
شاہد یار رحیم کریے جھوکیں اللہ وسیندا

کعبہ کچ کوں جاتا کسی کچھ کعبے والا
رمز صحیح کر جاتس عشقوں کیتس سوچ سنبھالا
سٹ ناسوت تھئی لاہوتی ادنیٰ ہئی تھئی اعلیٰ
شاہد عبد اٹھیا جیس ویلھے کون ریہا حق تعالیٰ

ذکر تیڈا ہم فکر وی تیڈا ذوق دھیان وی تیڈا
ہر ہر آن ہم ورد زبانوں وصف تے شان وی تیڈا
دلڑی جندڑی جسم وی تیڈا روح روان وی تیڈا
شاہد پیر فرید ہے بیشک دین ایمان وی تیڈا

سہنس چراغ لکھ شمع نہ ڈیکھے نور مینا
شمس دے اگوں چشم نہ کھولے کڈیں کمینا
بو جہل نہ چھوڑیا جہل مندھوں توٹیں ڈٹھس نبی امینا
شاہد ذالک فضل اللہ جینکوں ڈیون صدق یقینا

جوت جمال حسن و فی انفسکم دلڑی آپ جگایا
جلیے پتنگ دوئی دے وہمی ہر جا لکھ لکھایا
ہر صورت تے ہر ہر رنگوں رانجھن روپ ڈکھایا
شاہد رانجھن گھر پیا وسدا بھلیا پھریں اجایا

کالم شایبے کروں بھانویں مجاہد تے ایں کتاب
 دے تجھیں دے بعد فریڈیات تے تحقیق دی دنیا وچ
 اے ڈوہیں ناں کٹھے رہو۔ سن۔ میں فارسی دا عالم
 تھیں ایں کالموں عمر خان شایبہ دی پندہ وہائی کوں
 مجاہد جوتی دے ترھے وچوں ڈنھم تے میکوں گلے
 جو خواجہ فرید دی حیاتی تے شاعری ناں پار کرن
 آلیں کیجے اے ہک سوکڑی اے جیڑھی مجاہد جوتی
 دے ہتھوں اسا کوں ملی اے۔

'اطوار فرید' تے 'سک فریدی' وچ شامل مضامین تے اوندے وچوں جنم گھنٹی والی ایں
 کتاب مجاہد کوں نہ چھڑا پنے زمانے وچ فریڈیات دا محقق منوا گدھے پراہوں تھیوں والی تحقیق کیجے
 دی کئی بنیادی حوالے ایہے کتاباں راہن۔ اے کتاب خواجہ فرید دی شخصیت تے شاعری کوں سمجھن
 کیجے ہوں اہم راہی۔ خواجہ فرید دی شاعری دی سک تے وصال دی تاگھ کیجے کسی دے پندہ خواجہ
 فرید دی اپنی پندہ وہائی وچوں ساہیں دا ادھار چیدن جھان 'سک' تے 'عشق' دے آتش
 لادن دا علاج پندہ وچ ہے بھانویں اوچولستان یا راجپوتانے دے صحرا ہوں یا باندر بوز بلائیں تے
 پر بت جلیں آ لے جبل پور دے یا ول جاز دے صحرا دے:

تی تھی جو گن چو دھار پھراں
 بند سندھ پنجاب تے ماڑ پھراں
 سچ بر تے شہر بزار پھراں
 ستاں یار علم کہیں ساگ سب

سرائیکی ادبی عمل دی گول تے اوندی سانجھ کیجے مجاہد جوتی دا اے کم سرائیکی ادبی تاریخ وچ زندہ راہی۔

جاوید چانڈیو

انچارج شعبہ سرائیکی

اسلامیہ یونیورسٹی بہاولپور